

VB 25073

IV / 831

12 -

KOLOZSVÁRI-SZEGEDI ÉRTEKEZÉSEK
A MAGYAR MŰVELŐDÉSTÖRTÉNELEM KÖRÉBŐL

36. SZÁM.

A JÁSZOK ÉS KÚNOK TÖRTÉNETE

IRTA:
TATAI MOLNÁR MAGDOLNA

A M. KIR. FERENC JÓZSEF TUD. EGYETEM
BÖLCSESZET-, NYELV- ÉS TUD. KARA
Érkezett 1937. évi december hó 12. n.
Iktató-szám: 215 1937-38.
Előírat: Utóírat:

SZEGED, 1937.

A m. kir. Ferenc József- Tudományegyetem bölcsészet-,
nyelv- és történettudományi karához Szegeden
benyújtott doktori értekezés.

Bíráló: Dr. Erdélyi László egyet. ny. r. tanár.

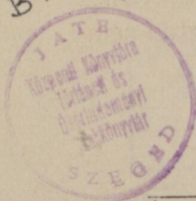
Társbíráló: Dr. Főgel József egyet. ny. r. tanár.

SZTE Egyetemi Könyvtár

J000330878

B 25073

Árpád nyomda Szeged

Nyomdáért felel Szittner János.

Bevezetés

A magyarság faji és társadalmi életét a honfoglalástól kezdve sokszor döntően befolyásolta a letelepített néptörzsek politikai fejlődése, jogi és gazdasági igénye. Olyan tény ez, amit az egyes nemzetiségek életrajzírói már a szabadságharcot követő kisebbségi megmozdulások tanulságai alapján felismertek és jelentőségére rámutattak. Ezeknek a szempontoknak az érvényesülését követhetjük a jász-kún monográfiákban is.

A jászok és kúnok történetével ugyan már igen sok munka foglalkozott, összefoglaló, teljes történelmüket azonban csak kevés számban találjuk. A meglevők is, mivel aránylag régen írták őket, — a tudomány pedig állandóan tovább fejlődik — elavultak. Főleg társadalomtörténeti szempontból sok kivetnivalót találunk bennük, melyek a magyar történelem új rendszerébe sehogy sem illeszthetők be belső ellentmondás nélkül. Erdélyi László társadalomtörténeti monográfiái óta ugyanis a magyar nemzet ezen művelődéstörténeti problémáit új megvilágításban látjuk. S e régiebb munkák természetszerűen nem ismerik még a modern tudomány ezen új megállapításait.

Vannak újabb részletalkotások is, mégpedig nagy számban, de — bár több kérdéssel foglalkoznak ezek, — még néhány igen fontos problémát megvilágítatlanul hagynak. Hiányzik tehát a mai, modern történelem tudományának megfelelő jászokról és kúnokról szóló történelem.

A mi célunk az, hogy a legújabb kutatások eredményeinek figyelembevételével állapítsuk meg a jászok és kúnok helyét nemzeti művelődésünk kialakulásában.

I. A jászok és kúnok nyelve és nemzetisége

A *jászok*. A jászok faji eredete és nyelvi hovatartozása tisztázott kérdése már a szakirodalomnak.

A jászok tulajdonképpen alánok, tehát szarmata lovasnépek voltak, kik az indogermán népcsalád ária ágához tartoztak.¹⁾ A népvándorlás kezdetén a Kaukázus és Don vidékén laktak, mint nomádok. Azonban a húnok és később a türkök szétrobbantották az alán birodalmat és a nép kevés számú töredéke maradt csak fenn, ezek az osszéték.

A mi jászaink nem mások, mint ezek az említett osszéték, kiknek neve onnan származik, hogy az arabok és a török-tatárok as-oknak nevezték őket. Ez az elnevezés átment a szlávba és ott jesi alakban találjuk meg. A magyar jász szót így kétségtelenül a szlávból kölcsönöztük. És csak akkor kezdték a jászok magukat így nevezni, mikor ez a név a magyaroktól reájuk ragadt.²⁾ Emléküket fenntartja a moldvai Jászvásár, mely már 1390. előtt ismeretes volt az oklevelekben. 1550-ben pedig említik a „Baklói iazvár“-t,³⁾ mely szintén reájuk vonatkozik. Minálunk először I. Károly 1323. évi oklevele említi a jászokat, melyben arra találunk adatot, hogy a nádor, illetőleg a kún bírák jászok felett ítéleznek.⁴⁾

A *kúnok*. A kúnok nyelvét és fajiságát illetőleg azonban sokáig nem tudtak megállapodást nyerni a szakemberek. Új megállapításról éppen ezért már nem lehet szó, mégis — mivel régebben oly sok vitát okozott ez a kérdés, — leszögezni kívánjuk,

¹⁾ Hornyik a honfoglalás előtt hazánk területén élő szarmata és jazig népet is „jász“ néven említi s fajilag a magyarokkal azonosítja, ami idejétmúlt álláspont. Hornyik János: Kecskemét város története I. 3—46, 57 l.

²⁾ Melich János: A jász népnévről. Magyar Nyelv 1912. 113—1990. Mészáros Gyula: Jazyg nyelvemlékek, Népiünk és nyelvünk. Szeged. 1937. 46—50 l.

³⁾ Gyárfás István: A jászkúnok története. II. 240. l. A mai csángók a jászokkal ugyanegy nép, csak épúgy rájuk ragadt a csángó név, mint a kúnokra az orosz íróknál a palóc elnevezés.

⁴⁾ Gyárfás István: Id. m. III. 505, 512, 565. l.

hogy a kúnok az ural-altáji népcsalád török-tatár ágához tartoztak. A tatárokkal azonban nem azonosak. Ezt bizonyítja a tatár kán IV. Bélához intézett levele, melyet Julián barát hozott el Susdaltól a magyar királyhoz. Ez a levél uigur betűkkel írt tatár szöveg volt és bár sokan el tudták olvasni, — senki sem, tehát a már akkor itt élő kúnok sem értették meg.⁵⁾

A mult században még nem volt ennyire tisztázott a kúnok származására, illetőleg nyelvére vonatkozó kérdés. Akadtak olyan történetírók, kik a kúnokat a magyarokkal egy nyelvűeknek⁶⁾ tartották. Voltak, kik a legközelebbi szomszédunknak⁷⁾ és végül, akik csak igen közeli rokonunknak⁸⁾ mondták őket.

A kúnok és magyarok nem egy nyelvűek. A nyelvészeti kutatások alapján ma már vitán felül áll, hogy a kúnok a magyarokkal nem voltak egy nyelvűek. Bizonyítja ezt hogy Julián szerzetes a magyar őshazában tatárokkal és tatár kánok követivel találkozott, akikről megjegyzi, hogy magyarul, kúnul és tatárul tudtak. Ha a magyar a kúnnal egy nyelv lett volna, nem lenne értelme a külön felsorolásnak.

Hitelesnek kell tekintenünk továbbá Rubruquist és Plan-carpust, kik hasonlóképen nyilatkoznak a magyar és kún nyelvről.⁹⁾

Az olasz kereskedők a XIV. század elejétől kezdve igen élénk kapcsolatot tartottak fenn a kúnok Cumániának nevezett és több századon át a kipszaki mongol birodalomhoz tartozó havaseli és etelközi országával. Ennek az emléket őrző az 1303-ból való, később Velencébe került és ott a Szent Márk könyvtárban tartott Petrarca kódexben levő kún szójegyzék, amelyet gr. Kuun Géza ta-

⁵⁾ Gyárfás István: Id. m. II. 267. l.

⁶⁾ Gyárfás István: A jászkúnok története és A jászkúnok nyelve és nemzetisége c. munkái. — Gyárfás mindkét munkájában, — melyekben kétségtelenül legterjedelmesebben és legrészletesebben adja mindez ideig a jászok és kúnok történetét, — annyira fontosnak tartja ennek a kún-magyar azonosságának a bizonyítását, hogy az egész történelmét ennek az egy körülménynek a szolgálatába állítja s így természetes, hogy ez könyvének értékét nagyon lecsökkenti.

⁷⁾ Pray György: Historia regum Hungariae. c. műve

⁸⁾ Hunfalvy István: Magyar birodalom leírása. c. műve.

⁹⁾ Pálffy I.: A tatárok és a XIII. századi Európa. és Schefftsik György: Jász-Nagy-Kún-Szolnok vármegye multja és jelene. 77. l.

nulmányozott először és Codex Cumanicus címen adott ki. Kétségtelen, hogy a Petrarca kódex szóanyaga jórészt oguz-török és nem magyar eredetű.¹⁰⁾

Van még egy negyedik — főleg művelődéstörténeti szempontból igen fontos — emlékünknél, amely a kún nyelv török eredetére vall. Ez két ezüst gyűrű, mely 1932-ben Kecskemét mellett, Ladánybene és Kúnkerekegyháza határában, tehát ősi kún telepeken, női sírokból került elő s melyeken rovásírásos feliratok vannak.¹¹⁾

Ez a felirat bizonyítja, hogy Balbinus Bohuslaus cseh történetírónak igaza van, amikor azt írja, hogy a kúnoknak IV. Béla király idejében saját írásuk volt. Fő fontossága e leletnek abban áll, hogy szövege a Kuun-féle kódex szövegével szoros kapcsolatot mutat, tehát ez újabb és egyben igen nagyértékű bizonyíték a kúnok nyelviségére, mely újabb megállapítások szerint¹²⁾ arab kultúrhatásokat is árul el. Ezen felfogás szerint a kúnok vallása sem volt a török népeknél divatos animisztikus hit, hanem valószínűleg többé-kevésbé meggyökeresedett mohamedán vallás.

Milyen kapcsolatról beszélhetünk mégis a magyarok és a kúnok között? A kúnok magyar rokonságával kapcsolatban csupán arról lehet szó, hogy mivel a magyarok is egy igen erős bolgár-török hatásnak voltak kitéve, a kúnokkal, — kik török nyelvűek, — némi nyelvrokonságra tettek szert. Erre főleg két bizonyítékunk van.

Egyik bizonyítékunk, hogy a Kuthennel bejött kúnokat egy tömegben, de magyarokkal vegyesen, telepítette le IV. Béla királyunk és mégis aránylag gyorsan ment a beolvadásuk. Ezt abból következtethetjük, hogy kún nyelvről okleveleink sehol sem tesznek

¹⁰⁾ Schefftsik György: Id. m. 77. l.

¹¹⁾ E lelet fontossága egyrészt abban áll, hogy Codex Cumanicus keletkezését, több mint fél századdal megelőzi, másrészt megállapítottnak látszik, hogy mindkét gyűrűre költürök rovásírással írtak, melynek utolsó emlékei az eddigi vélemény szerint a VIII. sz.-ból valók s helyüket mindenütt az uigur írás foglalta el. Azonban ezeknek a gyűrűknek a megtalálásával kétségtelenül bizonyosodott, hogy ez az írás a IX. század elején sem halt ki, hanem a nyugat felé hompölygő kún áradat hazánk területére sodorta, hol még a XIII. század folyamán is virágzott.

¹²⁾ Mészáros Gyula: Rovásosírás kún nyelvemlékek. Népünk és Nyelvünk VIII. évf. 11. füz. 1936. 197—1760. old.

említést. Csupán egy helyen találjuk a Mártonnak és Györgynek adományozott „Nyr“ föld beiktatásakor, hogy „interpretibus Kelduchyni comani...“¹³⁾ Ez egy 1268. évből származó oklevél, melyből határozottan kiolvashatjuk, hogy még akkor tolmácsok segítségével érintkeztek.

De mivel több ilyen adat nem fordult elő, valószínű, hogy ezután már gyorsan bekövetkezett a nyelvükhöz hasonló magyar nyelv általános használata. Bár még mai napig is határozottan eltérő jeleget mutat a magyar köznyelvtől a kúnok és palócok kiejtése.

A közeli nyelvrokonságra az a második bizonyíték, hogy bár a kúnok keresztény hitre térítéséről sok adatunk van, arról egyszer sem hallunk, hogy valamelyik hittérítőnk először megtanulta volna a kúnok nyelvét s csak azután ment volna vallást tanítani.

A kúnok térítői pedig majdnem mind magyarok voltak. Tudunk 1227-ben arról, hogy Róbert, az esztergomi érsek végzi a térítés nagy munkáját és parancsot kap IX. Gergely pápától, hogy lelki vezetőt jelöljön ki az áttért kúnok számára.¹⁴⁾

Egy év múlva, 1228-ban adatunk van rá, hogy a dominiánus rend magyarországi főnöke a kúnok első püspöke.¹⁵⁾ 1231-ben IX. Gergely Róbertet a kúnok apostoli legátusává teszi teljes ítélkezési joggal.¹⁶⁾

1232-ben pedig ugyancsak IX. Gergely a kiközösített Róbert helyett, János váradi püspököt teszi meg az apostoli szék követévé.¹⁷⁾

A kúnok régi, elhagyott kún nyelvére nézve azonban sokáig azt tartották, hogy maradt fenn egy emlékünks Ez az úgy nevezett: „Kún Miatyánk.“¹⁸⁾

A kúnokhoz azonban csupán annyi köze van ennek, hogy

13) Hunfalvy: Petr. Cod. 35. I.

14) Fejér: Cod. Dipl. III. II. 109—117.

15) Gyárfás: A jászkúnok nyelve és nemzetisége. 23. I.

16) Fejér: III. II. 238—240.

17) Fejér: III. II. 307—310.

18) Gr. Kuun: Cod. Cuman. A Kún Miatyánkra vonatkozólag Mészáros Gyula azt tartja, hogy elrontott kún nyelvű ima, ugyanolyan, mint az általa összegyűjtött Asztali Áldás, Halasi Ének és Köszöntések nyelve, mely azonban teljesen eltorzult a szájról-szájra szálló szóhagyomány útján. Bár a tatár eredet valószínűbb, végeredményben nem lényeges ez a kérdés, mert a hibás szövegnek jóformán semmi jelentősége nincs tudományos szempontból.

jászkúnok földjén fedezték fel és még néhány öreg kún ma is tudja. Nyelve azonban a legnagyobb valószínűség szerint tatár nyelv és az egész „Miatyánk“ a kúnok közt élő tatároktól származik. Hét példánya forog ma közkezen és mind a hétben hibásak a szavak, sőt mindegyikből hiányzik a „legyen meg a Te akaratod“ kitétel. Ez bizonyítéka annak, hogy egy példányról másolták valamenynyit. A végén pedig ott van a protestánsoknál használatos befejező szólam, mely azt bizonyítja, hogy a reformáció után keletkezett.

A jászkúnok földjére IV. László király telepítette le a tatárokat 1285-ben, mely körülményről az akkori oklevelek megemlékeznek. IV. Honorius pápa 1287. március 12-én IV. Lászlóhoz a következő levelet intézte, melyben a királynak azt írja: „Mondják, hogy a tatárokkal, szerezsenyekkel, neugériusokkal,¹⁹⁾ pogányokkal kárhozatos társalkodásra szövetkeztél s felvetted különösen a neugériusok életmódját.²⁰⁾

Miklós pápa 1290. május 20-iki levele is együttemlíti a tatárokat a kúnokkal így: „A király felveszi a tatárok, szerezsenyek, neugériusok és pogányok förtelmes szokásait, kikkel a hit veszélyeztetésére és a mondott ország végpusztulására borzasztó szövetséget kötött, kiket a hívek ellen nagy számmal magába az országba is bevezetni nem iszonyodott.²¹⁾

Bizonyítja még az is, hogy a kúnok között tatárok laktak, hogy a Kis-Kúnságban volt egy helység, melyet Tatárszentmiklós-nak neveztek s mely a XVII. sz.-ban már Kúnszentmiklóssá változott,²²⁾ bizonyítva a tatárok beolvadását. Sok tatár telepedett meg Tatárszentgyörgyön is.²³⁾

Mindezekből kétségtelenül megállapítható, hogy a kúnok nem voltak a magyarokkal egyazon népek, hanem török-tatárok, kiknek nyelve a keveredés következtében némileg hasonlított a magyarra.

¹⁹⁾ Br. Hammer Purgstall József nogaj tatároknak tartja őket. Jerney szerint a cumániai kúnok fejedelméről Nogairól nevezték őket nogai, neugari kúnoknak. Barthal 438. l.

²⁰⁾ Fekete Lajos: A jászkúnok története. 14. l.

²¹⁾ Fekete Lajos: Id. m. 14. l.

²²⁾ Fekete L.: Id. m. 12. l.

²³⁾ Fekete L.: Id. m. 32. l.

II. A kúnok a XI. században

A kúnok a X. században tűntek fel először. Kiszorították a besenyőket a Volga és az Ural folyók közt levő országukból és maguk foglalták azt el. Innen intézték támadásukat az orosz birodalom ellen. Így természetesen a legtöbb feljegyzést róluk kezdetben az oroszoknál találjuk meg. Az orosz évkönyvek 1055 óta említik őket és 1061-ben jegyezték fel első pusztító hadjáratukat.²⁴⁾

A *palócok*. A kúnok „polowtz“, palóc elnevezése is az orosz íróktól származik az 1100 körüli időkből. Hogy a palóc elnevezést a kúnokra alkalmazták, onnan tudjuk, hogy egyes történetíróknál találunk ilyen kifejezést: „cumánok...“, azaz palócok.“ Ezen az állásponton van Schlötzer is: „Teljesen bizonyos, hogy a palóc és komán csak két neve egy népnek, mint deutsch és allemand, vend és szláv.“²⁵⁾ Ma már minden történetíró bebizonyítottanak látja ezt aényt.

Az *úzek*. A palócok egymás között kúnoknak nevezték magukat. Egyes abban az időben élő és nem orosz történetírónál azonban „uz“ néven szerepelnek. Konstantinos Porphyrogenetos is megőrizte számunkra ezt aényt: „... az említett úzek szövetségben a kazárokkal, megtámadták a besenyőket és kiűzték őket földjükről, úgy, ahogy azt a mai napig az úzek bírják.“²⁶⁾ Már pedig tudjuk, hogy a besenyőket régi hazájukból a kúnok verték ki. Az arab Masueli is úz néven említi a kúnokat.²⁷⁾

A *kabarok*. A palócok vagy úzek voltak az első kúnok Magyarországon, akiket azonban főleg a mult század végén történetíróink Anonymusra hivatkozva, összetévesztettek a honfoglaló magyarokhoz csatlakozó kabarokkal. Voltak olyan föltevések,²⁸⁾ hogy a magyarokhoz kúnok csatlakoztak és a kabar elnevezés csak olyan, mint pl. a palóc. A magyarokkal kúnok nem jöhettek be hazánkba, mert előbbi hazájukban tőlük keletre több, mint száz évig besenyők laktak. A kúnokkal pedig, — kik ezektől még keletebbre él-

24) Szilágyi Sándor: A magyar nemzet története. II. 78. I.

25) Horváth I.: Tud. Gyűjt. 1834. IV. VI. füz.

26) Dr. Erdélyi László egyetemi előadásai nyomán.

27) Szalay—Baróti: A Magyar Nemzet Története. I. 182. I.

28) Gyárfás István: A jász-kúnok története. 108., 157. I.

tek, — ezideig még nem is érintkeztek. A honfoglaló magyarokkal tehát kabarok jöttek be, akikről egész hitelesen beszél Konstantinos Porphyrogenetos, állítva, hogy ezek lázadó kazárok voltak.

Hóman Bálint álláspontja is hasonló. „A magyar hagyományban sokáig élt a három kabar törzs csatlakozásának emléke, de a hagyományt feljegyző XII. századi írók a kúnok későbbi szereplésétől megtévesztve, kúnoknak hitték az Aba nemzetség őseinek vezetése alatt Árpád népéhez csatlakozott kazár népséget.”²⁹⁾ Így értelmezi Anonymus hírét Hóman a kúnokról.

A Mátra—Komárom vidéki palócok pedig nem lehettek kabarok. Hiszen Anonymus krónikájában kifejezetten megmondja, hogy itt kúnok laktak. Ő pedig a saját korabeli földrajzi, néprajzi viszonyokra nézve hiteles annyival inkább, mert a Bükk, Mátra vidékét ismeri legjobban. Csak azt téveszti el, hogy nem száz évvel előbb, tehát Szent László korára, hanem még a honfoglalás idejére helyezi vissza bejövetelüket.

Annál is biztosabban állíthatjuk ezt, mert Anonymus tud a kabarokról is és pontosan megmondja, hogy a kazárok Bihar vidékén laktak. Törzsfőnökük pedig Mén Marót, ki mohamedán vallású, mert hiszen azt írja róla Anonymus, hogy sok barátnője van s felesége kazár asszony. A Maros alsó völgyében lakó Ajtonyról más forrásokból Anonymusból és a Szent Gellért legendából tudjuk, hogy hét felesége volt, tehát szintén mohamedán, mint Mén Marót s hozzá hasonlóan kazár-kabar eredetű. Anonymus munkájából arról is tudomást szerezhetünk, hogy a palócok milyen társadalmi állásúak voltak.

Eszerint ugyanis:

„... castrum Camarum nuncupavit“ és „Ad servitium cuius castrum tam de populo secum ducto, quam etiam a duce aquisito duas partes condonavit.“³⁰⁾

„... birtokába vette Komárom várát és ezen vár szolgálatára odaadott (t. i. Ketel) mind a magával hozott, mind a vezértől szerzett népből két részt.“

Ez azt jelenti, hogy Komárom vár kúnjai egyharmad részben a vár főtisztjének, kétharmad részben pedig a várnak szolgáltak,

²⁹⁾ Hóman—Szekfű: Magyar történelem. I. 67. l.

³⁰⁾ M. Florianus: Chronica Hungarorum. Magistri P. Bélae regis notarii: Gesta Hungarorum. 16. XV. 13—15.

mint szabados várőrök, vagyis helyhez kötött, hadifogoly eredetű katonák, úgy, ahogy az Etelközben elfogott és több vár szolgálátára századonként szétesztott, várfalvakba letelepített székelyek, 1068-tól a soproni várnak Besenyő s Árpás falujába helyezett besenyő hadifoglyok és a Pestvárhoz lekötött izmaelita hadifoglyok, kik Anonymus szerint szintén kétharmad részben a várnak, egyharmad részben a vár főtisz jének vagyis ispánjának szolgáltak. Azon kúnok előtt, kik a tatárok elől 1238-ban menekültek be Magyarországra s itt mint szabad lakósok telepedtek le, Anonymusnak 1200 körül említett hadifogoly kúnjai nem lehettek mások, mint a Nagy Lajos alatt 1358-ban írt Képes Krónika azon kúnjai, akiket Szent László 1091-ben horvát hódítása után ejtett foglyokul a Temes vidékén.³¹⁾

A kúnok első betörése. A kúnokkal Magyarország területén 1065-ben találkozunk először. A Dnyeper és az Al-Duna vidékén élő úzok vagy fekete kúnok³²⁾ — kiket a fehér kúnok üztek nyugat felé, — megjelentek a Dél-Keleti Kárpátok vidékén és a Borgói szoroson keresztül behatoltak a mai Erdélybe. Rettenetesen pusztítva, végig haladtak Osul vezérük vezetése alatt a Felső-Maros és Szamos völgyén, majd átkeltek a Meszesi kapun s a Nyírségen és Bihart pusztították. A magyarok Salamon király és a két herceg, Géza és László vezetése alatt a kúnok elé akartak kerülni. Ezért Várad irányából haladtak Erdélybe, átkeltek a Meszesen és Doboka váránál várták őket. A kúnok azonban átkeltek a Szamoson és zsákmánnyal megrakodva, az Avas és Lápos hegységek alján elvonulva a Nagy-Szamos és Beszterce felé haladtak már, mikor egy Fantiska nevű kém, aki „de Novo Castro“, azaz Abaújvárról való volt, hírül hozta a magyaroknak, hogy a kúnok már a határ felé vonulnak. Ekkor a magyarok utánuk siettek és Kerlés falunál utól is érték őket. Itt történt meg az ütközet. A kúnok felhúzódtak a Kerlési domb oldalára és onnan nyilazták a magyarokat. Azonban a magyarok mégis fényes győzelmet arattak felettük, mely az óbudai krónika (1347) szerint³³⁾ egész seregüket megsemmisített.

³¹⁾ Erdélyi László dr. Magyar Történelem. I. kötet 97. l. 1936.

³²⁾ Hóman Bálint megkülönböztet fekete kúnokat vagy úzokat és fehér kúnokat vagy kománokat. Szerinte a két nép egy népnek két testvér ágra való oszlásából keletkezett.

³³⁾ M. Florianus: Chronica Hungarorum I.-II.-III. Chronicon Pictum Vin-dobonense 171—172. l., III.-IV Chronicon Dubnicense 75—76. l. és III. Chronicon Monacense 235. l.

misítette. Vannak egyes állítások, mely szerint nem a kúnokkal, hanem a besenyőkkel vívtuk a kerlési csatát. Ez a felfogás azonban azonnal megdől, ha elgondoljuk, hogy a besenyők tőlünk délre Bulgáriában és Moesiában laktak ebben az időben, a kiirtott bolgárok helyén s onnan törtek be a Szerémségbe 1068-ban.

A kúnok második betörése. Csak az 1358. évi Képes krónikában van híre annak, hogy a kúnok 1085-ben újra betörték hazánk területére. Salamon király hozta be őket Magyarországra, ki visegrádi börtönéből 1083-ban szabadult ki. Mivel azonban nem tudott abba belenyugodni, hogy elveszítse trónját, elment az etelközi kúnokhoz s azok Kutesk nevű vezérétől segítséget kért. Felajánlotta neki győzelem esetére Erdélyt,³⁴⁾ s elvette feleségül Kutesk leányát. A kúnoknak tetszett a terv, be is törtek észak felől. De csak Ungvár és Borsova vidékéig jutottak el, mert László király nagy sereggel vonult ellenük. Zsákmányukat elvette, foglyait kiszabadította, rengeteg kún elesett. Kutesk vezér azonban Salamonnal együtt megmenekült. Ez utóbbi azután Konstantinápoly felé vezette a kúnokat s ott elesett, vagy eltűnt.

A kúnok harmadik betörése. Harmadszor 1091-ben jöttek be a kúnok Magyarországra. Délről, Orsova vidékéről törtek be Capulch, Kapolcs vezérükkel az élükön. Erdély nagy területét felprédálták, majd átkeltek a Bihar hegységen, felhúzódtak Tokaj vidékéig s az egész Tisza mellékét elpusztítva, rengeteg zsákmánnyal és fogollyal megrakodva, Becsénél átkeltek a Tiszán s dél felé siettek, hogy az ország területét elhagyják. László király azonban értesülve pusztításukról, seregével utánuk sietett s a Temes folyónál utól is érte őket. Megtámadta a kúnokat s azok seregét leverve, a foglyokat kiszabadította s a zsákmányukat elvette tőlük. Ezeknek a kúnoknak nem engedte meg, hogy hazánkból eltávozzanak, hanem mint hadifoglyokat³⁵⁾ letelepítette őket, nagyrészt Nyitra és Komárom, másfelől Borsod és Miskolc környékére. Hogy ezek a kúnok, — kiket még ma is palócoknak neveznek, — hol lakhattak 1200 körül, arra nézve biztos felvilágosítást kapunk Anonymus Gesta Hungarorumában. A fő telepítési hely³⁶⁾ Komárom,

³⁴⁾ M. Florianus: *Historiae Hungaricae Fontes Domestici*. I.—II.—III. *Chronicon Pictum Vindobonense* 194., III.—IV *Chronicon Dubnicense* 94. III. *Chronicon Monacense* 239. I.

³⁵⁾ L.: 11—12. old.

³⁶⁾ A palóc településre vonatkozólag lásd a térképmellékletet.

Esztergom és Borsod megye területén volt. De említ Anonymus kúnokat elszórtan a Tisza mentén, Solt vidékén, stb. Ezekre a helyekre úgy kerülhettek kúnok, hogy a Szent László kori kúnok tisztjei, királyi adományképen azokon a területeken birtokhoz jutottak.

III. A jászok és kúnok a XIII. században

A Magyarországra települt kúnok első csoportja — mint látuk, — a palóc nép volt. A második csoport a IV. Béla idejében betelepült kúnok, kik a tatárjárás előtt három esztendővel, 1238-ban jöttek be hazánk területére.

IV. Béla kúnjai a hazánkba való betelepülés előtt. Az előre-nyomuló tatár hordák kényszerítették őket nyugat felé akkori hazájukból, a Nagy Kúnországból, mely a Dnyeper, Don, Volga és a Jajk között terült el, mint ezt a IV. Innocentius pápától 1245-ben ide küldött három szerzetes leírása bizonyítja.³⁷⁾ A kúnok először Kuthen fejedelmük vezérlete alatt a kievi és csernigovi orosz fejedelemségek területére vonultak vissza. Ezekről a fejedelmektől segítséget kérve és kapva, 1224-ben bevárták az előnyomuló tatárokat és megütköztek velük a Kalka vizénél. A csatát azonban elvesztették. Ugyanebben az időben a kínai császár nagy erővel lépett fel a tatárok ellen s ezért a kúnokat leverő tatár-csapat is visszavonult, hogy segítségére siessen keleten harcoló testvéreinek. A kúnok bár így pillanatnyilag felszabadultak az ellenséges nyomás alól, azért tudták, hogy a veszedelem még mindig fejük felett lebeg. Ezért az Alduna és Dnyeszter között lakó kúnok nagy fejedelme, Barc felvette 1228-ban 15.000 kúnnal együtt a keresztény vallást és a magyar király védelme alá menekült.

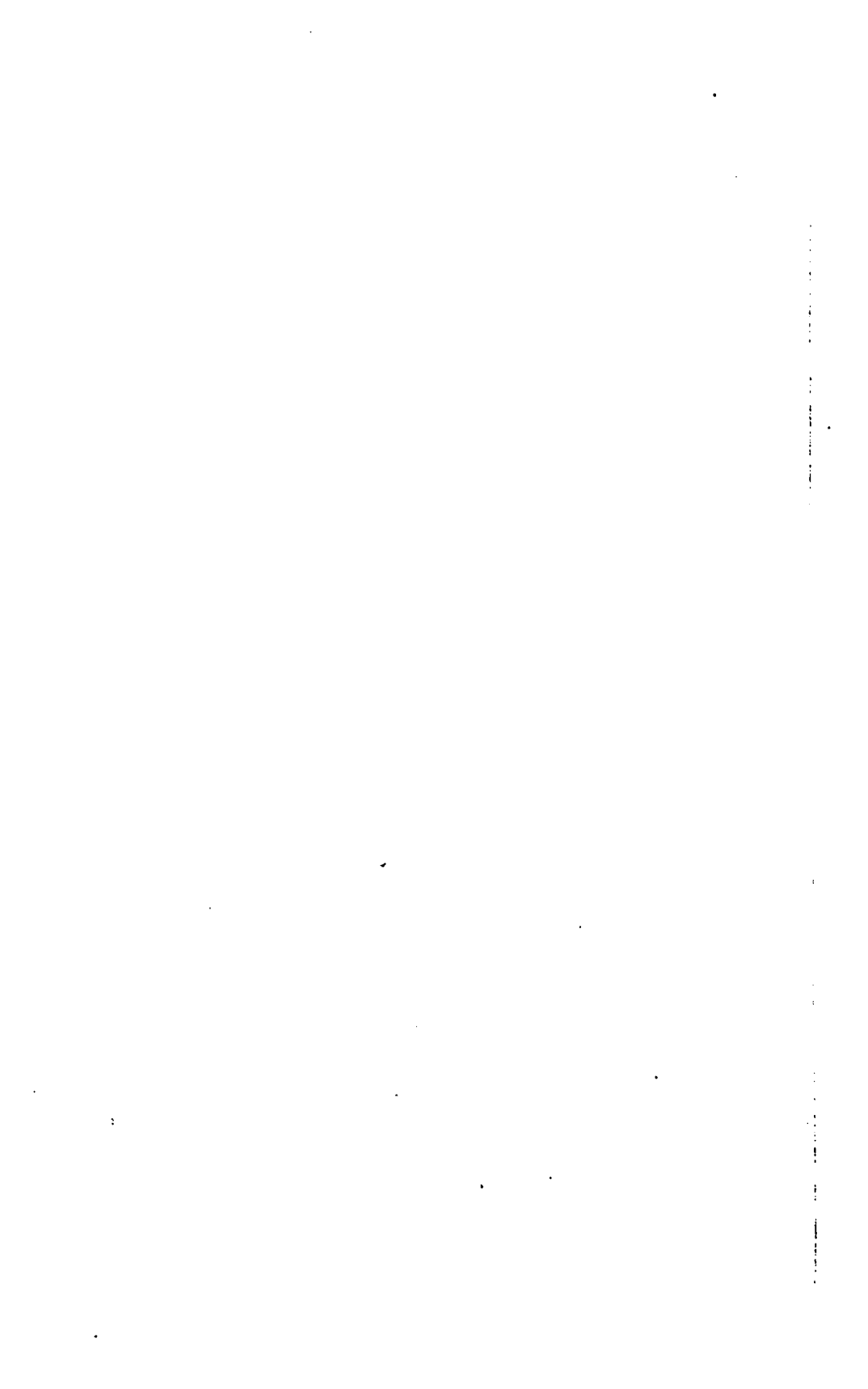
A kúnok és a keresztény vallás. A kúnok között ekkor már nem volt ismeretlen a kereszténység. A keleti részekre az oroszok vitték át a keresztény vallást és abban az időben a Don körül már voltak keresztény kún vezérek.³⁸⁾ Az erdélyi havasok aljában a mai Havasalföldön és Molvában szintén folyt a térítés. Kezdetben sokszor kárt okoztak hazánknak határmenti betöréseikkel. Ez a

³⁷⁾ Fejér: Cod. Dipl. IV. I. 428—439. l.

³⁸⁾ Pauler Gyula: A Magyar Nemzet Története 1301-ig. XXII. fejr. 124. l.

A KÚNOK TELEPÜLÉSI HELYEI 1091-BEN

tény indította II. Andrást arra, hogy az addig lakatlan, őserdővel borított Barcaságot a német lovagrendnek adja. 1211. évi adománylevele csupán azt köti ki, hogy fa udvarhelyeket és fa várakat építsenek a kúnok ellen.³⁹⁾

1212-ben megerősíti II. András az „ultra silvas“ területek adományozását. Ismételten meghagyja azonban a német lovagrendnek, hogy itt határőrök legyenek ők, kik a kúnok betörései ellen mintegy védőbástyát képeznek az ország védelmére.⁴⁰⁾

1213.-ik év még szintén veszedelmet jelent a kúnok részéről hazánknak. Vilhelmus erdélyi püspök ugyanis adománybirtokuk fejében újra a német lovagrendre bízta a határvédelmet a kúnok ellen.⁴¹⁾

1222-ben II. András ismételten a német lovagrendnek adja a Barca folyó völgyét, azaz a Barcaságot és kiköti, hogy a pogány kúnoktól védjék meg az ország határát és várakat építsenek a védekezésre.⁴²⁾ III. Honorius pápa 1223-as oklevele úgy említi a német lovagrendet, mint amelyik már legyőzte a pogány kúnokat.⁴³⁾ Tehát a német lovagrend fegyverrel küzdött a betörő kúnok ellen. De mivel a keresztény hit számára meg akarták őket nyerni, azért térítő munkát is folytattak közöttük Moldvában és Havasalföldön. Bizonyítja ezt III. Honorius pápának 1223-ban kiadott oklevele, melyben elrendeli, hogy a német lovagrend tagjai közül jelöljenek ki a kúnok fölé egy érseket vagy valamilyen vezetőt, mert már sok a kúnok között a klerikus.⁴⁴⁾ Helyesli is Honorius pápa, hogy II. András a buzgó német lovagrendnek adta a havasokon túl fekvő területet.⁴⁵⁾

Ugyanakkor már egy másik szerzetesrendnek, a nem régiben keletkezett domonkos rendnek szerzetesei is buzgó térítői munkát folytattak a kúnok között. Sőt, 1225-től kezdve egyedül ők térítették, mert a német lovagrend a Barcaságot pápai hűberré akarta tenni s ezért András király elűzte őket ebben az esztendőben.⁴⁶⁾

39) Fejér: Cod. Dipl. III. I. 103—108. I.

40) Fejér: Cod. Dipl. III. I. 116—118. I.

41) Fejér: Cod. Dipl. III. I. 145—147.

42) Fejér: Cod. Dipl. III. I. 307.

43) Fejér: Cod. Dipl. III. I. 420—421.

44) Fejér: Cod. Dipl. III. I. 405.

45) Fejér: Cod. Dipl. III. II. 43—47.

46) Dr. Erdélyi László: Praktikus magyar történelem 39. I.

Maga az alapító, Domonkos is Magyarországra vagy a szomszédos területekre készült, hogy a vad kúnokat megtérítse már 1220 előtt. De 1221-ben bekövetkezett halála ebben megakadályozta. Tanítványai azonban végrehajtották szándékát. Erdélyből sok domonkos-rendi szerzetes ment a kúnok közé. Főleg Béla — ki már 1214-től kezdve ifjabb király és Erdély ura — segítette őket térítő útjukban. Csatlakozott hozzá a lüttichi származású Róbert veszprémi püspök, ki 1226 óta esztergomi érsek volt. Kérelmére IX. Gergely pápa felmentette és így nem kellett keresztes vitézként a Szentföldre mennie. Helyette a pápa 1227. július 31.-iki oklevelében, mint legátust Kúnországba küldötte.⁴⁷⁾

Barc és a kúnok megtérése. Meg is lett az eredménye a domonkos rend és a többi hittérítők fáradhatatlan buzgalmának, mikor Barc fejedelem — kit a tatároktól való féelme is erre készítetett, — az ő szavukra késznek mutatkozott a kereszténység felvételére és szándékát a hittérítők, de egyetlen fia is jelentette Róbert érseknek, ki éppen felkészült az útra, hogy hozzájuk menjen.

A kún király fia, a krónika szerint, így szólt Róberthez :

„Domne, baptisa me, cum
12 istis, et pater meus ad te
veniet ultra sylvas in tali
loco cum 2000 viris, qui
omnes desiderant de manu
tua baptisari.“

„Atyám keresztelj meg engem
ezen 12-vel s atyám hozzád
jön Erdélybe, ezen helyre 2000
férfivel, akik valamennyien a
Te kezed által óhajtanak meg-
keresztelkedni“. ⁴⁸⁾

Róbert érsek meg-is keresztelte őket, majd elindult Barc elé Bertalan pécsi, Vilmos veszprémi és Vilmos erdélyi püspökkel. A kún király valóban eljött Róberthez, még mikor az csak Erdélyben volt és az érsek mintegy 15.000 kúnt megkeresztelt 1228-ban.⁴⁹⁾ Magának Barc fejedelemnek II. András király lett a keresztapja.⁵⁰⁾ Még ebben az évben Róbert, Béla ifjabb királlyal együtt kiment Havasalföldre és ott a Domonkosok közül Theodo-

⁴⁷⁾ Fejér : Cod. Dipl. III. II. 109—111,

⁴⁸⁾ Pauler Gyula : A magyar nemzet története 1301-ig, XXII. fej. 126. l. Albericus Monachus M. G. SS. XXIII. 920. l. és Latzkovits László : Alberik világhírnévének magyar adatai. 75. l.

⁴⁹⁾ Kétségtelenül sokan megkeresztelkedhettek, hanem is épp 15.000-en. Csakhogy az ő kereszténységük még nem lehetett szilárd alapra fektetett s ezért sokan visszatértek pogány hitükre.

⁵⁰⁾ Fejér : Cod. Dipl. III. II. 109—111.

rikot vagy Detrét, ki már öt éve volt szerzetének perjele Magyarországon, kinevezte, hogy itt Magyarország délkeleti zugában, a mai Háromszékben, Barcaságban és a Havasok déli aljában püspökévé legyen a székelyeknek, oláhoknak és kúnoknak egyaránt.⁵¹⁾ Ennek a püspökségnek székhelye Milkó város lett, mely a Milkó nevű patak mellett fekszik. Béla pedig II. András királlyal aranybullás oklevélben ünnepélyesen biztosította a kúnokat, hogy nem akarja őket leigázni, hanem régi szabadságukat, ha keresztények lesznek is, megtarthatják.⁵²⁾

A kúnok és az egyház. Theodorik kún püspöknek azonban kevés lehetett a kúnoktól kapott jövedelme a megélhetésre. Ezért még 1228-ban felszólítja a székelyeket, hogy csatlakozzanak hozzá és így székelyek, kúnok és oláhok legyenek egy egyházmegyébe beosztva.⁵³⁾ 1229-ben IX. Gergely pápa megköszöni Bélának a kúnok térítése közben kifejtett buzgalmát. A megtért kúnokat az apostoli szék oltalmába fogadja és elrendeli, hogy a kúnok püspöke közvetlenül a római pápa hatásköre alatt álljon.⁵⁴⁾ 1230-ban IX. Gergely pápa ismét az apostoli szék pártfogásába fogadja az áttért kúnokat.⁵⁵⁾ 1231-ben Róbert esztergomi érseket a kúnok apostoli legátusává teszi, teljes ítélkezési joggal.⁵⁶⁾

A kún királyi cím. Az 1234. évből való az az oklevél, melyben IV. Béla, mint ifjabb király először használja a „Cumaniae rex“ címet. Ez a cím II. András okleveleiben még nem szerepel, de IV. Béla ettől az időtől kezdve, szórványosan, majd 1235-től általánosan használta.⁵⁷⁾ A kún királyi cím alapjául a moldvai kún terület szolgált, mely előbb a német lovagrendé volt, de tőlük II. András 1225-ben elvette. A pápa többször is felszólította⁵⁸⁾ Andrást királyt, hogy ezt az elvett területet adja vissza a lovagoknak. II. András azonban nem hallgatott erre, sőt 1234-ben a moldvai kún

⁵¹⁾ Albericus Monachus MG. SS. XXIII. 921. I. és Latzkovits L.: U. o. 76. lap.

⁵²⁾ Pauler Gy.: A magyar nemzet története 1301-ig. XXII. fej. 127. I. és Fejér: Cod. Dipl. III. II. 216—217.

⁵³⁾ Fejér: Cod. Dipl. III. II. 151. I.

⁵⁴⁾ Fejér: Cod. Dipl. III. II. 151—152.

⁵⁵⁾ Fejér: Cod. Dipl. III. II. 216—217.

⁵⁶⁾ Fejér: Cod. Dipl. III. II. 238—240.

⁵⁷⁾ Fejér: Cod. Dipl. IV. I.

⁵⁸⁾ Fejér: Cod. Dipl. III. II. 247-, Fejér: Cod. Dipl. III. II. 303—306.

területeket IV. Bélának, mint ifjabb királynak hatalma alá adta. Alapul szolgált még a kún királyi cím felvételéhez az új kún püspökség is, mely bár egyenesen a pápa fennhatósága alatt állott, javadalmakkal II. András látta el. 1228-ban ugyan oklevélben biztosította II. András a kúnok függetlenségét, mégis „azt kell hinnünk, hogy midőn a kún fejedelem Moldvában a kereszténységet felvette, egyszersmind a magyar király felsőbbbségét is elismerte.”⁵⁹⁾ Mindezek alapján érthető volt a „kúnok királya” cím felvétele.

Egyébként is kitűnik, hogy a kúnok területe felett IV. Béla parancsolt. Így látjuk ezt IX. Gergely pápa 1234-ben kelt okleveléből, melyben kéri IV. Bélát, hasson oda, hogy a kúnok közt élő oláhok, kik görögkeletiek, — térjenek vissza a római egyházba.⁶⁰⁾ Ugyancsak 1234-ben arra biztatja a pápa Bélát, hogy a kúnoknak templomot építtessen.⁶¹⁾ 1237-ben IX. Gergely pápa a domonkos szerzeteseknek írt oklevelében örömet fejezi ki a kúnok megtérítése felett és megengedi, hogy az egyházi szónoklatokon megjelent kúnoknak 20—30 napi búcsút engedélyezzenek.⁶²⁾

Egy újabb tatártámadás azonban még nyugatabbra vetette a kún népet. A tatárok ismét megerősödve 1238-ban ugyanis óriási seregükkel nyugat felé tartottak. A Volga torkolatánál megtámadták Kuthen királyt és kúnjait és újra fényes győzelmet arattak felettük. A kúnok azonban nem akartak meghódolni a tatár hordák előtt, hanem elvándorlással igyekeztek elkerülni az idegen uralmat. A vesztt csata után egy részük az Aldunán átkelt s Bulgáriában és Makedoniában keresett menedéket.⁶³⁾

A kúnok bejövetele Magyarországra. A kettévált nép másik része pedig Kuthen vezetése alatt átkelt a Don és Dnyeper folyókon is s egy ideig a moldvai hegyek között a Kárpátok hegykoszorúja mögött tanyázott, majd innen követeket küldött Béla királyhoz és saját magának, a kúnoknak s a velük jött jászoknak befogadását és szabadságukban való megtartását kérte. Megígérte, hogy ők viszont készek magukat Béla akaratának és parancsának alá-

⁵⁹⁾ Gyárfás: A jászkúnok története. II. 258. l. és Horváth M.: Magyarország története. I. 376. l.

⁶⁰⁾ Fejér: Cod. Dipl. III. II. 399—401.

⁶¹⁾ Fejér: Cod. Dipl. III. II. 398—399.

⁶²⁾ Árpádkori új oklevéltár II. 58. l.

⁶³⁾ Horváth M.: Magyarország történelme. II. 14. l.

vetni s a katolikus hitre térni. Béla szívesen fogadta e követeket és engedélyt adott nekik arra, hogy az ország területére bejöjjenek.

IV. Bélát három ok is vezette a kúnok befogadásánál. Első ok volt az, hogy egyházának új híveket szerzett ily módon. Második ok, hogy az esetleges tatárveszedelem elhárítására olyan katonákat kapott, kik már ismerték a tatárokat s azok harcmodorát s hasznos tanácsokat adhattak. A harmadik ok végül az volt, hogy az őt szigorúsága miatt ellenséges szemmel néző magyar urakkal szemben, — úgy vélte, — hűséges és neki engedelmeskedő alattvalókat nyer. Miután tehát IV. Béla és Kuthen egymással több követséget váltottak, 1238-ban Kuthen fejedelem 40.000 főnyi harcosával és azok családjával bejött az országba. Béla olyan fogadtatásban részesítette Kuthent, mint amilyent az „ország lakószai ember emlékezet óta sem nem tettek, sem nem láttak.“⁽⁴⁾ Egészen a határig a kúnok elé ment ő maga is és minden kún csapathoz egy-egy magyar urat rendelt, akiknek vezetése alatt az ország belsejébe, a Tisza mellé jöttek.

A kúnokkal együtt jöttek be hazánkba a jászok is, amit „csaknem teljesen bizonyossá tesz az a körülmény, hogy a magyarországi (Szabolcs, Somogy, Borsod és Temes megyékben) Eszlár, Oszlár helynevek török, (tehát kún) nyelven jászokat, jász falut jelentenek.“⁽⁵⁾

A kúnok hazánkba való betelepítése után Kuthen kún királyt, több törzsfőnököt és a kúnok közül is igen sokat nagy ünnepélyességgel Róbert esztergomi érsek, a magyar főpapok és a domonkos rendi szerzetesek megkereszteltek. Kuthen keresztapja maga IV. Béla, a többi törzsfőnöké pedig a magyar előkelek lettek. Így lassanként megkezdődhetett az összeolvadás, amennyiben most már egy vallásúak lévén, megindulhatott az összeházasodás a kúnok és magyarok között.

A kúnok betelepítésével járó bajok. A magyarok nagy többsége előtt azonban a kúnok nagyon ellenszenvesek voltak s „igen

⁽⁴⁾ Roger mester siralmas éneke a tatároktól elpusztított Magyarországról. Ford. dr. Turchányi Tihamér. II. I.

⁽⁵⁾ Kring Miklós: Kún és jász társadalmi elemek a középkorban. 6. I. jegyz. Ugyanezt írja Gombócz Z.: Osséten-Spuren in Ungarn Festgabe an IV. Streitberg 105—110. I. Német Gyula: Nyelvtudományunk és a történetírás A magyar történetírás új útjai 377. I. és Illésy János: A jászkúnok eladása a német lovagrendnek. Századok 1905-ik évf. 35. I. I. jegyz.

féltek vala tőlük és semmiképen nem is hihetnek vala nékik, mivel a kúnok elejétől fogva nagy ellenségei voltak a magyaroknak és sokszor sok és nagy károkat is tettek országokban.⁶⁶⁾ És tényleg így állt a helyzet, bár a kúnok nem voltak a magyarok ellenségei.

A baj ugyanis onnan származott, hogy a magyarok a Béla ellenes urak izgatására a kúnokat alsóbbrendű népiek tartották, kik velük nem egyenrangúak. Mikor pedig Béla király őket a kancellárokhöz utasította, de a kúnok főbjeit és királyukat személyesen maga elé engedte, megvádolták a királyt, hogy: „ők... a királyt csak messziről láthatják s vele csakis közvetítők által beszélhetnek. De ha a legutolsó kún jön is oda, mihelyt a bejárat megnyílt, azonnal beléphet.“ Azonkívül „a kúnokat az ülésekben és a tanácskozásokban elébe helyezi a magyaroknak.“⁶⁷⁾ Béla részéről mindez érthető volt. Az újonnan betelepített néppel, mint vendégekkel szemben nem léphetett fel mindjárt teljes szigorúsággal. Viszont azok tanácsát kellett, hogy elsősorban meghallgassa, kik a tatárokat már ismerték s így érthető, hogy a vezetőket személyesen maga elé bocsátotta. Súlyos panaszra adott továbbá okot, a kúnok Tisza menti garázdálkodása. A még nomád életmódot folytató kúnok állatcsordáikkal tönkretették a magyarok vetéseit és raboltak s pusztítottak is. A magyarok részrehajlással vádolták a király tisztviselőit, pedig ebben nem volt igazuk, mert Béla király épp oly szigorúsággal kívánt eljárni a kúnokkal, mint a magyarokkal.

Csak Béla és közvetlen környezete nem tekintette ellenségnek Kuthen népét, más mindenki annak látta őket s még azzal is megvádolták a kúnokat, hogy Kuthen csak azért jött be Magyarországra népével, hogy: „az ország állapotát kitanulja, nyelvét elsajátítsa és hogy mikor értesül a tatárok betöréséről, megkezdje a harcot a magyar király ellen.“⁶⁸⁾

A kői gyűlés. Történelmi és társadalmi meggondolások azonban nyilvánvalóvá teszik, hogy ennek a vádnak nem volt semmi alapja. Mégis Béla király, hogy lecsillapítsa a háborgó kedélyeket, gyűlést hívott össze Kőmonostoron, Pétervárad közelében, a Duna mellett. A kői gyűlésen megjelentek Kuthen és a főbb kúnok is.

⁶⁶⁾ Pethő Gergely: Magyar krónika. Kassa 1729. 41. l.

⁶⁷⁾ Rogerius: Siralmas Éneke 15. l.

⁶⁸⁾ Rogerius: Siralmas Éneke 21. l.

Elhatározták, hogy mivel a surlódásoknak a kúnok nagyobb számában való együtt lakása az oka, ezeket egyes csoportokban külön vármegyékben kell letelepíteni és ezentúl a várispánok fennhatósága alatt fognak állani. Természetesen ezen törvénynek a végrehajtása a kúnok akaratába ütközött s végeredményben ezek szétosztása nem sikerült, amit Kézai krónikája is bizonyít.⁶⁹⁾

A tatár kán levele. Eközben még jobban elmérgesedett a viszony a magyarok és kúnok közt. Elhozta Julián szerzetes második keleti útjáról a tatár kán levelét Béla királynak. Ebben Batu kijelenti IV. Bélának, hogyha az ő szolgáit, a kúnokat el nem bocsátja pártfogásából, abban az esetben nem fogja Magyarország sem elkerülni az ő kezét. Erre természetesen újra felmerültek a régi vádak.

Kuthen elfogatása. A tatárveszedelemben bűnrészességgel vádolták Kuthent s ezért — Béla király nem tehetett most már mást, — megidézte őt feleségével, fiaival, leányaival és néhány főemberével. Majd pedig, hogy a magyarok lecsillapodjanak és a kún fedelmet ne vádolhassák a tatárokkal való összejátszással, közös határozattal túszként őrizet alá vették.⁷⁰⁾

A tatárok betörése. A tatárok Magyarország ellen indultak s 1241 március 12-én áttörték a vereckei és uzsoki szorosokat, majd az orosz kapunál feltartóztatásukra állított Tomaj Gyenes nádor seregét teljesen tönkreverték. A nádor maga hozta meg a rémhírt, hogy a tatárok bejöttek Magyarországra. Erre a hírre összegyűltek a főurak és főpapok csapataikkal, valamint megérkezett Frigyes osztrák herceg is.

Kuthen halála. Béla király egyesült erővel akart hadba indulni a tatárok ellen s ezért megtiltotta, hogy a tatárok portyázó csapatait megtámadják. Frigyes osztrák herceg azonban nem hallgatott Bélára, hanem megtámadott Pest vára alatt egy kisebb tatár csapatot, azok felett győzött és néhányat közülük elfogott. A foglyok között volt kún is, ami beigazolni látszott a magyarok állítását, hogy tudniillik a kúnok is a magyarok ellenségei. Pedig tudjuk, hogy a tatárok is, úgy háborúskodtak, hogy a fogságukba eső népeket kényszerítették, hogy harcoljanak az ő érdekükben, akár

⁶⁹⁾ Magistri Simonis de Kéza: Gesta Hungarorum. Florianus: Historiae Hungaricae Fontes Domestici. I. II. 92. l.

⁷⁰⁾ Rogerius: Sirmas Éneke 22. l.

a saját fajtájukbeliekkel is. Hogy voltak a tatárok közt ilyformán kúnok is, azt bizonyítják a dominikánus szerzetesek beszámolóí a tatárjárás lefolyásáról.⁷¹⁾

A magyarok azonban mikor meglátták ezeket a kúnokat, Frigyes hercegnek az izgatására még jobban feltűzelődtek. A nép folyton azt kiáltozta Kuthenre: „Haljon meg, ő az, aki Magyarország pusztulását szerezte“. S Kuthen miatt a királyra is haragudtak: „Harcoljon a király, ki a kúnokat a mi gyűlölségünkre hozta be“, „harcoljon azokkal, kiknek a mi jószágainkat adta“.⁷²⁾

Mikor Béla király tudomást szerzett ezekről az ócsárlásokról, azonnal követet küldött Kuthenhez, hogy késedelem nélkül hozzá jöjjön. Kuthen azonban félt a nép haragjától s azt üzenté a királynak, hogy csak akkor megy hozzá, ha olyan embert küld érte, kinek hatalmában áll őt megvédeni. Mikor ezt a választ a hírnök elmondta a királynak, a nép is tudomást szerzett róla s annyira megharagudott, hogy vegyesen a magyarok s németek betörték Kuthen szállására és mindnyájukat véres harc után megölték. A fejüket pedig levágva, a palotából az ablakon át a nép közé dobták.⁷³⁾

Zavarok a kún király meggyilkolása után. Eközben Béla király a tatárok ellen mindenünne összehívta csapatait. A magyarokon kívül megérkeztek a kúnok is, fegyveresen, a király segítségére, otthon hagyva szállásaikon az öregeket, nőket és gyermekeket. Útközben értesültek azonban királyuk szomorú sorsáról s ez nagyon megzavarta őket s nem tudták, hogy mitévők legyenek.⁷⁴⁾

A legnagyobb baj csak akkor következett be, mikor Kuthen megöletésének híre mindenfelé eljutott s a felbőszült magyarok megrohanták a kúnok szállásait s felkoncolták hozzátartozóikat. Az elkeseredett kún csapatok erre egész dühhel a magyarok ellen fordultak s mindenfelé pusztulás, kegyetlenség s vér jelezte nyomait a Tisza és Duna közén, ahol dél felé vonultak. Bölcs csanádi püspök és Barcz fia Miklós északra vonuló csapatával is

71) Fejér: Cod. Dipl. IV. I. 212—213.

72) Rogerius: Siralmas Éneke 29. l.

73) Rogerius: Id. m. 29. l. és Hornyik: Id. m. I. 109.

74) Rogerius: Id. m. 30. l.

szembeszálltak a bőszi kúnok.⁷⁵⁾ A püspököt, ki nagybetegesen feküdt, nagynehezen megmentették, de Barcz fia Miklós, a többi nemes urakkal, asszonyokkal s gyermekekkel együtt nehéz küzdelem után odaveszett.

A kúnok hazánk déli részébe érkezve a Szerémségbe mentek át s ott Nagyolaszi s Szentmárton községeket felégetve⁷⁶⁾ rengeteg pénzt, lovat és barmot zsákmányolva, átkeltek Zimonynál a Száván és Alpra vezérük vezetése alatt még 1241-ben bolgár földre költöztek.

Néhány hét múlva bekövetkezett a szomorú emlékü muhi csata (április 11-én) s utána a tatárok pusztítása előbb az ország keleti részén s a Duna-Tisza közén, majd 1242. februárjában a Dunántúl is. Ogotai főkán halála után azonban Batu kán akarta elnyerni a főkáni méltóságot s ezért tatárhordáját összegyűjtve, márciusban kivonult a rettenetesen elpusztított országból. IV. Béla ekkor megkezdte az ország újjászervezését.

A kúnok letelepítése. Az elnéptelenedett területekre a király új lakosokat hozott be. Így telepítette be 1243—44-ben a Bulgáriába kivonult jászokat és kúnokat újra hazánk középső részére, a Tisza mellé és a Duna-Tisza közére Geregye fia Pál segítségével. Már ekkor kialakult a Tiszától keletre a Nagykúnság, a Tiszától nyugatra a Kiskúnság és a Jászság területe. A Nagykúnság főbb telepei voltak : századok múlva Árokszállás, Fényszaru, Szentgyörgy, Mihálytelek, Jászberény, Apáti.⁷⁷⁾ A Kiskúnság telepei : Kecskemét, Kúnszentmiklós, Szabadszállás és Filepszállás.⁷⁸⁾ A Jászság telepei : Kúnhelység, Madaras, Kolbázszer és Karcagújszállás.⁷⁹⁾

A gazdaságilag értékesebb és kevésbé értékes részeket egyesek kapták meg a kúnok és jászok a királyi várörökkel és serviensekkel, nemesekkel, azért lassan megmagyarosodtak, annál inkább, mennél több magyar feleséget kaptak.

Végleges megtelepülésük azonban csak körülbelül egy század múlva következett be. Sokáig megtartották ugyanis barangoló életmódjukat és szilaj szokásaikat.

⁷⁵⁾ Rogerius : Id. m. 31. l.

⁷⁶⁾ Rogerius : Id. m. 31. l.

⁷⁷⁾ *Geographisch-Historisches und Produkten-Lexikon von Ungarn.* Johann Mathias Korabinszky. 233. l.

⁷⁸⁾ Korabinszky : Id. m. 253. l.

⁷⁹⁾ Korabinszky : Id. m. 253. l.

Már 1246-ban el is vitte őket Béla harcba a hitszegő Frigyes osztrák herceg ellen s Németújhellyel szemben a Lajta jobbpartján Frigyes éppen egy kún nyilától sebesült meg halálosan.

A *kúnok címere*. Az 1248-ik esztendőben IV. Béla felvette címei közé a kúnok királya címet is. Kései német leírás szerint Kúnország címere ez volt: „einen gekrönten und zum Raube aufgerichteten Löwen im blauen Felde, auf welchem oben ein Stern, unten aber der wachsende Mond zu sehen ist“.⁸⁰⁾ Vagyis Kúnország címere koronás és támadásrakész álló oroszlán, kék mezőben, mely felett egy csillag, alatta pedig a növekedő hold látható.

Ez a címer rajta volt azon az emlékpénzen, melyet II. Mátyás 1608-ik évi pozsonyi koronázásakor kiosztottak. Ugyancsak felújította Mária Terézia is ezt a címert, mikor az 1746. március 19-iki adománylevelében a jászkún kerületeknek új megyei hivatalos pecsétet adott. Ez ma is a Nagykinság címere.⁸¹⁾

Dugonics a kiskúnok címerét is leírja, mely vörös pajzsra két rézsút fekvésű pólyát mutat ezek között futó kutyával.⁸²⁾ A Nagykinság címerét Dugonics úgy írja le, mint Korabinszky.⁸³⁾

A *kúnok a magyar hadseregben*. Az 1249-ik évben már ismét harcolnak a kún seregek Ausztria és Stiria megszerzése érdekében. Fel is dúlták Ausztriát egészen Máriazellig, kirabolták az egyházakat s a lakósokat rabláncra fűzve elhurcolták, úgy, hogy ez a terület csaknem teljesen lakatlan maradt. Végre Vencel cseh király közbenjárására IV. Bélát visszaparancsolta őket.⁸⁴⁾

Béla király a támadó osztrákok ellen ismét fegyvert fogott s a kúnokkal újra Ausztriába tört 1251-ben, majd 1253-ban. E közben híre érkezett annak, hogy a tatárok Magyarország ellen készülnek. IV. Béla, hogy országát meg tudja védelmezni, a moldvai Kúnországot a johannitáknak adta hűbérül, olyan kötelezettséggel, hogy az ellenségtől védjék meg. IV. Innocentius pápa 1253-ban

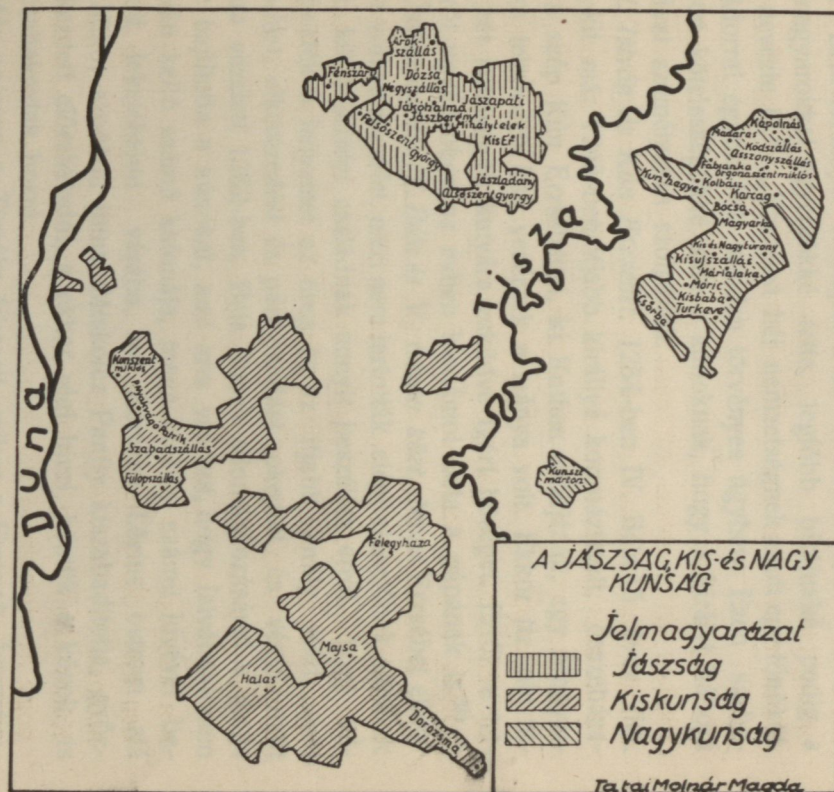
⁸⁰⁾ Korabinszky: Id. m. 54. l.

⁸¹⁾ Gyárfás: Id. m. 257. l., Decsy: Magyar kor. hist. 74. l., Palugyay: Magyarország leírása III. A jászkún kerületek leírása 46. l.

⁸²⁾ Dugonics: A magyarok uradalma 1801. 21–30. l., Gyárfás: Id. m. 258. l.

⁸³⁾ Azt azonban nem tünteti fel, hogy adatát ezen címerre vonatkozólag honnan vette.

⁸⁴⁾ Pray: Annales. 286. l. és Szalay: Magyar tört. 60. l.

szintén látván a veszedelmet, mely hazánkat fenyegeti, útasítást ad az ország érsekeinek, hogy a kereszténnyé lett kúnoknak kisebb esetekben engedményeket és felmentést adjanak, továbbá engedjék meg nekik, hogy kunyhókat építsenek maguknak.⁸⁵⁾ 1255-ben ismét Morvaországban jártak a kúnok és magyarok.⁸⁶⁾ 1259-ben pedig V. István stiriai tartományának védelmére vitte kúnjait Ottokár cseh király ellen.

IV. Béla törvénye. Ismerjük Béla rendelkezéseit, ki a kúnokat a magyarokkal egyenlőkké tette, legfőbb bírójukká pedig a nádort nevezte ki.⁸⁷⁾ „Továbbá hét nemzetségnek adott egy főnököt, ki a nádorral együtt ítél minden törvényes ügyben. Ezen szabadságért kötelességükké tette a kúnoknak, hogy a királyt háború alkalmával személyesen szolgálják.

V. István és Kún Erzsébet. 1254-ben IV. Béla 15 éves fiát, Istvánt, kit már 1245-ben ifjabb királlyá koronáztatott, összeházasította a szép Kún Erzsébettel, ki Kuthen utódjának, egy Magyarországra telepedett kún vezérnek a leánya volt. Ekkor tíz kún főember két kettévágott kutyára esküdve ígért hűséget. Erről a házasságról ugyanebben az évben beszámol Béla a pápának is.⁸⁸⁾

Összezőrdülés IV. Béla és V. István közt. Mivel Erzsébet ellen-szenves volt sokak előtt, mert nem tartották elég előkelőnek, akadtak izgatók, kik a királyi családnak annyit beszéltek erről, hogy végül kiélezték a helyzetet az öreg és az ifjabb király közt, ami gyanúsítást, elkeseredést és pártoskodást okozott és végül nyílt háborúra vezetett 1262-ben. Béla földek adományozásával a maga részére hajlította a kúnokat, ami arra vezetett, hogy Istvánnak nem maradván kellő számú katonája, maga csekély számú hívével bezárkózott feketehalmi várába, hol Kemény Lőrinc ostrom alá fogta. Mikor azonban innen Miskolcz Panity kiszabadította, győztesen kezdett előrehaladni, s ekkor régi hivei, köztük a kúnok is visszacsatlakoztak hozzá.

Már egészen a Tiszáig érkezett, mikor a főpapok közvetítésére megkötötték az 1262-iki pozsonyi békét, melyben István, mint hűbéres uralkodó szerepel, ki máskülönben apjával egyenlő joga-

⁸⁵⁾ Fejér : Cod. Dipl. IV. II. 179.

⁸⁶⁾ Fejér : Cod. Dipl. VII. V. 578., Fejér : Cod. Dipl. VII. V. 577.

⁸⁷⁾ Endlicher mon arp. 559—565 l.

⁸⁸⁾ Fejér : Cod. Dipl. IV. II. 221. l.

at élvez, csak a király elsőségét és főkegyúri jogát ismeri el Erdélyben.

Ez a béke⁸⁹⁾ többek között kimondja, hogy a kúnok egyik országból nem költözhetnek a másikba szabadon. De mivel ugyan-ez a törvény vonatkozik a bárókra és a nemes szerviensekre is ebből is következik, hogy a kúnok ebben az időben a magyar nemesekkel egyenrangúak.

A béke azonban nem tartott sokáig, 1264-ben újra kitört a háború. Most a kúnok⁹⁰⁾ István mellett harcoltak, ki erős hadsereget szervezett belőlük. Ezzel a jól fegyelmezett haddal sorra leverte az ellenállókat. E közben Béla király levelet írt a pápához, melynek tartalma Orbán pápa 1264 július 14-én írt válaszából következtethető.⁹¹⁾

Ebben a pápa utasítást ad az esztergomi és a kalocsai érseknek, hogy mivel Béla arról panaszkodott, hogy a kúnok úgy hálálják meg az ő jószágát és az országába való befogadásukat hogy még mindig nem tértek át a keresztény hitre, sőt azt kigúnyolják, ezenkívül még „borzasztó és istentelen rútságokat követ el ez a nép“ és rabol és pusztít, — egyházi átok súlya alatt a főpapok intsek meg őket, hogy keresztelkedjenek meg és vétkeikkel hagyjanak fel. Azonban alig valószínű, hogy mindez a vád igaz lett volna. Mert még 1261-ben tudatta Béla a passaviai,⁹²⁾ pataviai⁹³⁾ püspökkel, hogy a kúnokat szerencsésen áttérítették. A háborúskodás természetesen ezután még tovább folyt. A döntő ütközetet Isaszegnél vívták meg, melyet István megnyert. A békét a régi alapon Margitszigeten kötötték meg.

V. István és Kún László király. Béla király halála után István királynak csaknem egész kétéves uralkodását végig kellett harcolnia. Seregében mindenütt ott találjuk a könnyű fegyverzetű kúnokat vagy mint kísérőket, vagy mint harcolókat.

Kún László király idejében már az ország sorsának intézésében is kivették részüket a kúnok. László kiskorúsága alatt Kún Erzsébet teljesen szabad kezét adott a kúnoknak. Gyámsága alatt

⁸⁹⁾ Fejér: Cod. Dipl. IV. III. 69—77. l.

⁹⁰⁾ Fejér: Cod. Dipl. IV. III. 211—215. l.

⁹¹⁾ Fejér: Cod. Dipl. IV. III. 56—57. l.

⁹²⁾ Gyárfás: Jászkúnok története. II. 296—297. l.

⁹³⁾ Fejér: Cod. Dipl. IV. III. 31. l.

1273-ban az egyesült kún-magyar hadak Stiriát és Karinthiát pusztították. Az elfoglalt Detryh várat nem engedték át Ottokárnak.⁹⁴⁾ 1274-ben Henrik bán 30.000 magyar és kún sereggel kelt át a Morván ismét Ottokár ellen indulva.⁹⁵⁾ 1276-ban szintén Bécs alatt járnak a magyar-kún seregek, mostmár László király vezérése alatt.⁹⁶⁾ Végül 1278-ban augusztus 26-án, pénteken Stillfried és Dürnkut között megalapozta Kún László a Habsburgok uralmát Ausztriában 40.000 főnyi magyar és 16.000 főnyi kúnból álló seregével.⁹⁷⁾

A morvamezei csata után László király a kúnok közé ment s az ország ügyeivel nem törődött. A kúnok észrevették, hogy ők az országnak milyen fontos támaszai, hiszen láthatták, hogy nélkülözhetetlenek a háborúban, azonkívül még a király és az anyakirályné is csak köztük érzik jó magukat, a — király pártfogásában bízva, ki ugyanekkor sok szabadalmat adott nekik, hatalmaskodni és garázdálkodni kezdtek, és veszélyeztették a közbiztonságot s az egyház és papság ügyét. Egyre jobban kezdték a keresztény hitet elhagyni; papjaikat elkergették, a nemesek és az egyház birtokait pusztították. Barmaikat legeltetve, az egész országot bebarangolták és mindenütt raboltak és pusztítottak. Írott bizonyítékunk van erre már 1273-ból, mikor az olmützi püspök arról értesíti a pápát, hogy nagy szerencsétlenség van Magyarországon, mert a kúnok tartják kezükben a hatalmat s mert ezek „non solum alienigenis, sed etiam ipsius regni incolis atrociter, sunt infesti“⁹⁸⁾ azaz nemcsak az idege-
neknek, hanem magának az ország lakosainak is ellenségei.

A királyt valóban anyja Erzsébet és Edua, az egyik kún vezérnek leánya annyira befolyásolták, hogy míg a magyarok hátterbe szorultak, addig szeretett kúnjait kegyelte, kitüntetéssel és gazdagsággal halmozta el. Ennek a rettenetes állapotnak lett az eredménye az 1279-es júliusi kún törvény, melyet Kún László a ferencrendi Fülöp fermói püspök parancsára hozott létre.

Fülöp fermói püspök látogatása. A püspököt III. Miklós pápa a magyar papok kérésére és panaszára küldötte hazánkba, az itteni

⁹⁴⁾ Gyárfás: Jászkúnok története II. 319.

⁹⁵⁾ Gyárfás: Jászkúnok története II. 320.

⁹⁶⁾ Gyárfás: Jászkúnok története II. 321.

⁹⁷⁾ Gyárfás: Jászkúnok története II. 323.

⁹⁸⁾ Fejér: Cod. Dipl. V. II. 133.

állapotok kivizsgálására és megjavítására. Nem akarta engedni hazánk elpogányosodását, sőt nagyon is szíven viselte a térítést. Tudjuk, hogy 1278-ban október 7-én kelt levelében Miklós pápa meghagyta a magyarországi ferencrendiek tartományfőnökének, hogy a sikeres kún térítés továbbfolytatására küldjön Moldvába több szerzetest.⁹⁹⁾ Ugyanekkor a minorita rend főnöke is elrendelte, hogy menjenek a rendtagok a kúnok közé és térítsék meg s kereszteljék meg azokat.¹⁰⁰⁾ Fülöp fermói püspököt széles hatáskörrel és korlátlan teljhatalommal ruházta fel Miklós pápa. Még arra is utasítást kapott, hogy a kúnok és tatárok között élő térítők állapotáról jelentést tegyen.¹⁰¹⁾

Az 1279-es első kún egyesség. Fülöp 1279. elején érkezett Magyarországba. Június 23-án kezdték a kún kérdést tárgyalni Budán a fermói püspök, a király, a magyar egyházi és világi országnagyok és a hét kún törzs két követe: Uzur és Tolon. Az akkori tanácskozásról kiadott oklevélben¹⁰²⁾ megígérik a kúnok, hogy a bálványok tiszteletét elhagyják, a pogány szertartásokat mellőzik és mindnyájan visszatérnek a keresztény egyházhoz. Akik pedig még nem lennének megkeresztelve, felveszik a keresztség szentségét. Nemez sátraikat elhagyják és ezentúl falvakban laknak. A legátus még azt is kívánta, hogy hagyják el a kúnok pogányos, hosszú haj- és szakállviseletüket s asszonyos bő ruhájukat, de ebben mégis engedett a király kérésére. A kúnok megígérték, hogy visszaadják hazánkbeli keresztény foglyaikat és a jogtalanul elfoglalt egyházi és világi javakat. A nemesek és a papok birtokai megmaradnak a kún urakéi mellett, hogy az összeolvadás könnyebben menjen és nagyobb legyen a szeretet és a barátság közöttük. Legfőbb bírójuk a nádor marad és alatta lesznek a szék-bírák. Vérperben a király ítél. Hogy mindezeket a fogadalmakat megtartják, ennek bizonyságául hét kezest állítanak ki a hét kún székéből. Erre az oklevélre László király megesküdt a főpapok és a bárók jelenlétében s megígérte, hogy a vallást, az egyház jogait és szabadságait s a kúnokra vonatkozó megállapodásokat megtartja

⁹⁹⁾ Árp. új oklevéltár IV. 163. l.

¹⁰⁰⁾ Fejér: Cod. Dipl. VI. II. 404. l.

¹⁰¹⁾ Fejér: Cod. Dipl. V. II. 486, VI. II. 403—404. és Árp. új ok. tár. IV. 135—164. l.

¹⁰²⁾ Fejér: Cod. Dipl. V. II. 507—512. és Marczali: A magyar történet kútfeje 175—178.

és másokkal is megtartatja. Ennek a budai határozatnak a megerősítésére össze is hívta Kún László 1279. július 15.-ére az országgyűlést Téténybe.¹⁰³⁾

Az 1279-es kún törvény. A tétényi országgyűlésre eljöttek a főpapok, főurak, nemesek és a kúnok vezéreikkel: Alprával és Usurral. Ugyanazok voltak a gyűlés pontozatai és határozatai, mint az első alkalmával, de nagyon érdekesen kihangsúlyozza ez az oklevél a kúnok helyzetét. A VII. cikkben a következőket találjuk: A nemesek és a kúnok egyenlő szabadság kiváltságainak örvendjenek, nobiles et comani aequali praerogativa libertatis gratulentur.¹⁰⁴⁾ A XI. pont az erőszakos beszállás alól mentesíti a kúnokat, s a következő kitételt használja: „Domini de Comanis et nobiles Comanorum una ac eadem cum regni nobilibus perfruantur libertate“,¹⁰⁵⁾ vagyis hogy a kún főurak és nemesek az ország nemesével egy és ugyanazon szabadságot élvezzenek.

A kúnok nemesi állapotát minden kétséget kizáróan bizonyítja tehát ez az oklevél!

Fülöp elfogatása. Az oklevelekben megállapított törvényeket azonban senki sem tartotta meg, sem a király, sem a kúnok. Sőt 1280-ban már László annyira ment, hogy elfogatta a legátust és kiadta a kúnoknak. A vad kúnok le is akarták nyilazni, azonban Aba Finta vajda és más bárók, letartóztatták a királyt és csak akkor adták ki, amikor a kúnok szabadon bocsátották a legátust.¹⁰⁶⁾

Hódmezei csata. Erre a király ére yesen lépett fel a kúnokkal szemben, mire azok fegyverkezni kezdtek. Vezérük Oldamur lett, ki ebben az időtájban, 1282-ben a moldvai kúnok fejedelme lett¹⁰⁷⁾ és most bejött lovasaival rokonai megsegítésére. Szolnoktól Torontálig az egész Tiszántúlt feldúlták. A király is ellenük ment és megverte őket Hódmezőn, esőben, mikor ijjaik húrja megereszkedett.¹⁰⁸⁾

Kún László az elfogott kúnokat újra letelepítette, azok azonban, akik elszökhettek, a megvert Oldamur vezérlete alatt átkeltek a déli hágókon Szörénybe és Kúnországba.

103) Fejér: Cod. Dipl. V. II. 512—519. I.

104) Fejér: Cod. Dipl. V. II. 518. I.

106) Fejér: Cod. Dipl. V. II. 518. I.

106) Dr. Erdélyi László: Magyar történelem I. 246—47.

107) Akad. ért. II. 1861. 725. I.

108) Dr. Erdélyi László: Magyar történelem. I. 247. I.

A kún-tatár betörések. Itt szövetkeztek a tatárokkal és Magyarországra 1285-ben be is törtek. Batu unokaöccse, Nogáj vezetése alatt. Behatoltak a Vereckei hágon át Pestig, azonban a magyarok üldözték őket és Torockó vár alatt az aranyosi székelyek szétszórták őket.¹⁰⁹⁾ Amint azonban véget értek ezek a harcok a kúnokkal, Kún László újra csak kúnjai közé ment. Feleségét a Nyulak szigetén levő kolostorba küldte, Edua „kún királynét“ pedig királynévá avatta azzal, hogy feleségének javait neki adományozta.

A bárók fegyvert fogtak a király ellen és a római bíbornokok megbízásából¹¹⁰⁾ Lodomér esztergomi érsek kiszabadította a királynét fogságából és kibékítette a királlyal.

Eközben megérkezett Honorius pápa levele¹¹¹⁾ Kún Lászlóhoz, amelyben megdorgálja, hogy a tatárokkal, szaracénokkal és a neugarusokkal,¹¹²⁾ rumunosokkal, újmagyarokkal, túlnagy barátságot tart fenn és amiért a feleségét is elküldte. Kún László erre előbb Esztergomban, majd az itteni határozatok megerősítése végett Budán hívott össze országgyűlést és megesküdött, hogy az egyházzal kibékül és a kúnokat elhagyja és mostmár csak az ország érdekeivel fog törődni. Esküjét azonban nem tartotta meg, feleségét újra elhagyta és újra a kúnok közé ment.

Eközben az osztrák hadak betörték hazánk határára és Nyugatmagyarországot kegyetlenül pusztították 1289-ik év áprilisában. László még ezzel sem törődött már s ezért annyira elkeseredtek ellene a magyarok, hogy összefogtak ismételten. Újra tárgyalásra került a sor s László 1289-ben a fővényi országgyűlésen újra kibékült a főpapokkal és a bárókkal. Most azonban nem adtak szabadkezet a királynak, hanem kényszerítették, hogy Henrik fia Miklóst nevezze ki a Dunától nyugatra és Básztyel nembeli Rénáldot a keletre eső országrész nádorává. Ez utóbbinak még azt is feladatává tették, hogy a király mozdulatait és terveit ellenőrizze.

László halála. Természetesen László ebbe nem tudott belenyugodni. Mindenképen meg akarta buktatni a két gyűlölt nádort és 1290 tavaszán az izmaelita Mizsét tette az ország nádorává,

¹⁰⁹⁾ Dr. Erdélyi László: Magyar történelem I. 247. l.

¹¹⁰⁾ Dr. Erdélyi László: Magyar történelem I. 247. l.

¹¹¹⁾ Fejér: Cod. Dipl. V. III. 359.

¹¹²⁾ Így hívták a keleti császártól IV. Lászlónak küldött harcosokat, akik a kúnok és tatárok ellen való harcban kiváltak. Magyarország lakóitól vallás, szokás, szertartásban különböztek. Barthol: 438. l.

majd újból Tiszántúlra ment kúnjaihoz. Ott akart találkozni hiveivel de az ország elégedetlensége ekkor már a kúnokra is átragadt. Ők is megsokalták a király féktelenségét, „a kún nép ellen is gyűlöletet keltő hatalmaskodásait és tatárbarátságát.”¹¹³⁾ Ezért elhatározták, hogy megölik. Barsa nembeli Kopoz rendezte a gyilkosságot. A végrehajtók „Árbuz, Turtule és Kemenche”¹¹⁴⁾ „¹¹⁵⁾ voltak, kik Kőrösszezen július 10-én megtámadták Lászlót a sátrában és kegyetlenül meggyilkolták.”¹¹⁶⁾ A gyilkosokon Mizse nádor példás bosszút állott. Külföldi hír szerint kún kedvesének az ura szurta le. „Mondják, hogy Csanádon temették el.”¹¹⁷⁾

A kúnok köznemessége. A kúnokkal László halála után 1291-ben találkozunk, amikor „magyar, székely, kún, orosz, oláh, rácz, bosnyák és horvát” seregek mentek Albert ellen.¹¹⁸⁾

Később csak 1298 februárjában szerepelnek III. András és Ágnes királyné Bécsbe menetelekor. A feljegyzések szerint nagy kíséretükben rengeteg kún is volt. Mivel pedig nem tudták hova elszállásolni őket, a városon kívüli házakban, istállóknban telepítették ki őket. Ennek az elszállásolásnak összekoccanás és verekedés lett az eredménye s a németek a bécsi Stubenthor közelében valami szálláson tíz magyart, köztük néhai Alpra kún fejedelem fiát is agyonverték.¹¹⁹⁾

A kúnokkal még ebben az évben az augusztus havi országgyűlésen találkozunk Pesten, mikor ők a főpapokkal és nemesekkel együtt tanácskoztak, de a bárók külön vonultak. Ez a körülmény külön főrendiház kialakulását jelenti.¹²⁰⁾ A kúnokra nézve ez csak annyiban jelentős, hogy most már előkelő családjaik is a köznemések állapotára süllyedtek, mert a fejedelmi rangú bárók közé nem tudtak felemelkedni.

¹¹³⁾ Hóman—Szekfü: Magyar történet I. VI. fej. 611. I.

¹¹⁴⁾ Szamota István és Zolnai Gyula: Magyar oklevélszótár 470. I. Kemence: Ad rivulum kemenche-pathaka (Hazai okmánytár. VI. 122. I.)

¹¹⁵⁾ Florianus: Historiae Hungaricae Fontes Domestici III.—IV. Chronicon Dubnicense I 8. I.

¹¹⁶⁾ Pauler Gyula: A magyar nemzet története 1301-ig. II. 532. I.

¹¹⁷⁾ Florianus: Historiae Hungaricae Fontes Domestici III.—IV. Chronicon Dubnicense 109. I.

¹¹⁸⁾ Pauler Gyula: A magyar nemzet története 1301-ig II. köt. 549. I.

¹¹⁹⁾ Pauler Gyula: A magyar nemzet története 1301-ig. 580—581. I.

¹²⁰⁾ Dr. Erdélyi László: Magyar történelem I. köt. 251. I.

III. A kúnok a XIII–XV. században

A kúnok 1300 körül, körülbelül fél századdal a betelepítésük után is megtartották barangoló életmódjukat. Szilaj szokásaikról csak nagyon sokára tudtak letenni s így még mindig zaklatták szomszédaikat féktelenkedéseikkel.

A kúnok letelepülése. Bár az 1279 augusztus 10-iki oklevél ki mondja, hogy a királytól kapott földet „ipsimet inter se dividere-
rent“, ebből csak hibásan lehet azt következtetni, hogy a letele-
pedésük már ekkor megtörtént. Kaptak ugyan adománybirtokot a
kúnok, de rövid idő alatt túl is adtak rajta; hamarosan kisiklott
a kezükből. Tehát még a XIV. században sem volt állandó letele-
pedésük.¹²¹⁾ Tudunk több ilyen esetet,¹²²⁾ mikor kérték az elszegé-
nyedett kúnok, hogy földjüket eladhassák. Ezt a körülményt bizo-
nyítják a kúnokkal kapcsolatos összes oklevelek, amennyiben meg-
állapítható, hogy a XIII., sőt a XIV. század első három évtizedében is
egyetlen egyszer sem fordult elő a descensus, szállás szó. A kú-
nok és 1323-tól kezdődőleg a jászok tartózkodási helyét a jász és
kún területek, „circa“ vagy „in circuitu“ megjelölésével találjuk
okleveleinkben.

Igy 1325-ben a budai szigeti apácákkal szemben megidéznak
bizonyos név szerint felsorolt „Jasones circa Chabam commoran-
tes“.¹²³⁾ 1349-ben Lajos király meghagyja: „Comanis in circuitu
villarum Abad et Tomámunustura vocatarum residentibus“, hogy
István szörényi bán halastavában ne halásszanak. ¹²⁴⁾ Kring sze-
rint¹²⁵⁾ ezek a „circa“, „circuitu“ kifejezések ideiglenes szállásokat
jelölnek meg. Radloff szerint a „nyári“ telepek a közösség birto-
kában vannak, viszont a „téli“ telepek egyes családok, vagy egyes
személyek birtokát képezik.¹²⁶⁾ Mikor azonban valamely népnek,
így a kúnoknak is kóbor életmódját korlátozták, — lassankint ezek-
ből a régen csak téli telepekből nyári, illetve állandó telepek
lettek.

¹²¹⁾ Kring Miklós: Id. m. 13. l.

¹²²⁾ Fejér: Cod. Dipl. VII. V. 595. l.

¹²³⁾ Gyárfás: Jászok és kúnok története Okl. t. III. 466. l. és Kring
Miklós: Id. m. 13. l.

¹²⁴⁾ Gyárfás: Id. m. Okl. t. III. 486. és Kring M.: Id. m. 13. l.

¹²⁵⁾ Kring M.: Id. m. 14. l.

¹²⁶⁾ Kring; Id. m. 14. l.

Így fejlődött ki a régi telepekből a kúnoknál is a szállás, a descensus. Először 1340-ben találkozunk kún szállás megjelölésével. Kochola fia Péter kún, Losonczi Dénes birtokán hatalmaskodott s onnan annak egy jobbágját „ad suum descensum adduxisset”.¹²⁷⁾

Ettől az időtől kezdve már állandóan „descensus” megjelöléseket találunk a kúnok lakóhelyére vonatkozólag. Bár még az 1389-es esztendőben is felmutat egyik oklevelünk ilyen kitétel egy szállás fekvését illetően: „circa ecclesiam beatorum Fabiani et Sebastiani martyrum”,¹²⁸⁾

A szállások elnevezése. Az első, végleges megtelepedés „more Christianorum” alapján körülbelül a XIV. század 30-as éveire tehető.¹²⁹⁾ Bár még 1399-ben is adatunk van arra, hogy a kúnok és a filiszteusok helyről-helyre vándorolnak.¹³⁰⁾

Mivel pedig a törzsek élén a törzsfő, a nemzetségek élén a nemzetségfő állott, azért ezeket az üléseket vagy szállásokat rendszeren a megszálló nemzetség vagy törzs fejről nevezték el. „Egy törzs összes nemzetségeitől bírt szállásföldek összességéből később a kún székeknek nevezett egységes terület alakult ki.”¹³¹⁾

A kúnok társadalmi berendezettsége. Mivel pedig a kúnok, mikor 1238-ban bejöttek hazánkba, hét törzset alkottak; ennek megfelelően állandó letelepülésük után a következő kún székekre oszlottak: Kolbázsзык, Halassзык, Mizsesзык, Kecskemétsзык, Berénsзык, Szenteltsзык és Hantossзык.¹³²⁾ A kúnok társadalmi helyzete szintén figyelemmel kísérhető az oklevelek alapján. Legfőbb bírójuk most is a nádor. Név szerint is említik okleveleink 1304-ben¹³³⁾ Kopasz nádort, mint a kúnok bíróját, 1319-ben¹³⁴⁾ Tamás fiát Farkast, 1324-ben pedig Drugeth Fülöp szerepel úgy, mint a kúnok és besenyők főbírája.¹³⁵⁾

¹²⁷⁾ Kring: Id. m. 14. l. és Gyárfás: Jászkúnok tört. III. 487. l.

¹²⁸⁾ Kring: Id. m. 14. l. és Gyárfás: Jászkúnok története III. 511. l.

¹²⁹⁾ Kring: Id. m. 15. l.

¹³⁰⁾ Fejér: Cod. Dipl. X. II. 670. l.

¹³¹⁾ Kring: Id. m. 80—81. l.

¹³²⁾ Scheftsik: Jász-Nagy-Kún-Szolnok megye múltja és jelene 81. l.

¹³³⁾ Kele J. dr.: A jászkúnság megváltása. 204. l.

¹³⁴⁾ Fejér: Cod. Dipl. VIII. II. 202—203.

¹³⁵⁾ Fejér: Cod. Dipl. VIII. II. 4.2—474. és Palugyay Imre: Magyarország leírása III. Jászkún kerületek leírása 1.2. l.

A jászok első szereplése. I. Károly 1323-as oklevele különösen nevezetes. Ebben különböztetnek meg legelőször kúnokat és jászokat. Ugyanis I. Károly ebben az oklevélben több névszerint megnevezett jászot kivett az elnyomott Keverge jász főúr fiainak hatalma és joghatósága alól.

A kúnok első társadalmi elkülönülése. A betelepedett kúnok társadalmában nagyobb különbséget nem találunk az egyes törzsi tagok között. Utóbb mégis a gazdag és tekintélyes nemzetségtagok elkülönültek a szegényebektől.¹³⁷⁾ Mint ahogy az előbb is láttuk, már 1323-ban a hatalmasabbak hatalmaskodni kezdtek. S így a gazdag nemzetségfő a neki szolgáló nemzetségtagok előljárója lett. A nemzetségfő elnevezést is ebben az időben cserélte fe a „Capitaneus” megjelölés. Így találjuk ezt már az előbb említett I. Károly-féle 1323-as oklevélben is. Ezek a kapitányok igazgatták őket, ami a következőkből nyilvánvaló.

„Item concessimus eisdem,
quod Capitaneum, seu Judi-
cem quemcunque voluerint,
regie tamen Majestati fidelem,
eligendi liberam habeant facul-
tatem.”¹³⁸⁾

„Ugyancsak megengedtük
nekik, hogy kapitányt, vagy
bíró, bárkit akarnak, aki hű a
királyi felséghez, szabadon
megválaszthassanak.”

Később ezek a kapitányok mind többen lesznek s különösen a XIV. sz. második felétől kezdve a kúnok többsége már úgy jelenik meg, mint a kapitányhoz tartozó „ad se pertinentes”. Majd pedig úgy, mint az ő szállásán s kapitánysága alatt levő, „in suo descensu et sub suo capitaneatu existentes.”¹³⁹⁾

Ebben az időben a kún nemzetségi szervezet bomlásnak indult. A nemzetségi kapitányok helyét az úgynevezett szálláskapitányok foglalták el, ami összefüggésben állott a descensusok kialakulásával. Így 1388-ban azt olvassuk, hogy Zsigmond király Madarasi Tompa Lászlóhoz s más kún szálláskapitányokhoz „et aliis capitaneis Comanorum quorumlibet descensuum,” — intéz meghagyást.¹⁴⁰⁾ Ettől az időtől kezdve csak szállásokkal, később pedig

¹³⁶⁾ Kele: Id. m. 204. l. és Fejér: Cod. Dipl. VIII. II. 598. l.

¹³⁷⁾ Kring: Id. m. 48—52.

¹³⁸⁾ Fejér: Fejér: Cod. Dipl. VIII. II. 598.

¹³⁹⁾ Kring: Id. m. 31. l.

¹⁴⁰⁾ Kring: Id. m. 19. l.

csak székekkel kapcsolatban hallunk kún vagy jász kapitányokról. Ugyanekkor a köznép, aki a kapitányok fennhatósága alatt áll „rurális“ „mezei, falusi“ megjelölést kapott, amely elnevezés a XV. sz.-ban lett általános. A rurális kúnok lassanként elkezdtek földműveléssel foglalkozni és így a kapitányok hatalma is földesúri jelleget öltött. Mivel tehát hatalmuk már a dominiumban, a földbirtokban gyökerezett,¹⁴¹⁾ azért a szálláskapitányok nagyrészt már nem a nemzetségi kapitányok leszármazói közül kerültek ki, hanem azok közül, akik földadományban részesültek. Így pl. tudunk arról,¹⁴²⁾ hogy bizonyos Bői Miklós 1352-ben rokonai tiltakozásának ellenére, Kéregyházát vagy Kenderest kúnoknak, Sebes fiainak adta el, akiket Nagy Lajos a következő évben nemessé tett.¹⁴³⁾ Tehát a birtok nemes capitaneusi méltóságot jelentett. Az első kapitány, akinek a nevét fenntartották az okleveleink, Buthemér volt, a halasi székből 1343-ban.¹⁴⁴⁾ A jászoknak pedig Nagy Lajos uralkodása alatt kapitánya volt Leusták, Marczelnék fia, ki Jászberényben lakott.¹⁴⁵⁾

Adózás. A XIV. sz. végén királyaink a földesúri területükön lakó jászok és kúnok megadóztatásáról kezdenek szólni. Felmerült a királyi „regalis“ és a királynői „reginalis“ kún megkülönböztetés.¹⁴⁶⁾ A kúnok királyi, földesúri megadóztatására vonatkozó adatok kezdete és a királyi illetve királynői kún megkülönböztetések ideje ugyanazon időre esnek.

Katonáskodás. Okleveleink és összes forrásaink tanúsága szerint IV. Béla kúnjai mindannyian szabadok voltak betelepedésük idején. Azonban kötelesek voltak a katonáskodásra. Ők több, mint egy századon át eleget is tettek ennek a követelménynek, amennyiben a királyi sereg zömét alkották s a tősgyökeres magyarsággal együtt vettek részt a hadjáratokban. Sőt elmondhatjuk, hogy igazi támaszai voltak az utolsó Árpádoknak az örökké pártoskodó főurakkal szemben s mint a királyok megbízható katonái, félelme-

¹⁴¹⁾ Kring: Id. m. 48—52.

¹⁴²⁾ Gyárfás: A jász-kúnok története. III. 542. l.

¹⁴³⁾ Gyárfás: A jász-kúnok története: III. 5. l.

¹⁴⁴⁾ Fekete: Jász-kúnok története. 45. l. és Fejér: Cod. Dipl. IX. l. 166—167. l.

¹⁴⁵⁾ Fekete: Jász-kúnok története. 45. l.

¹⁴⁶⁾ Kring ez utóbbiak viszonyát vizsgálva, oly kapcsolatokat mutat fel, melyek a királynői kúnok alacsonyabb rendű függésére vallanak.

tes fegyvereikkel számtalanszor védték hazánkat a németek és csehek ellen.

Még I. Károly idejében is nagy számmal mentek harcolni. Bizonyítja ezt a következő kitétel: „Cumanorum denique corrui inestimabilis et plurima multitudo“.¹⁴⁷⁾ A háborús idők és belső féktelenkedések következtében számuk erősen meg is fogyatkozott.

Idővel azonban változás állott be, mert nem tudtak többé eleget tenni hadi kötelezettségüknek. A hadsereg ugyanis átalakult fegyverzet szempontjából. A régi, könnyű fegyverzetű lovasok helyét elfoglalta a páncélos vitéz. A kúnok viszont eddig könnyű lovasok voltak, éppúgy, mint a székelyek.

Ez utóbbiak analógiájára építhetjük fel a kúnok állapotát. Azt ugyanis tudjuk, hogy a székelyekre ezt a kifejezést használták „vilissimi siculi“, azaz igen hitvány székely, mert a lovagi ember előtt a könnyű fegyverzet semmi! Hasonló az eset a kúnoknál is. Őket is leszólták, meg nem is volt szükség rájuk ilyen körülmények között. Tehát, ha katonáskodni akartak, páncélt kellett volna készíttetniök. Ez azonban súlyos nehézségekbe ütközött. Valamikor a törzs- és nemzetségfők 200—300; a többi jász és kún 20-30-40 hold földet kaphatott.¹⁴⁸⁾ Idővel azonban a földbirtok elaprózódott s így a nagy többség, ki már elszegényedett, nem tudott magának 50 márkába, 12 kg ezüstbe kerülni páncélt venni. Ez volt az oka, hogy nem is katonáskodott, hanem paraszt telken élő, földművelő emberré lett, ki úgy élt, mint a jobbágyok, azzal a különbséggel, hogy adót nem fizetett.

Az adózás előfutárja; a lucrum camere, dézsma, kilenced. Jött azonban a lucrum camere, melyet nemcsak a jobbágyok, hanem gazdasági kapu után mindenki, tehát még a szegény, saját földjüket maguk művelő nemesek is fizettek. Természetes, hogy ezt kivetették a jászok és kúnok hasonló körülmények közt élő tagjaira is. Ezenkívül volt a keresztség föl vételével járó, de mindjárt nem szedett dézsma és a földesurat illető termésrész, a kilenced. Ezeket is mindenki fizette, akinek képéje volt, tehát azok, kik maguk művelik a földet, köztük a kúnok és jászok is, kik a királyi udvar birtokain laktak.

Így érthető, hogy lassanként a régen szabad jász-kúnok, job-

¹⁴⁷⁾ Folrianus: Fontes Domestici. III.—IV. Chronicon Dubnicense. 125. l.

¹⁴⁸⁾ Dr. Erdélyi László prof. úr előadása nyomán.

bágyi sorba kerültek, bár még a kúnok megadóztatásáról a XIV. században nincs adatunk. Természetesen a kún kapitányok, — kik most már népük bírái is voltak — továbbra is hadba vonultak, a nemesekkel tehát egyenrangúak s így továbbra is megmaradtak nemesi kiváltságaikban. Csak a XVI. században hallunk olyan esetet, hogy a kún kapitány inkább adót fizet, csakhogy mentesüljön a katonáskodás alól.¹⁴⁹⁾

Bíráskodás. A középkor végén a szálláskapitányok iurisdic-tiója közvetlenül a possessióra terjedt ki. Fontosabb ügyekben fő-bírájuk, a nádor ítélkezett, akit comes Cumanorum-nak vagy iudex Cumanorumnak neveztek.¹⁵⁰⁾ 1340-ben Vilmos nádor a comes Cumanorum.¹⁵¹⁾ Később a nádor nagy elfoglaltsága miatt személyesen csak ritkán ítélkezett s így tudjuk pl. hogy ezután a Nagy-kúnság és Jászság felett Külső-Szolnok megye comesei, a szolnoki királyi vár castellanusai, várnagyai s a királyi tárnokmester, majd a budai királyi várnagy által kirendelt bírák ítélkeztek.¹⁵²⁾ E kiküldött bírák megbízatása kezdettől fogva csak a királyi földesúri területre szólt. Azt a törvényszéket, a helyet, ahol az ítélkezés megtörtént, sedesnek, széeknek nevezték.¹⁵³⁾ A kúnok és jászok idővel arra törekedtek, hogy a kirendelt bírák széki szerepét magukhoz ragadhassák.¹⁵⁴⁾

Vallás. Még meg kell emlékeznünk a kúnok vallási állapotáról ebben a században. A jászok és kúnok már nagyrészt megkeresztelkedtek, azonban még mindig van köztük pogány is. A pápák még most is sokat törődnek megtérítésükkel és minduntalan kapnak püspökeink és szerzetes rendjeink utasítást a kúnok megtérítésére és a velük való bánásmódra.

Így 1328. május 8-án XXII. János pápa utasítást ad a magyarországi főpapoknak, hogy az újonnan megtérítendő kúnoktól ne szedjenek papi tizedet, nehogy a megtéréstől visszarettenjenek.¹⁵⁵⁾

1348-ban május 31-én VI. Kelemen pápa azt írja a magyar-

149) Kring : Id. m. 57—59.

150) Gyárfás : A jászkúnok története III. 632. l.

151) Kring : Id. m. 35. l.

152) Gyárfás : A jászkúnok története III. 145. l.

153) Kring : Id. m. 174.

154) Kring : Id. m. 174.

155) Gyárfás : A jászkúnok története III. köt. 469—470.

országi minorita rend provinciálisának, hogy bár neki beszámoltak a magyarországi kúnok keresztény hitre térítéséről, mégis megparancsolja, hogy akik még nem elég hűségesek köztük, azokat hitükben erősítsék meg; akik pedig még pogányok lennének, azokat vezessék a keresztény hitre. Ebből a célból tehát szerzeteseket küldjenek a kúnok közé.¹⁵⁶⁾ Az 1399. április 18-iki oklevélben is azt olvassuk, hogy IX. Bonifác pápa még mindig sokalja a kúnok közt a pogányt.¹⁵⁷⁾

IV. A jászok és kúnok a XV. században

Ebben a században a kúnokra nehéz idők következtek. A XV. században egyre szűkebb térre szorultak és ettől kezdve társadalmi és gazdasági leromlásuk s gyengeségük képe egyre jobban kidomborodott. Pedig épp a XV. században vált teljessé beolvasásuk.

Vallás. Területükön mindenesetre ebben az évszázadban igen megerősödött a kereszténység. Erre mutat sok helynév és keresztény név.¹⁵⁸⁾ Lakóhelyükön számos templom és szerzetesház is épült. 1472-ben letelepedett Jászberényben a minorita szerzet. Kolostoruk, amelyet ekkor építettek, a mohácsi vész után pusztult el, majd néhány év múlva helyreállították és véglegesen csak a török uralom alatt semmisült meg.¹⁵⁹⁾

Nyelv. Nyelvük már teljesen elmagyarosodott. Régi beszédüknek csupán néhány emléke maradt fenn, a személy- és helyneveikben, melyekből megállapítható az oguz-török eredet.¹⁶⁰⁾

Kún székek. Ebben a században alakulnak ki a kún sedesek. A sedes nevű bírói kerület élén áll a székkapitány, ki már választott tisztviselő.¹⁶¹⁾ Részben átvette a régi szálláskapitány hiva-

¹⁵⁶⁾ Fejér: Cod. Dipl. IX. I. 572. I.

¹⁵⁷⁾ Fejér: Cod. Dipl. X. II. 670–675. I.

¹⁵⁸⁾ Gyárfás: A jászkúnok története. III. 161.

¹⁵⁹⁾ Gyárfás: A jászkúnok története III. 453. I. Dr. Györffy István: A kúnok megtérése c. művében ugyan azt írja, hogy még a XVI. század közepe táján is, mikor a protestáns hittérítők a kúnok közt felléptek, voltak közöttük pogányok.

¹⁶⁰⁾ Gombóc Zoltán: Árpád kori török személyneveink.

¹⁶¹⁾ Kring: Id. m. 174. I.

talát, de már nagyon fontos szerepe van, mint iudexnek, bírónak is. A szék megjelölés kezdetben csak arra a helyiségre vonatkozhatott, ahol a szék kapitánya az ítélőszékét tartotta. Később az elnevezést kiterjesztették arra az egész területre, melyet a szék-kapitány joghatósága felölelt.¹⁶²⁾ Kolbázszer pl. adataink szerint a XV. század közepén alakulhatott meg. 1408-ig csak Kolbáz-szállás név alatt ismeretes. Fél század múlva már Kolbázszer is előfordul.¹⁶³⁾

Foglalkozás. A székek kialakulásával egyidőben a kúnok és jászok életmódja is megváltozott. Már rendes házakban laktak, állandóan földműveléssel foglalkoztak. Vannak adataink gabona termesztésükről, szőlőművelésükről, malmaikról. 1423-ban szántóföldjeikről, 1433-ban¹⁶⁴⁾ házaikról, 1453-ban terményeikről, 1456-ban gabona- és bortizedükről s 1468-ban vízi malmaikról történik említés.¹⁶⁵⁾ Ennek a nomád életnél magasabb művelődési foknak az elérése után következik a középkor végén a kúnok nagymérvű földbirtokvásárlása, nemkülönben a számos határvillongás és erőszakos birtokfoglalás.

Társadalmi fejlődés. A XV. században élesen elkülönült egymástól a kúnok két társadalmi osztálya: a kapitányok és rurálisok. A kapitányok részben a székkapitányok, részben pedig a földesúri joghatóságot gyakorló birtokosokból állottak. A kapitányok szállásain sok ruralist említenek okleveleink. Kring¹⁶⁶⁾ szerint ez úgy lehetséges, hogy sok magyar jobbágy költözött ide, kik már később kúnoknak hitték magukat. Így találunk több névszerint felsorolt kún közt egy „Magyar“ nevűt.¹⁶⁷⁾ Megtörtént az is, hogy a kún urak elhurcolták mások jobbágyait. Sok ilyen adatot találunk okleveleinkben. Előfordult az is, hogy megszöktek vagy engedéllyel elköltöztek a kúnok szállásaikról magyar nemesek birtokára. Hogy ott sorsuk jobbágysors lett, bizonyítja a következő oklevél: 1460-ban Mátyás megengedi Kenderesy Baláznak, hogy Kenderes és Bő faluiba vihesse a Kolbáz faluban lakó Gyamota Ferencz és

¹⁶²⁾ Kring: Id. m. 179. l.

¹⁶³⁾ Gyárfás: A jászkúnok története III. 35. l.

¹⁶⁴⁾ Sóos Adorján: Adalékok Jász-Nagy-Kún-Szolnok megye történetéhez 84. l.

¹⁶⁵⁾ Schefftsik: Id. m. 84.

¹⁶⁶⁾ Kring: Id. m. 28. l.

¹⁶⁷⁾ Gyárfás: A jászkúnok története. Okl. tár. III. 750., 656., 712. l.

Tamás nevű kúnokat.¹⁶⁸⁾ Mert hiszen, ha már oda „hurcolták“ őket, az szolgaságot jelent.

Nem volt az összes kúnoknak és jászoknak közös kapitányuk, hanem bizonyos kerületek szerint más-más kapitányok működtek.¹⁶⁹⁾

Abból, hogy a XV. század kún széke átvette az adószedők szerepét is, valamint, hogy a székek a megadóztatási kísérletek után léptek fel, megokoltnak látszik, hogy a két jelenség között okozati összefüggést keressünk. A jázság és a kúnság autonom szervezkedését azonban — természetesen — nem lehet kizárólag adóztatási törekvésekre visszavezetni; ezek a törekvések mindazonáltal alakító erőként működhetek közre.¹⁷⁰⁾

Első adófizetés. A kúnok collecta fizetésére 1405-ben¹⁷¹⁾ találunk utalást. Említenek okleveleink bizonyos bőii családot, ki birtokait, Kéregyházát vagy Kenderest kúnoknak, Sebes fiainak adta el 1352-ben. Ezeket Nagy Lajos egy év múlva nemessé tette. Ez a család fél század múlva 1405-ben visszakapta birtokát és annak felosztásakor a rajta élő kúnok collectáján is megegyeztek. Ezeket a collectát fizető kúnokat Sebes telepítette Kenderesre. Épp ebből kifolyólag, mivel ezek eredetileg nem itt éltek, hanem csak ide telepítették őket, — lehetséges, hogy magyar jobbágyok és nem kúnok voltak. Teljes bizonyossággal jászok megadóztatásáról először 1425-ben¹⁷²⁾ olvasunk. Ebben az oklevélben Zsigmond király elintézte a szarvasi és az újszászi királyi jászok és ezek kapitányai között a census fizetését. A kúnok megadóztatásáról pedig az első írott bizonyítékunk csak 1444-ből¹⁷³⁾ való.

Az is megállapítható,¹⁷⁴⁾ hogy a kúnok és jászok mennyi adót fizettek a királynak. 1453-ból van egy kimutatásunk, melyből megtudjuk, hogy a kúnok és filiszteusok adója 10.000 forint a királyi udvartartáshoz, 1100 *véka*^{174a)} különféle termény és a királynak legalább 4

¹⁶⁸⁾ Gyárfás: A jászkúnok története. Okl. t. III. 642.

¹⁶⁹⁾ Kring: Id. m. 34. l.

¹⁷⁰⁾ Kring: Id. m. 35. l.

¹⁷¹⁾ Gyárfás: A jászkúnok története. Okl. t. 542. l.

¹⁷²⁾ Gyárfás: A jászkúnok története. Okl. t. 583–584.

¹⁷³⁾ Tud. gyűjt. 1832. XII. 9. l.

¹⁷⁴⁾ Gyárfás: A jászkúnok személyes és birtokviszonyainak történelmi és jogi fejtegetése. 3. l.

^{174a)} Véka = vecata = mértékfaj (Barta lld. m. 690) V. ö. Fehérvár ugyanezen mértéktípusban kifejezett haszonbérkötelezettségét. Fejér X. 4. 458.

szép ménlő volt. Ebből 500 forint évi cenzust és 300 forint tegzes pénzt a berinszállási, négyszállási, árokszállási és fényszaruí jászok fizettek, mint ahogy Mátyás 1473. február 22-én Budán kiadott okleveléből tudjuk.¹⁷⁵⁾

Kiváltságaik. A kúnok és jászok kiváltságáról annál több oklevelünk emlékezik meg, főleg a század elején. Így Zsigmond király Budán kiadott 1407. március 13-i¹⁷⁶⁾ oklevelében a jászokat a saját kapitányaik bíraskodási jogában és vámmentességi régi kiváltságukban megerősíti. 1423. szeptember 29-én¹⁷⁷⁾ pedig a szombath-szállási és buzgán-szállási kúnokat védi meg a Kewrös (Kőrös) helység földesurainak és Kecskemét városának háborgatásától és meghagyja, hogy csak a saját kapitányaik bíraskodjanak felettük. Azonban már az 1428. október 20-iki,¹⁷⁸⁾ karánsebesi oklevelében meghagyja, hogy a szegény és inséges jászokat ne zsarolják, hogy a jászok királyi tartozásait: a censust, azaz úrbéres forintot, termésrészt, illetve kilencedet, „obventio“-t és a tegzes vitézek kiállítását megfelelő időben teljesítsék.

Tehát itt újra nyomára akadunk a jászok úrbéres adófizetésének. 1436-ban¹⁷⁹⁾ a jászok kiváltságairól olvasunk, amennyiben Béla király 1255-ik évi privilegiumait Zsigmond megerősíti. 1436 július 7-én¹⁸⁰⁾ szintén olvassuk, hogy Zsigmond Országgh János és Kátai László kúnok bírának jelentésére Orbogánszállási kún kapitány Györgyöt és rokonait azon ősi szabadságukban, hogy ők minden szolgálattól és adózástól mentesek, kivéve a katonai szolgálat megváltási díját, — megerősíti. Ez az oklevél nem bizonyít adózás ellen, mert hiszen itt kapitányi családról van szó, mely természetesen megmaradt továbbra is nemesi kiváltságaiban.

Jobbágyi sorból való süllyedésük. Az 1444-es évből olvasunk végül legegelször a kúnok adózásáról. I. Ulászló törvénye a következőket mondja: „A kúnok és filiszteusok, vagyis jászok, a király elidegeníthetetlen jövedelmeihez adózók.“¹⁸¹⁾ Ez az első eset, mikor

175) Gyárfás: Jászkúnok története III. Okl. 672—73.

176) Fejér: Cod. Dipl. X. VI. 593—595.

177) Fejér: Id. m. X. VI. 540—541 és Hornyik: Id. m. I. Oklevéltár 201—205.

178) Fejér: Id. m. X. VI. 920—922

179) Fejér: Cod. Dipl. X. VII. 754—757. I.

180) Gyárfás: A jászkúnok története Okl. tár. III. 596.

181) Kovachis: Sylloge Decretorum Comitatum Incliti Regni Hungariae 78. lap.

törvénybe foglalták a jászok és kúnok jobbágyi sorba való lealacsonyodását.

Vannak ugyan még most is kivételes felmentések. 1444. augusztus 28-án Ulászló egy Nagyváradon kelt oklevelében a Szombat-szállási kún Radó Pált és fiait felmenti az adózás alól¹⁸²⁾ Ezt a felmentő oklevelet Budán, 1446. szeptember 18.-án Hunyadi János kormányzó megerősíti¹⁸³⁾

Ami megmaradt lesüllyedésük után : bíraskodás, vámmmentesség. A jászok és kúnok jobbágyi helyzete azonban nem változtatott a bíraskodáson. Most is saját kapitányaik ítélkeztek felettük, kiknek igazságszolgáltatási jogkörére jellemző, hogy II. Ulászló 1493-ban a szentkirályszállási kún kapitány családnak pallósjogot adományozott.¹⁸⁴⁾ A révvámmmentességük is megmaradt. Ezt bizonyítja az 1446. június 17-iki¹⁸⁵⁾ rákosi országgyűlés határozata, mely Zsigmond erre vonatkozó 1407-es oklevelét erősíti meg a jászokra nézve.

Az 1444-es oklevél után még nem voltak földhöz kötött szolgák a kúnok. Ezt bizonyítja egy Budán kelt 1448. június 17-iki¹⁸⁶⁾ oklevél. Benne Hunyadi János kormányzó meghagyja, hogy az óbudai apácák Vastorok nevű falujában régóta letelepedett kúnokat a többi kúnok közé való visszamenetelre senki se kényszerítse. Ha tehát visszatérésre nem kényszeríthetők, akkor nem földhöz kötött népek, mert saját akaratuk szerint cselekedhetnek. Mátyás király mindjárt trónra lépte után, 1458. március 2-án¹⁸⁷⁾ Budán megerősítette a jászok és kúnok 1428-as oklevelét. Tehát a király tartozásait követelte.

Földhöz kötöttségük és annak magyarázata. Az 1459.-iki¹⁸⁸⁾ oklevél bizonyossága szerint azonban egy újabb nagy változáson mennek át a jászok és kúnok. Ezen oklevél ugyanis a következőket mondja : A jászok, kúnok és tatárok még mindig a régi szokás szerint hadakoznak s a kúnokat és filiszteusokat a királyi tisztek erőszakkal elviszik a főpapok, bárók és nemesek birtokairól. Ez azt mu-

182) Gyárfás : A jászkúnok története. III. Okl. 615.

183) Gyárfás : U. o. 618.

184) Gyárfás : A jászkúnok története. III. köt. 707. l.

185) Tud. Gyűjt. 1832. XII. 9. l.

186) Gyárfás : A jászkúnok története. III. Okl. 619—20.

187) Gyárfás : U. o. III. Okl. 637.

188) Kovachis : Sylloge. 33—34. §. 172. l.

tatja, hogy királyi földhöz kötött nép a jász és a kún. Most az a kérdés, hogy hogyan lehettek a jászok és kúnok, kik régen nemesi kiváltságokat élveztek, — teljesen szolgálóállapotúak? Erre a körülményre a következőképpen próbálunk fényt deríteni.

Tudjuk, hogy eredetileg még a jobbágyok is szabadon költöztek. Zsigmond király 1397-es törvénye¹⁸⁹⁾ még hatósági támogatást is ígér azoknak a jobbágyoknak, kik el akarnak költözködni lakóhelyükről. Csupán két héttel előbb be kell jelenteniök költözködési szándékukat és kötelezettségeikkel rendben kell lenniök. Azonban a jobbágyok költözködését nem engedélyezte a Dráván túli részen. Oka az volt erre, hogy a török veszély hírére mindnyájan elköltöztek volna s így a nemesek tönkremenését és az egész föld lakatlanná válását semmi sem akadályozta volna meg.

I. Ulászló ugyanezt kiterjesztette Erdélyre, Mátyás király pedig 1459-ben tervezett nagy török háborújában az egész országra felfüggesztette a szabad költözködést.¹⁹⁰⁾ Ha tehát a kúnokról, mint földhöz kötött népekről szól ugyanebben az évben, az másképp nem lehetséges, minthogy ők is elvesztették szabad költözködési jogukat a többi magyar jobbággal egyidőben, de csak a háborús évre.

Régi kiváltságuk, a bíráskodás most is megmarad. Saját bíráskodási jogukban azonban nem esett csorba,¹⁹¹⁾ mert Mátyás is úgy intézkedett 1461. július 2.-iki oklevelében, hogy saját bíráik és tisztviselőik igazgassák őket. Ugyanígy nyilatkozik 1467-ben is.¹⁹²⁾

Az adózásról is hozott Mátyás király 1467-ben törvényt. Ebben kimondja, — a 2. tc.-ben, hogy a nemesek nem fizetnek kamara hasznót, de róvásdíjat kötelesek fizetni a nemesi telkektől. Ezzel szemben kamara hasznót fizetnek a vári és egyházi nemesek, a szabad városi polgárok, a kúnok, jászok, tatárok, oroszok, oláhok, kivéve azokat, — kik uraságuk háztartásában élnek, mint művesek, szervitorok és nem gazdálkodnak külön.¹⁹³⁾ Tehát a jászkúnok ennek a törvénynek alapján a szabadosokkal voltak egy helyzetben. Földhöz kötöttek.

Egy 1469. szept. 17.-iki Budán kiadott oklevélben¹⁹⁴⁾ azt ol-

189) Dr. Erdélyi László: Lovagkor. 52.

190) Dr. Erdélyi László: Lovagkor 53. l.

191) Gyárfás: Jászkúnok története. III. Okl. 644. l.

192) Gyárfás: U. o. 660. l.

193) Dr. Erdélyi László: Lovagkor. 46. l.

194) Gyárfás: A jászkúnok története. III. Okl. 665. l.

vassuk, hogy a Berénszállás, Négyszállás, Fénsszarú és Arokszállás székekben lakó jászoknak megengedi Mátyás, hogy ezentúl adójukat ne a hevesmegyei nemesekkel együtt, hanem külön fizessék. Hogy előbb a nemesekkel együtt fizettek adót, ez nem jelent elmentmondást jobbágyi állapotukkal, mert hiszen Nagy Lajos 1351. évi törvényéből is láthatjuk, hogy nemes fizet adót, akinek gazdasági kapuja van. Aki a portához tartozó földeket maga műveli, az maga fizeti a kamarahasznát, akinek pedig jobbágysága van, az a jobbágykapuktól szedeti be.

A kapitány családok most is kiváltságot élveznek. 1478. április 3.-iki budai oklevélben¹⁹⁵⁾ Márton kapitány és több más, Belén, Négyszállás és Ágon lakó jász számára megerősítette Mátyás Zsigmond 1407-es, majd 1412-ben újra megerősített kiváltságlevelét, mely a jász és kún kapitányok bíraskodási jogáról és a vámmentességükről szól. Az összes jász kapitányokat és azok utódait végül 1479. március 6.-án¹⁹⁶⁾ oklevelében örök időkre felmenti Mátyás mindennemű adózás alól.

A nádor a kúnok élén. A kúnok közjogi viszonyának fejlődésében nagyjelentőségű az 1485.-ik évi törvény, amely a nádor jogairól szól. Ennek 11. cikke¹⁹⁷⁾ a következőket mondja:

„habet palatinus ex officio, iudicare totam Comaniam, et est semper comes, et iudex Comanorum.

§. 1.) A quibus, pro huiusmodi, officio et labore debet habere, quoad annum tria milia aureorum: prout hoc ex literis Ludovici, et aliorum regum praedecessorum, manifeste colligitur.“

„a nádor tiszténél fogva, egész Kúnság felett bíraskodik és a kúnoknak örökös ispánja és bírása. — 1.) §. Aiktől eme tisztségeért s fáradságáért évenként 3000 aranyat kell kapnia, amint ez Lajos és más királyi elődök leveleiből nyilván kiténik.

A kúnok helyzete II. Ulászló alatt. 1492. február 27-én Budán II. Ulászló megerősíti Mátyás 1473. és Zsigmond, illetve Mátyás 1407., 1412., 1478-as okleveleit. Ugyancsak 1492-ben, de március 2.-án a kolbázzségi kúnoknak megengedte II. Ulászló, hogy ke-

¹⁹⁵⁾ Palugyay: Jászkún kerületek leírása. 13. l.

¹⁹⁶⁾ Scheftsik: Jász-Nagy-Kún-Szolnok megye multja és jelene. 95.

¹⁹⁷⁾ Corpus Iuris Hungarici. 1000—1526. 402—403.

belükből kapitányt válasszanak és jobbágyaik tartozásait őknek és ne a megyének fizessék meg. A királyi kapitányoknak pedig meghagyja, hogy ne zsarolják őket

Bíráskodás, adózás tekintetében tehát változás most sem állott be a kúnoknál. Szinte kiváltságos népnek tűnnének fel, ha nem tudnánk, hogy az alsó néposztály jobbágyi sorsban él és Ulászló idejében is megmaradt földhöz kötött állapotuk, amint ezt II. Ulászló 1498.-iki oklevelének 3. decretum 41. cikke bizonyítja: „Valamint a kúnok, jászok és ruthénok közül senkinek sem szabad a nemesek fekvő jászáigaira eltávoznok, úgy viszont a királyi fenség tisztjei vagy a mondott szolgálóállapotú emberek se vezessék a nemesek jobbágyságait azok körébe, abból a célból, hogy ott letelepedjenek.¹⁹⁸⁾

Ennek a továbbra is fennálló szolga állapotnak, — ami, látjuk a többi jobbágyokra már nem volt érvényes, — csak egy magyarázata lehet, még pedig az, hogy a jász-kúnok egy tömegben éltek és a kapitányuk fennhatósága alatt a Szent Kirona elidegeníthetetlen örökségéhez s itt különösen a királyi udvartartáshoz tartoztak, amelyet nem volt szabad szegényebbé tenni a jász-kúnok szabad költözésével.

V. A jászok és kúnok a XVI. században

A XVI. század nemcsak hazánkra, hanem a Kúnság és Jászság területére és lakóira is sok változást hozott. Területüket körülbelül a század közepétől kezdve mindenütt a török veszedelem fenyegette. Állandóan menekülniök kellett s ha kissé csend állott be a háborúskodások közepette, újra vissza kellett térniök őseiktől lakott királyi földjükre. Hányt-vetett volt az életük, hol a török, hol a német zsoldosok pusztították őket. Hol a magyar király, hol az erdélyi fejedelem szedte tőlük az adót és katonát. Csoda, hogy teljesen ki nem pusztultak.

A jászkún kerületek hovatartozása. A Kiskúnság 1529-től 1541-ig János király, illetve János Zsigmond birtokában volt. Ekkor azonban a török kezébe került. 1552-ben Szolnok elestével már csak a Jászság legészakibb része és a Nagykúnság legkeletibb szög-

¹⁹⁸⁾ Corpus Iuris Hungarici. 1000—1526. 621. l.

lete maradt a magyar király birtokában, a többi a töröké lett. 1565-ben pedig az egész Jászság török kézbe került. Bizonyítja ezt a jászberényi ferencesek évkönyve, melyben ekkor olvassuk az utolsó hódoltság korabeli zárdafőnök, Egeres László nevét.¹⁹⁹⁾ A török kincstári defterekből végül az tűnik ki, hogy a palánkkal megerősített Jászberény kincstári birtok, míg a többi jász községet a török lovastisztek kapták hűbértokul.²⁰⁰⁾

A Nagykúnság megmaradt területe a magyaroké volt Eger elestéig, 1596-ig; csak ekkor jutott török kézre.

Vallás. A politikai szétdarabolódással, a sok harccal, pusztulással itt is mint egyebütt, együtt járt a paphiány. Magyarország nagy részén oly kevés maradt a katolikus pap, hogy többé nem voltak elegenden ahhoz, hogy a hívek lelki szükségleteit kielégítsék. A hányt-vetett életű lakosság pedig nagyon rászorult a vigasztalásra. Ez a körülmény készítette elő a megfelelő talajt a reformáció terjedéséhez. Az első reformátorok a vittenbergi egyetemen tanult Turi Szabó Lukács és Turi Sánta Jakab, majd Ozorai Imre és Sztárai Mihály voltak, utánuk szinte egy évtizeden át működött Kálmáncsehi Sánta Márton. A reformáció meggyökereztetése az ő alapvető munkássága mellett sokat köszönhetett Szegedi Kis Istvánnak.²⁰¹⁾

Megfordult ezen a vidéken Méliusz Juhász Péter is, a magyar református egyház nagy-szervezője. A XVI. század második felében a lutheri irányzattal szemben a kálvini irány kerekedett felül, amely azután uralkodó is maradt. A reformált egyházak 1554 után szuperintendaturát is alakítottak. A Jászság és Nagykúnság legnagyobb része a debreceni szuperintendens fennhatósága alá került, körülbelül az a rész, amely azelőtt a nagyvárad püspökséghez tartozott.²⁰²⁾ Ettől az időtől kezdve a kálvinizmus, mint a kúnok nemzeti vallása, uralkodó maradt ezen a területen. A hódoltság területén megmaradt a szabad vallásgyakorlat. A törökök csak új templomok építését tiltották és általában csak a külsődleges dolgokba

¹⁹⁹⁾ Tóth T.: A jász-kúnok története a török hódoltság korában 16–17. l.

²⁰⁰⁾ Tóth T.: U. o.

²⁰¹⁾ Révész István: A magyarországi protestantizmus története. 11–16. és Fekete I.: A jász-kúnok története 142. l.

²⁰²⁾ Révész I.: A magyarországi protestantizmus története 22–23. l.

avatkoztak bele.²⁰³⁾ Bár tudjuk, hogy pl. a jászberényi ferences zárdát elvették és kaszárnnyá alakították át.²⁰⁴⁾

Társadalmi helyzet. Jogi és társadalmi tekintetben a XVI. században a jászok és kúnok helyzete ugyanaz maradt, mint amilyen az előző századokban volt. Most is szinte évente olvassuk az egymásnak ellentmondó törvényeiket és okleveleiket. Hiszen mikor különféle jogokat és kiváltságokat adományoznak nekik királyaink,²⁰⁵⁾ ugyanakkor helyzetük állandóan rosszabbra vált társadalmilag. Ennek természetesen következménye volt népességük állandó csökkenése és gazdasági helyzetük leromlása már a század elején. Bár épp ebben az időben kaptak néhány engedményt.

1503. február 27.-iki budai oklevelében²⁰⁶⁾ Ulászló király engedte a jászoknak az általuk Jakab napkor fizetendő 300 aranyforint rendes (egy üléstől, sessiótól 1 frnyi úrbéri, jobbágyi) cenzust tetszés szerinti időre. Két év múlva egy 1505. március 12.-iki²⁰⁷⁾ oklevélben védte a kolbázszei kúnokat a tisztek kihasználása ellen. Ugyanebből az évből, csak december 8.-ról keltezve²⁰⁸⁾ ismerjük Ulászló megerősítő oklevelét, melyben Mátyás 1479.-iki oklevelét a jász kapitányok adómentességére vonatkozólag továbbra is érvényben hagyta: ab omni solucione taxarum tam ordinariarum quam extraordinariarum . . . perpetuo exemisse et supportasse dinoscebatur. „Csupán 50 forintot kell fizessenek a katonáskodás terhének megváltásáért“, „pro onere exercituationis.“ Ez kapitány család kiváltság levele és így ennek adományozása érthető.

Új adókötelezettség. Gazdasági kapcsolataikban is változás állt be. Ugyanis új adózásokról hallunk, amennyiben 1506-ban²⁰⁹⁾ a jászok és kúnok a székelyekhez hasonlóan ököradót szolgáltattak be a királyi udvarnak.

A jászkúnok megjelölése. Az egykori források tanúsága alapján megállapíthatjuk, hogy megjelölésük továbbra is a „jobbágy“, „colonus“ maradt. Ilyen néven szerepelnek az 1507.-ik évi XVI.

²⁰³⁾ Tóth : A jászkúnok története a török hódoltság korában 61. l.

²⁰⁴⁾ Tóth: Id. m. 24. l.

²⁰⁵⁾ Főleg a jászokat kedvelték királyaink, mert — amint látjuk — a legtöbb kiváltságot és jogot nekik adományozták.

²⁰⁶⁾ Gyárfás : A jászkúnok története. III. Okl. 718.

²⁰⁷⁾ Gyárfás : U. o. 720. l.

²⁰⁸⁾ Gyárfás : A jászkúnok története. III. Okl. 722.

²⁰⁹⁾ Schefftsik : Jász-Nagy-Kún-Szolnok vármegye multja és jelene 85. l.

tc.-ben: „Méltóztassék a királyi felség mindazokat a birtokokat, pusztákat, ... melyeket ... a kúnok, jászok, szegediek és a király és királyné őfelségének egyéb colonusai (jobbágysai) törvény útján kívül foglaltak el .. megvizsgáltatni és visszaadni.²¹⁰⁾

A jászok és kúnok számbeli megfogyatkozását bizonyítja II. Ulászlónak 1508. július 19.-iki ²¹¹⁾ törvénye, melyben parancsot ad a kúnok tisztjeinek, hogy a számban igen megfogyott kúnokat ne kényszerítsék a tisztek élelmezésére.

Új kiváltságok. De már 1512. június 6-án,²¹²⁾ Ulászló király megajándékozta a jászokat kegyúri és lelkészválasztó joggal.

A jászkúnok 1514-ben. A források szűkszávisága miatt azt nem tudjuk pontosan eldönteni, hogy az 1514. évi paraszt lázadásban részt vettek-e a jászok és kúnok. Legfeljebb feltételezhetjük az 1514-es törvény hangjából, hogy ők is hallgattak Bakócz érsek hívó szavára, majd pedig élelem hiányában ők is épp úgy fellázadtak, mint a többi jobbágysok. Annyi azonban tény, hogy a törvény szigorú hangot használ velük szemben. Az 1514-ik évi 23. tc. ugyanis a következőket mondja ki: „... a kúnok és jászok és a királyi felség többi jobbágysai, bárhol lakjanak (kivéve a szabad és fallal bekerített városokat) ezentúl az ország egyéb jobbágysai és parasztjai módjára kötelesek legyenek és tartozzanak mind bért (cenzus, egy forint)²¹³⁾ fizetni, ajándékokat és kilencedet adni, mind pedig szolgálatokat (robotot)²¹⁴⁾ teljesíteni.”²¹⁵⁾

A jászkúnok földhöz kötött jobbágysai állapotát tehát ez a törvény újra hangsúlyozza.

A nádor hatásköre. Kiváltságai továbbra is megmaradtak. Ennek főoka, hogy a jász és kún jobbágysok a királyi földesuráshoz tartoznak. Ez után is a nádor bíráskodott felettük, mert a királyi udvar jobbágysai fölött a királyi udvar főgazdatisztje, a nádor az illetékes földesúri főbérllő és ebben különböztek az ország paraszt lakóseitől. Az akkori nádor, Perényi Imre úgy írta alá a törvénycikkeket, mint a kúnok bírása. Elszegényedésük azonban állandóan folyamatban volt.

²¹⁰⁾ Corpus Iuris Hungarici. 1000—1526. 70. l.

²¹¹⁾ Gyárfás: A jászkúnok története III. Okl. 726. l.

²¹²⁾ Gyárfás: U. o. 729. l.

²¹³⁾ Dr. Erdélyi László: Igaz történetet tanítsunk. 70. l.

²¹⁴⁾ Dr. Erdélyi László: U. o. 70. l.

²¹⁵⁾ Corpus Iuris Hungarici. 1000—1526. 717. l.

Elköltözködések. Sokat panaszkodnak az inséges évek, a nagy adózás és kapitányaik zsarolása miatt. Sokan el is hagyták földjeiket és elköltöztek. Így Borsóhalma község jász lakóssága 1535-ben nem tudta már tovább túrni az állandó zaklatást és szállásait otthagya, máshová költözött.²¹⁶⁾ Ekkor már lakóhelyüket elhagyhatták, aminek oka, hogy az 1514-es törvények érvényessége megszűnt, János király 1531-es budai országgyűlésén.²¹⁷⁾ Főképpen pedig azt vehetjük észre, hogy általában több szó esik a jászok és a kolbázszei kúnok, mint a többi kúnok javára tett engedményekről, kiváltságokról.

A jászok és kolbázszei kúnok kiváltságai. Valószínű, hogy a Jászság és Kolbázszei gazdagabb és tekintélyesebb volt ebben az időben és így tudta hamarabb túltenni magát a közös törvényeken s így élvezett nagyobb szabadságot. Állandóan ezek védelméről olvasunk. Így 1533. március 13-án²¹⁸⁾ János király a jászberényi és négyszállási lakókat, tehát ismét jászokat ment fel a kocsik kiállításától, ha királyi vagy kormányzói meghagyást nem kapnak.

Fráter György és a jászkúnok. Ekkor már a János király birtokában levő Jászság és Nagykúnság lakóit Fráter György, mint korona-jobbágyokat, a váradi püspökséghez csatolta és sanyargatta.²¹⁹⁾ János király meg is inti őt ezért, mint kincstárnokát és a jász tiszteket 1535. január 13-iki oklevelében,²²⁰⁾ hogy a jászoktól szokatlan követeléseket kicsikarni ne merészeljenek.

A Jászság és Nagykúnság felett az egri várnagyok, mint örökös főispánok gyakorolták a hatalmat és legnagyobb részük a gyulai várhoz adózott egész a vár elestéig.²²¹⁾

Ferdinánd és a szabad költözködés. Ferdinánd király is János királyhoz hasonlóan, a jobbágyok szabad költözködési jogát vissza akarta adni. Már 1546-ban előterjesztette ezt a diétán,²²²⁾ de a nemesek elleneztek. Végre 1553-ban a jászoknak²²³⁾ visszaadta régi kiváltságukat. Szabad költözködési jogukat pedig I. Ferdinánd

²¹⁶⁾ Scheftsik : Jász-Nagy-Kún-Szolnok várnegyve multja és jelene. 85. l.

²¹⁷⁾ Dr. Erdélyi László : Magyar történelem. 38. l.

²¹⁸⁾ Palugyay : A jászkún kerületek leírása. 14. l.

²¹⁹⁾ Scheftsik : Id. m. 85. l.

²²⁰⁾ Fejér : Cod. Dipl. VIII. III. 7. l.

²²¹⁾ Scheftsik : Id. m. 89. l.

²²²⁾ Dr. Erdélyi László : Magyar történelem. 38. l.

²²³⁾ Palugyay : Jászkún kerületek leírása. 13. l.

1556-iki decretumának 27. cikkelyében állította vissza: „... a jobbágyok jövőre mindenütt örökre szabadon költözködhessenek.²²⁴⁾ A jászok és kúnok helyzetén azonban ez az engedmény nem soka változtatott.

Adózás. A rendelet ugyanis nem enyhítette gazdasági kötelezettségeiket. Fizették a magyar királynak a telekadót, — bár az 1548. évi országgyűlés határozata folytán csak fele adó fizetésére voltak kötelezve.²²⁵⁾ Ugyanekkor azonban a török basák is adófizetésre kényszerítették őket. Önkormányzatukat nagyobb részben elvesztették.

Területi veszteségek. Területükből több olyan helységet és pusztát kiszakítottak, melyek azelőtt az ő birtokukhoz tartoztak. Így a halasi széket a hozzátartozó szállásokkal és pusztákkal 1542-ben a kiskúnoktól elszakították s Solt vármegyéhez csatolták. Közigazgatásilag a Kiskúnság Pestmegyéhez, a Nagykúnság és Jászság Heves megyéhez tartozott.

Eközben azonban a nádori szék is betöltetlenül maradt és így 1562 óta ebben a században nem volt többé, aki a jászokat és kúnokat védelmezze. Mégis csodálatosképen előbb I. Ferdinánd 1563-ban, majd 1583-ban Rudolf épp ilyen szomorú körülmények között oklevelében visszaadta a nagykúnoknak régi szabadságukat.²²⁶⁾ A század végén is csak csekély változás állott be a jászok sorsát illetőleg. Csupán az volt a nevezetesebb esemény, hogy a törökök hatvani veresége után a magyarok visszafoglalták Jászberényt.²²⁷⁾ A visszavonuló török azonban mind a várost, mind pedig a palánkot és az erődde átalakított zárdát felgyújtotta, a nép pedig szétfutott.

Az összes kúnokra, jászokra nagyon sok bajt hozott az 1591-ben megkezdődő és 15 évig tartó háború, mely alatt a tatárok, török, sőt a végbeli magyar vitézek is rettenetesen sanyargatták a népet. Az állandó pusztítások elől el is költözködtek a jászok Fülekre és Szerencsre, a nagykúnok pedig Bajomra.²²⁸⁾

²²⁴⁾ Corpus Iuris Hungarici. 1526—1608. 407. l.

²²⁵⁾ Dr. Erdélyi László: Magyar történelem 33. l.

²²⁶⁾ Palugyay: Magyarország leírása. III. A jászkún kerületek leírása. 13. lap.

²²⁷⁾ Gyárfás: A jászkúnok története. IV. 148—149.

²²⁸⁾ Tóth: Id. m. 17—19.

VI. A jászok és kúnok a XVII. században.

Vallás. A jászok és kúnok közül igen sokan áttértek a katolikus vallásról a lutheránus, majd a kálvinista hitre a mohácsi vészt követő időkben. A kolostori iskolák is megszűntek és helyükön kis református iskolák keletkeztek, melyek idők folyamán gimnáziumokká alakultak át. A XVII. század elején azonban a katolikusok a jászok és a két kúnok területén is megmozdultak. I. Lipót idejében pedig sor került a protestánsok üldözésére is, de a török hódoltság megakadályozta az ellenreformáció térhódítását.

Mohamedának a török uralom alatt nagyon kis számban csak Szolnokon, Berénben, Balaszentmiklóson és kis részben Fegyverneken telepedtek meg.²²⁹⁾

A lakosság tehát továbbra is nagyrészen református maradt. 1604-ben ezek a protestáns kúnok meglehetősen sokan harcoltak Bocskai fejedelem zászlója alatt s neki adóztak 1605-ben.²³⁰⁾

Pusztulás és telepítés. A tizenöt éves háborúban csaknem teljesen elpusztult a Jászok, Tiszavidék és Nagykúnok földje. A jászok ekkor Fülekre, Gyöngyösre és Szerencsre, a nagykúnok pedig a Sárrét ingoványába menekültek. A hontalan lakosság csak mintegy negyed század után tért vissza, bár már az 1618-at követő években a török a hatvani csata után pusztán maradt Jászberényben nagy kedvezmények ígérgetésével csalogatta vissza a lakosságot.²³¹⁾ Berényt a törökök újra palánkkal vették körül.²³²⁾

Átlag a nagy pusztulást a török nagy aggodalommal szemlélte s így az elpusztult helységek népét nagy adókedvezmény ígértevel akarta visszatelepíteni. A jászok és a kúnok a XVII. század első felében a határaikat ismét meg is szállották. Azonban nemcsak a törökök, hanem a német zsoldosok is pusztították ezt a vidéket.²³³⁾ A szolnoki szandzsák XVII. század elejéről való kár deftere a következő képen jellemzi a németek pusztításait: „A szolnoki szandzsák Kúnok névű nahiéjában 14 helység pusztult el, de a

²²⁹⁾ Schefftsik: Id. m. 92. l.

²³⁰⁾ „Heves vármegye“ (Szerkeszti Borovszki S.) Nagy B. Heves megye története 527. l.

²³¹⁾ Tóth: Id. m. 27.

²³²⁾ Igaz ugyan, hogy 1637-ben újra elpusztult, — mert egy rablócsapat feldúlta. Ekkor a város és a palánk is leégett.

²³³⁾ Tóth: Id. m. 28. l.

békekötés után ezek ismét népesedésnek indultak. De a németek a lakosság jószágait elhajtották s mindent elpusztítottak, úgy hogy 40—50 házzal bíró helységekben alig maradt 15 ép ház.²³⁴⁾ Már az 1552—1647-ik porta összeírás szerint a pusztulás még szörnyűbb arányokat öltött. Egy század alatt a kishévesi és külső-szolnoki területen a porták száma pl. 75·5 %-ra csökkent.²³⁵⁾

Különösen a Kiskúnság pusztulása minden más vidék elnéptelenedésének és visszafejlődésének mértékét felülmúlta.²³⁶⁾ Az azelőtt virágzó községek helyén mindenütt csak pusztaság és romok maradtak fenn. A Nagykúnságra vonatkozólag adatunk is van a nagy pusztulást illetőleg. Ezt a területet a Giraj kán vezetése alatt Erdély felől Bécs alá nyomuló tatár sereg felégette s a lakosságot kardélre hányta.²³⁷⁾ Több, mint 20 virágzó község megsemmisült és a nép földönfutóvá lett. A viszonyokat mi sem jellemezheti jobban, mint az 1686-ik évi dikális összeírás adatai. A külső-szolnoki területen akkor mindössze 28 portát írtak össze. Viszont csak Kis-Heves területén 1552-ben, — mikor Ferndinándé lett, — 506 porta volt.

A lakosság nagyon is megfogyatkozott. 1713-ból fennmaradt egy összeírás, mely szerint csak körülbelül 4000 felnőtt férfi és nő lakta még a török idők alatt végbement területi megfogyatkozás után is a több, mint 800.000 hold kiterjedésű Jászkúnságot.²³⁸⁾

Adó. Érthető is ez, ha figyelembe vesszük, hogy a portákra kivetett adó 4—8 forint között váltakozott; a végvárok élelmezése is a lakosságra nehezedett, s portánként 8 köből búzát és zabot, 4 mázsa lisztet vetettek ki. Ehhez járultak még a földmunkák és a XVII. század második felében bevezetett fogyasztási adók. A földesúr részére a jobbágy a szokott természetbeni szolgáltatásokkal adózott még ezen felül.²³⁹⁾

Különös, de ebben a szomorú korszakban is állandóan olvasunk jász és kún kiváltságokat megerősítő okleveleket.

²³⁴⁾ Szederkényi: Heves m. tört. III. 221. l.

²³⁵⁾ Szederkényi: Id. m. III. Okl. t. 96.

²³⁶⁾ Dr. Mezösi Károly: A jászkúnság gazdasági élete a XVIII. század végén. 85. l. és Hornyik: Id. m. 292. l.

²³⁷⁾ Illésy J.: A jászkúnság eladása a német lovagrendnek. Századok 1905. I.—II. és 1902. 234. l.

²³⁸⁾ Magyar gazdák szemléje. 62. l.

²³⁹⁾ Schefftsik: Id. m. 95. l.

Kiváltságok. A jászok régi privilégiumait Thurzó György nádor erősítette meg először 1610. augusztus 1-én Kassán, majd ugyanebben az évben pünkösdi hava 6.-án Tokajban. „ . . . Az u. n. Jászságot senki a reájuk való szállással, se semminemű adózással, se a végházakhoz való szolgáltatással ne terhelje, ne bolygassa és ne háborgassa, mert ha valaki ennek a mi parancsolatunknak ellene cselekedik, bizonyos légyen benne, hogy tisztünk szerint való büntetéssel megbüntetjük. Egyebet ebben senki ne merjen cselekedni.”²⁴⁰⁾ A jászokat ezekben a kiváltságaikban 1520-ban Thurzó György,²⁴¹⁾ majd 1622. aug. 2-án kelt pozsonyi oklevelében és 1625-ben II. Ferdinánd ismét megerősíti.²⁴²⁾

Az 1662.-ik évben a kiskúnok kiváltságáról is hallunk. Thurzó Szaniszló nádor megújítja augusztus hó 16-iki oklevelében korábbi szabadságukat.²⁴³⁾ Ezt megerősíti II. Ferdinánd király is 1629. június 5.-i oklevelében.²⁴⁴⁾

II. Ferdinánd 1630-ban a nádornak, mint a jászok és kúnok kapitányának rendeletet ad ki; „ . . . az országlakók ellenében vétkeseknek talált kúnokat és jászokat elítélhesse,” valamint „ . . . az igazságot kiszolgáltatni köteles legyen.”²⁴⁵⁾ 1631-ben Ferdinánd megújítja a kiskúnok kiváltságlevelét, mivel ezek az oklevelek Eger vár töröktől való elfoglalása és a töröknek ezen a vidéken folytatott rabló pusztításai következtében mind elvesztek.²⁴⁶⁾

Ha figyelmesen vizsgáljuk ezeket az okleveleket, megfigyelhetjük, hogy ebben a században majdnem mindegyik király és majdnem valamennyi nádor megerősítette a jászok és kúnok használatban levő kiváltságait. Valószínűleg ennek az az oka, hogy majdnem minden egyes esetben a kúnok és jászok kérték privilégiumaik érvénybentartását, mert hihetőleg minden új király trónraléptekor és új nádor hatalomra jutásakor féltették ősi szabadságuk csonkjait a teljes pusztulástól. Ezért nem elégedtek meg a király megerősítésével, hanem kérték az erdélyi fejedelmek és a nádorok megerősítését nem is egyszer, hanem több ízben is. 1631-

²⁴⁰⁾ Kele J. dr : A jászkúnság megváltása. 203.

²⁴¹⁾ Kele : Id. m. 203.

²⁴²⁾ Palugyay : A jászkún kerületek leírása. 13. l.

²⁴³⁾ Palugyay : Id. m. 14—15. l.

²⁴⁴⁾ Kele : Id. m. 208. l.

²⁴⁵⁾ Corpus Iuris Hungarici. 1608—1657. III. decretum 43. cikkely, 301. l.

²⁴⁶⁾ Palugyay : A jászkún kerületek leírása. 14. l.

ben²⁴⁷⁾ pl. gr. Eszterházy Miklós nádor megerősítését olvassuk kiváltságaikra vonatkozólag. III. Ferdinánd király is ez évben került rá és ezért tőle is kérték privilegiaik megerősítését. Azonban valószínűleg nem azt az oklevélt elbárást kérték és várták, amiről az 1538-ban kiadott I. decretum 67. cikkelyében olvasunk.²⁴⁸⁾ Itt ugyanis bizonyos mezővárosokról találunk említést, amelyeket viszszahelyez ez a törvény jobbágy állapotba s „állítólagos” kiváltságait, mint az ország törvényei ellenére kelteket, egyszerűen megsemmisíti és erőtlenné tekint. Azután megjegyzi a cikkely 3. §-a, hogy ugyanez értendő a kúnokra és jászokra is. Ez az oklevél azonban nem lehetett érvényben, hiszen a jászkúnok ki voltak véve a vármegyék fennhatósága alól és csak a kapitányaik voltak közvetlen feletteseik. Bizonyítja ezt, hogy alig néhány év múlva sorozatosan olvasunk kiváltságaik megerősítéséről újra. 1642-ben és 1646-ban²⁴⁹⁾ gr. Draskovich János nádor erősíti meg régi királyoktól kapott kiváltságaikat. 1644-ben²⁵⁰⁾ Rákóczy György fejedelem ad a jászberényieknek oltalomlevelet. Végül Pozsonyban 1646 december 5.-én III. Ferdinánd is megerősítette II. Ferdinánd 1625-ben kiadott kiváltságlevelét, vagyis kivette őket a vármegyék hatósága alól és újra csak saját kapitányaik bírósága alá rendelte őket s megerősítette azt a kiváltságukat, hogy a vámokon és réveken semmiféle adót se személyük, se javaik vagy árucikkeik után ne fizessenek.²⁵¹⁾ Ugyancsak fontos a jász-kúnokra nézve az 1647.-ik II. decretum XXVI. és XXVII. tc.²⁵²⁾ Ez bár szigorítást hoz be rájuk vonatkozólag az adófizetés és a külföldre vitt árúk után a vám tekintetében, mégis más elbírálást jelent nekik, mert a kereskedők, városi polgárok és egyházi nemesekkel azonosítja őket. Csupán a jászberényi jászoknak volt vám- és harmincad mentessége, mint ezt gr. Pálffy Pál nádor 1649. június 6.-iki oklevele tanúsítja.²⁵³⁾ Ugyancsak Pálffy ez évben, de június 21.-iki keltezéssel megerősíti a Jászság, Nagy- és Kiskúnság területén élő nemesekre vonatkozólag ugyanezt a mentességet.²⁵⁴⁾

²⁴⁷⁾ Kele: Id. m. 208. l.

²⁴⁸⁾ Corpus Iuris Hungarici. 1608—1657. 407. l.

²⁴⁹⁾ Kele: Id. m. 209. l.

²⁵⁰⁾ Kele: U. o.

²⁵¹⁾ Palugyay: A jászkún kerületek leírása. 15. l.

²⁵²⁾ Corp. I. Hung. 1608—1657. 451. l.

²⁵³⁾ Kele: Id. m. 212. l.

²⁵⁴⁾ Kele: U. o.

A többi jászkúnokra természetesen továbbra is érvényben maradt az adó-és a vámfizetés. A jászberényiekre vonatkozólag gr. Wesselényi Ferencz nádor 1655-ben két oklevélben²⁵⁵⁾ is kimondja, hogy a jászberényi jászoktól senki semmiféle adót ne követeljen. Ugyanebből az évből olvassuk III. Ferdinánd IV. decretumának XLIV. cikkelyét, amely az 1638-iki LXVII. tc.-ét módosítja. Ez a XLIV. cikkely ugyanis kijelenti, hogy a „kúnok és jászok közibe menekült szökevény jobbágyoknak a nádorispán vagy az ő kapitánya részéről való visszakövetelésére nézve az 1638-ik évi LXVII. tc. értelmében“ járjanak el,²⁵⁶⁾ azonban „a többire nézve a kúnok és jászok maradjanak meg az ő korábbi gyakorlatukban és mentességeikben.“²⁵⁷⁾ Ilyen módosításokkal lépet tehát érvénybe ez az 1638-iki oklevél.

Egy év múlva újra a jászberényi jászok oltalomlevelét találjuk, melyet Koháry István füleki várkapitány adott ki 1657. május 8.-án Széchényben.²⁵⁸⁾

A jászok védelméről általában nagyon sokat hallunk ebben a században is. Így 1658. június 22.-én Pozsonyban kelt gr. Wesselényi Ferenc oltalomlevele, melyben a jászoknak engedélyt ad, hogy az őket háborgatókat megölhessék, ha pedig elfogják azokat, Széchénybe vagy Fülekre vigyék.²⁵⁹⁾ S ezt az oklevelet 1667.-ben²⁶⁰⁾ I. Lipót király is megerősíti. 1668. június 17.-iki bécsi oklevelében²⁶¹⁾ pedig I. Lipót a jászokat és a nagykúnokat korábbi szabadságaikba visszahelyezi. Ugyancsak kiterjeszti ezt az oklevelet a kiskúnokra is 1668 február 22-i oklevelében.²⁶²⁾ Majd még egyszer megerősíti 1697. február 1-én.²⁶³⁾

A kamarai tanács is ellátta oltalomlevéllel Szabadszállás, Fülöpszállás, Kúnszentmiklós és Izsák községeket s 1672-ben vámmentességüket is megerősítette.²⁶⁴⁾

²⁵⁵⁾ Kele: Id. m. 221. l.

²⁵⁶⁾ Lásd: 54. l.

²⁵⁷⁾ Corp. I. Hung. 1608—1657. 613. l.

²⁵⁸⁾ Kele: Id. m. 222. l.

²⁵⁹⁾ Kele: Id. m. 222.

²⁶⁰⁾ U. o.

²⁶¹⁾ Palugyay: A jászkún kerületek leírása. 16. l.

²⁶²⁾ Hornyik: Id. m. I. Oklevéltár 263—265

²⁶³⁾ Palugyay: Id. m. 16. l.

²⁶⁴⁾ Kele: Id. m. 223. l.

Hogy a jászok féltették és minduntalan kérték kiváltságaik visszaállítását, azt bizonyítja egy 1673-ban Laxenburgban, június 7-én kiadott oklevél, melyben I. Lipót több jászberényi és jászkún polgár kérelmére az egész jász nemzetnek oltalomlevelet adott.²⁶⁵⁾

1681-ben²⁶⁶⁾ gr. Eszterházy Pál a nádor és ez újra megerősíti kiváltságaikat több ízben is. Majd Szolnok várát 1685-ben Mercy tábornok visszavette a töröktől. Ezután az egész jászkún-ság rövidesen felszabadult a hódoltság alól.

1698.-ik év november 5.-én Bécsben²⁶⁷⁾ Sötér Ferenc jászkún alkapitány és Pest-Pilis-Solt vármegyék alispánja, Nagy András és Mulmray Mihály jászberényi lakosok kérelmére I. Lipót a jászokat régi kiváltságaikban megerősítette. Még a felkelő erdélyi fejedelmek is megerősítették a jászok kiváltságait. Így 1683. december 14.-én Tököly Imre a jászok részére adott oltalomlevelet. 1683-ban újra megerősítette a jászok kiváltságát.²⁶⁸⁾ 1686-ban pedig II. Rákóczy Ferenc adott oltalomlevelet a jászberényieknek.²⁶⁹⁾

1682. augusztus 29.-iki oklevelében²⁷⁰⁾ a nagykúnoknak Eger bevételekor elpusztult kiváltságleveleit erősíti meg I. Lipót, Eszterházy Miklós jászkún kapitány, valamint a tatárszentmiklósi, kishézi és kolbázhézi nagykúnok kérelmére.

A Jászságot és a két Kúnságot azonban, — alig szabadultak fel a török uralom alól, — újabb veszély fenyegette. El akarták adni a német lovagrendnek egész területüket a néppel együtt és ezért, hogy némi tájékozást nyerhessenek, az udvari bizottság a jászkúnságot községenként, pusztánként, sőt egyénenként minden javadalmaival összeíratta és a kamarai számvevőség által megbecsülte.²⁷¹⁾

²⁶⁵⁾ Kele: Id. m. 223. l.

²⁶⁶⁾ Kele: Id. m. 223—224.

²⁶⁷⁾ Kele: Id. m. 224. l.

²⁶⁸⁾ Kele: Id. m. 224.

²⁶⁹⁾ U. o.

²⁷⁰⁾ U. o.

²⁷¹⁾ Gyárfás I.: A jászkúnok személyes és birtokviszonyainak történelmi és jogi fejtegetése. 7—8. l.

VII. A jászok és kúnok a XVIII. században

A jászkúnok helyzete. Amint az előző évszázadokban láttuk, a jászokkal és kúnokkal királyaink mindig valami megkülönböztető módon bántak, mert a király háztartásához tartoztak. Kiváltságaiuk emlegetéséről is állandóan olvasunk, bár személyileg s birtokjogilag nem szabadok, hanem királyi uradalomhoz kötött jobbágyok. Tudjuk továbbá, hogy a török ellen folytatott felszabadító harcokban is kivették részüket.

Tulajdonképen tehát szabadságában állott a királynak, hogy elzálogosítsa őket, de ez a hajdan nemesi kiváltságot élvező nép, mely a mostoha körülmények következtében jobbágyi sorsra süllyedt, bár régi szabadalmainak roncsait még akkor is megőrizte s amellet a török ellen a magyarsággal együtt harcolt, — nem érdemelte meg, hogy összes megőrzött kiváltságait elvéve, a német lovagrend szolgájává legyen.

Eladásuk. Egyébként is a Jászkúnságot, mint a Szent Korona tartozékát, nem lehetett volna elidegeníteni. Mégis az történt velük 1702-ben, mikor I. Lipót eladta őket a német lovagrendnek.

Az eladásnak két oka volt: Egyik az, hogy a jászok és kúnok között legkevésbé sikerült az elnémetesítés. Az önvédelmi harcokban pedig mindig nagy tömegekben harcoltak és jól kiérdemelt a „hűségben és hazaszeretetben telhetetlen jász“²⁷²⁾ kifejezés.

A másik ok viszont pénzügyi volt. I. Lipót udvartartása több mint egy millió forintba került. Ily körülmények között a végvárak katonái évekig nem kaptak zsoldot és a török ellen folytatott háború költségeire sem volt fedezet. Ekkor Lipót király mindezen okok alapján a jászkúnok eladását gondolta az egyedül célravezető eljárásnak. Az akkori nádor, herceg Eszterházy Pál ugyan ismételten kifejezte tiltakozását, eredményre azonban ez nem vezetett. A király 1702. március 22-én földestől, népestől eladta a jászkúnok 100 □ mérföldet meghaladó területét a német lovagrendnek 500.000 rhénes forintért. Az eladásról szóló diplomát Bécsben állították ki, mégpedig adománylevél formájában.

Lipót úgy szerepelteti a német lovagrendet, mintha azok a felszabadító hadjáratban véghezvitt vitézi tetteik jutalmáért kapták

²⁷²⁾ Kele : A jászkúnság megváltása 14. l.

volna a Jászkutságot, holott ezek egyáltalában nem szerepelnek ebben az időben nálunk. A negyedik pont kiveszi a bíraskodást a nádor kezéből. A hatodik pont elrendeli, hogy székházakat építsenek Jászberényben, Karcagon és Halason, ami meg is történt. A 12-ik pont továbbá arról szól, hogy majd itt alkalma lesz a német lovagrendnek „fogadalmi vendéglátása és betegápolása illő gyakorlására.”²⁷³⁾ Azt írja továbbá, hogy beidézték az érdekelteket és csak kimerítő vizsgálat után írták meg ezt a diplomát. Bár ez szintén nem történt meg.

Legfontosabb pont azonban a jászkuúokra von tkozólag az, ahol a király kimondja, „hogy mint Magyarország királya, az előbb érintett javakat“, tudniillik a jobbágyi szolgálatokat „tényleg birtuk és amely utakon a megengedett módokon használni és javunkra gyümölcsoztetni képesek voltunk, vagy hatalmunkban állott“, . . úgy ruházzák a német lovagrendre is ezt a területet.

Erről a szerződésről 1702. március 22-én értesítette Lipót az esztergomi káptalant és útasítást adott, hogy a lovagrendet iktassák be a Jászkutság tulajdonosa gyanánt.

Az ünnepélyes beiktatás Fülek várában, Nógrád megyében történt meg 1702. május 22-én.

[Tiltakozásuk az eladás ellen.] A beiktatás alkalmával is tiltakoztak többen ez ellen az eladás ellen, mely tulajdonképen kiszakított egy hatalmas területet színmagyar lakosságával együtt Magyarország területéből. A beiktatás után sem nyugodtak bele ebbe az állapotba és előbb 1702. május 27-én Karcagújszálláson, majd június 1-én Halason gyűlt össze a tiltakozó bizottság.²⁷⁴⁾ Végre Heves-Külső-Szolnok megye memorandumot szerkesztett a nagymesterhez, melyre a feleletet a felirat pontjai szerint megtaláljuk egy okmányban.²⁷⁵⁾

Mindezek alapján úgy látszik, hogy a német lovagrend is rájött arra, hogy tulajdonképen igazságtalanság történt ennek a

²⁷³⁾ Ennek ellenére 1702—1731-ig egyetlen kórház sem építettek. Emléküket építészeti téren csupán az általuk emeltetett sörházak tartották fenn, melyek közül a Gambrinusnak nevezett jászberényi, zagyvaparti sörház még ma is fennáll. Fenntartja még emléküket a Bärenhauer szóból keletkező pernahajder szó, mely mutatja, hogy a lovagrend tagjait különösképp kedvelték.

²⁷⁴⁾ Kele: Id. m. 47. l.

²⁷⁵⁾ Kele: Id. m. 60. l.

területnek az eladásakor, ezért Ferenc Lajos nagymester még 1702-ben megerősítette a jászok és kúnok régi kiváltságait.²⁷⁶⁾

Közigazgatás. A hármas kerületek törvényeit pedig továbbra is megtartották, mintha mi sem történt volna. 1703-ban főkapitányt és mindhárom kerületben egy-egy kapitányt neveztek ki.

Adó. Évenként 22.456 forint adót kellett fizetniök.²⁷⁷⁾

A rendek kérelme. A Rákóczy-felkelés megszűnte után az 1711-ben Szatmárban kötött béke V. cikke folytán²⁷⁸⁾ az ország rendjei közbevetették magukat III. Károly királynál a kúnok és jászok érdekében. Károlyi Sándor ugyanis követelte, Pálffy János pedig elfogadta a hármas kerületek visszaváltását.

Országos választmány. Ennek az eredménye az lett, hogy az egész ügyet egy országos választmányra bízták, mely 1712-ben szeptember 20—22 között Bécsben kinyilatkoztatta, miszerint az egész eladás törvénytelen volt. Ezért kéri a királyt, hogy legalább valamely déli területtel cseréljék ki a Jászkúnságot. E közben a nép nagyon sokat szenvedett a zsaroló tisztviselőktől, kik nem tartották meg a nagymester utasításait. Sokan el is hagyták a Jászkúnságot és a Hajduságba menekültek. 1713-ban december 12-én újra küldtek egy panaszlevelet a jászkúnok.

III. Károly ígérete. III. Károly ekkor megígérte, hogy kifizeti a megváltási összeg felét, míg a másik felét térítsék meg ők. Most már kezdték nem eladásnak, hanem zálogosításnak tekinteni az egész eljárást. A nagymester is belátta, hogy ezt a szerződést, mint adás-vételt nem lehet tekinteni.

1715. évi országgyűlés. Ezért az ő beleegyezésével az 1715 évben Pozsonyban összegyűlt rendektől alkotott I. decretum XXXIV. tc.-ben²⁷⁹⁾ III. Károly a jászokat és kúnokat minden további szabadságaikba visszahelyezte; s magarávállalta, hogy a zálog felét leteszi, míg a „fennmaradt összeget az ország közforrásaiból“ kell pótolni. Kimondja továbbá a 3. §., hogy ha ezt az összeget majd a kitűzött határidőben kifizetik, akkor „ama kúnokat és jászokat... kiváltságaikkal és mentességeikkel az 1655. évi 44. tc. értelmében is a nádor joghatósága alá vissza kell helyezni.“ A bírás-

²⁷⁶⁾ Kele: Id. m. 224. l.

²⁷⁷⁾ Kele: Id. m. 102. l.

²⁷⁸⁾ Fekete: A jászkúnok története. 50.

²⁷⁹⁾ Corpus Iuris Hungarici: 1657—1740. 467. l.

kodási jog ugyanis a nagymester kezébe került, aki ezt átadta az erre a célra kirendelt adminisztrátoroknak. Körülbelül ebben az időben a rengeteg panasz miatt a nagymester magyaroknak, úgynevezett főkapitánysági adminisztrátoroknak a kezébe tette le a bíraskodást. 1715. szeptember havában, tehát III. Károly törvényének megjelenése után, a jászok és kúnok kérvényt írtak Pálffy Miklós nádornak hogy segítsen nekik a 250.000 forint előteremtésében.²⁸⁰⁾

Károly törvénye szerint három év alatt válthatták volna meg magukat.²⁸¹⁾ De közben III. Károlynak bekövetkezett a török háborúja, mely felemésztette a jászkúnok megváltására megígért összeget. Ugyanekkor a jászkúnok foglalkozni kezdtek az önmegváltás gondolatával. Az 1723-iki május 1-i tervezet szerint úgy akarták megoldani ezt a kérdést, hogy a váltságösszeg felét maguk fizetik, a másik felét pedig az ország fizesse. A rájuk eső részt is kölcsönkérték a karok- és rendektől.²⁸²⁾

Elzálogosítás az invalidus kórház részére. Az 1731.-ik észkendő ismét változást hozott a jászokra és kúnokra. Pálffy Miklós nádor ugyanis javítani igyekezett a hármaskerületek sorsán. Erre a segítségre alkalmat adott az a körülmény, hogy egy Pesten építendő invalidus kórházra már kellő alap gyűlt össze, de a kórház felépítését mégis elhagyták. Ekkor a nádor közvetítésére kifizették ebből az alapból mind az 500.000 rhénes forintot a német lovagrendnek és így mostmár hazai intézménynek tartoztak legalább.

A jászkúnok helyzete az invalidusok birtoklása alatt. Azt hitték, hogy most már kedvezőbb helyzetbe kerülnek a jászok és kúnok. Azonban tévedtek, mert semmi változás a tulajdonos cserén kívül nem érte őket. Sőt, adózás szempontjából még rosszabb lett a sorsuk. Az új adminisztrátor ugyanis 40.000 forintot követelt tőlük évente.²⁸³⁾ Ehhez természetesen a természetbeni szolgáltatások is hozzájárultak. Továbbá ez az új adminisztrátor a jászok és kúnok régebben mindig megerősített kiváltságait figyelmenbe sem vette. Többek közt megismerkedtek az invalidusok uralma alatt a jász-

²⁸⁰⁾ Kele : ld. m. 93—94. l.

²⁸¹⁾ Gyárfás: A jászkúnok személyes és birtokviszonyainak történelmi és jogi fejtegetése. 9. l.

²⁸²⁾ Kele : ld. m. 99.—101. l.

²⁸³⁾ Kele : ld. m. 102. l.

kúnok a katonai exekutióval is, amely egybeült csak a Bach-korszak találománya volt.²⁸⁴⁾ Ilyen körülmények között nagyon sok volt a panasz és nagyon nagy volt az elégedetlenség.

Javítás a helyzetükön. Elkecsereedésük végre eljutott a rendekhez és a királynőhöz is és az 1741. I. decretum 9. tc.-ében visszahelyezték a nádort „teljes és törvényes hatalmába és jogába“,²⁸⁵⁾ tehát a jászok és kúnok fölé is. Utasították még arra is, hogy jászkún főkapitányt nevezzen ki²⁸⁶⁾ Ezt azonban a nádor nem tudta megtenni, mert háború jött közbe és a nemesi felkelés rendezése miatt az országgyűlés hamarabb feloszlott. Azonban az 1742-ik évben a királyi helytartótanács sürgetésére, hova a vármegyétő, panaszos felterjesztések érkeztek, — Pálffy János gróf nádor mégis kinevezte a főkapitányt,²⁸⁷⁾ de kihirdetése királyi parancs folytán nem történt meg. Még az 1741. I. decretum LXIII. tc. 11. §-ában intézkedést találunk a jászok és kúnok katonáskodására vonatkozólag: „A jászok, kúnok és filiszteusok birtokosa magáért ugyan egy, azonkívül pedig azok mindegyik portája után egy-egy lovast fog adni“. ²⁸⁸⁾

Újabb javítás a helyzetükön. Az 1743-ik évben legalább annyiban segítettek a jászkúnokat, hogy a régi adminisztrátort elmozdították állásából, a panaszok kivizsgálására királyi biztosságot küldöttek ki, majd április 9.-én Pozsonyban kelt oklevelében²⁸⁹⁾ Pálffy nádor a jászok és kúnok régi kiváltságait megerősítette.

Kísérletek a jászkúnok megváltására. A következő 1744. esztendőben a kiküldött királyi biztosság betérjesztette jelentését a nádornak. Pálffy a pozsonyi külön tanácskozmányon felolvastatta és Mária Terézia királynő elé terjesztette azzal a kérelemmel, hogy engedje meg, hogy a jászok és kúnok magukat megváltásuk. Már ekkor ígéretet tett a kerületek részéről, hogy az 500.000 forint váltáság összegen és már előzőleg a királyné hadjárataira felszerelt 400 lovason kívül még 1000 katonát fognak teljesen felszerelni.²⁹⁰⁾ Ezen-

²⁸⁴⁾ Kele: Id. m. 107. l.

²⁸⁵⁾ Corpus Iuris Hungarici 1740—1835. 25. l.

²⁸⁶⁾ Palugyay: A jászkún kerületek leírása. 19. l.

²⁸⁷⁾ Mezősy K. dr.: A jászkúnok gazdasági élete a XVIII. sz. végén.

63. lap.

²⁸⁸⁾ Corp. I. Hung. 1740—1835. 57. l.

²⁸⁹⁾ Kele: Id. m. 224. l

²⁹⁰⁾ Ebből alakult meg később a 13-ik jászkún huszárezred.

kívül megígérték, hogy valahányszor elrendelik az insurrectiót, erejük és tehetségük szerint kötelességüknek fogják tartani a tőlük kívánt lovaskatonák kiállítását.²⁹¹⁾

A jászkúnok kérelme. 1744. december 24.-én a jász és kún kerületek kapitányai, esküdtjei és lakosai nevében egy kérvényt adtak be a helytartó tanácshoz. Ebben ismételtén kérték, hogy engedjék meg nekik a megváltást, amennyiben ők megfizetik az invalidusoknak az 500.000 forintot s megajánlják az 1000 katonát és később is az insurrectiók támogatását. Egyszersmind kérik régi kiváltságaikat és a nádor bíraskodását. 1745. április 20.-án ígéreteiket írásba vették tőlük. Ennek pontjai a következők voltak 1.) megfizetik az 500.000 rhénes forintot. 2.) ez invalidusoknak a három kerületekben végzett építései és javításai fejében fizetnek 15.000 rhénes forintot. 3.) 1000 lovas katonát állítanak ki teljesen felszerelve. 4.) a királyi adón kívül azt is megígérték, hogy Szent György napjára az invalidusok háza helyett 3000 körmöczi aranyat, valamint 12.600 forintot évenként a nádor fizetésére, rövid időközökben pontosan befizetnek a királyi kincstárba. 5.) insurrectió esetén 1000 lovaszt állítanak ki. 6.) kötelezik magukat, hogy, ha valamely község ezen ígéreteknek nem akar eleget tenni, akkor az összes kerületek állanak jót érte. Ha viszont ezeket az ígéreteket nem tartják meg, akkor természetesen nem válthatják meg magukat.²⁹²⁾

A jászkúnok megváltása. Mindezek alapján Mária Terézia 1745. május 6.-án Bécsben kelt diplomájában megengedte nekik a megváltást.²⁹³⁾ Ezt az adománylevél formában kiállított engedélyt ugyanabban az évben július 12.-én Jászberényben ünnepélyesen kihirdették és ezzel a jászok és kúnok megszűntek földesúr alá tartozni, szabad lakosok lettek. Megkapták ezzel együtt a vám- és révémentességet is, de harmincadot kellett fizetniök.²⁹⁴⁾

Most tehát le kellett tenniök a megváltás összegét, az 500.000 rhénes forintot. A három kerület megosztozott ezen az összegben. Legtöbbet, majdnem a felét a Jászság vállalta, 232.750 forintot, mert nemcsak a saját, hanem a Kiskúnság pusztái közül is vállalt

²⁹¹⁾ Kele : Id. m. 116. l.

²⁹²⁾ Kele : Id. m. 122. l.

²⁹³⁾ Palugyay : Id. m. 20—24. l.

²⁹⁴⁾ Kele : Id. m. 130. l.

34-et.²⁹⁵⁾ A Nagykúnság 155.000, a Kiskúnság pedig 193.150 forintot vállalt. Ezt a hatalmas összeget azonban a jászok és kúnok nem tudták a maguk pénztárából megfizetni, hanem nagyobb részét osztrák főuraktól kérték kölcsön kamatra.²⁹⁶⁾ 1746. november 24.-ére azután Jászberénybe hívtak össze kerületi közgyűlést, amelyen kimondták, hogy fel kell becsülni az összes jász és kún községnek és pusztának az értékét és azt is megállapították, hogy a 25 jász-kún község között az 56 jászkún pusztá hogyan legyen felosztva? Azonban ennek megállapítása véglegesen csak 1769-ben következett be, mikor végre kivetették az 573.900 forintot a három kerületre és tartozásukat így megfizették.

A megváltás a következőképpen folyt le. Az egyes községekre és az ahhoz tartozott, vállalt vagy csatolt pusztákra eső váltság összeget mindegyik község kivetette saját lakosaira. Az egyes lakosok aztán tehetségük szerint állapították meg, hogy mekkora összeget tudnak megajánlani a redemptionalis summa lerovására.²⁹⁷⁾ A község viszont ahhoz mérten, hogy ki mennyit fizetett, pontosan megállapított aránykulcs szerint felosztotta a községi és az erre kijelölt pusztai földeket. A többi megváltott föld pedig, — mint legelő, — közös birtok maradt.²⁹⁸⁾ Ebből a közös birtokból is kapott használatra a megváltásban résztvevő lakos, szintén a lefizetett összeg arányában. Aki viszont nem váltotta meg a földjét, az elvesztette a közös területhez való jussát is, mert helyette azt mások váltották meg és így azok tulajdonába ment át. Erről tesz tanúságot egy nádori határozat is, amelyet Budán 1842. március 2.-án adtak ki: „Aki tőkebirtokát eladta, eladta vele a közhasználatra hagyott pusztákban járulékos jogait is.”²⁹⁹⁾ Természetesen ekkor még nem minden egyes faluban osztották fel a falu határát. A török idöket átélő községek a Jászság-, a Nagy- és Kiskúnságban még egy ideig megmaradtak a határközösségben. De az újonnan települt községeknél már egyéni birtokokra tagolt földeken folyik a gazdálkodás.³⁰⁰⁾ A telepítéseknek a XVIII. század 40-es

²⁹⁵⁾ Mezösy: Id. m. 70. l.

²⁹⁶⁾ Kele: Id. m. 128. l.

²⁹⁷⁾ Nagy Lajos: A jászkún birtokviszony fejlődésének jogi alapja. 12. l.

²⁹⁸⁾ Gyárfás: A jászkúnok személyes és birtokviszonyainak történelmi és jogi fejtegetése. 16. l.

²⁹⁹⁾ Nagy Lajos: Id. m. Függ. 4. p. 254. l.

³⁰⁰⁾ Mezösy: Id. m. 63. l.

éveiben a Kis- és Nagykúnságban is megvolt az az eredménye, ami más vidékeken a német kolonizációknak.³⁰¹⁾

Hogy oszlott meg a megváltás után a lakosság birtok szempontjából. Aki részt vett a megváltásban, annak címe redemptus lett, szemben az irredemptus vagy inquilinussal, ki nem vett részt a redemptióban és ki elvesztette, ha volt földjét, jogait, kiváltságait is, mert az kapta, ki érte megfizette a megváltást. Hogy ez csak így történhetett, azt megállapíthatjuk Mária Terézia 1745. évi oklevelének abból a kitételéből, hogy bár a kerületek lakosait szabadalmak és haszonvételek tekintetében egyenlőknek nyilvánítja, mégis, a záradékban ezt a kitélt olvassuk: „conditione sine qua non”,³⁰²⁾ tehát csak a fizetés feltétele alatt, egyébként nem. Az 1762. évi december 16.-i közgyűlésen ki is mondták, hogy a redemptióból eredő jogok nem a redemptor személyéhez, hanem a redimált birtokhoz fűződnek. A redemptusok a birtokuk és a jogok igazolásáról egy úgynevezett redemptiós levelet kaptak. Minden jogot, amit a redemptió alkalmával nyertek, még nagyon sokáig ez a redemptiós levél biztosította nekik. Ebből kifolyólag a lakosok az őseiktől reájuk maradt és ezek által a redemptió lefizetésekor nyert redemptiós levelet, mint valami nemességi oklevelet fiúról-fiúra gondosan megőrizték, hogy ezzel az eredeti váltság összeget szükség esetén bármikor hitelesen kimutathassák; ezenkívül az egyes lakosokat illető redemptiós összegeket az e célból a község házában hitelesen vezetett redemptiós könyvben féltékeny gondossággal nyilvántartották.³⁰³⁾ Az viszont természetes, hogy csak azok fizették a megváltás díját, azok állították ki az 1000 lovas és azok tettek eleget a többi feltételeknek, akik a redemptió alkalmával földbirtokot szereztek. Ezt bizonyítja a jászkún VI. státum 4. §-ának 1. pontja: „Mivel pedig kétféle rendű emberek lakják ezeket a distriktusokat, kik közül a főbbek azok, kik azon alkalmatossággal, midőn a distriktusok 1745. esztendőben kegyelmes királyi meg-egyezés mellett magukat az invalidus katonák pesti háza uradalma alól 500.000 forintoknak letételével és 1000 lovas katonáknak kiállításával kiváltották, ezen summának és a melleleg való költség-

³⁰¹⁾ Hóman—Szekfü: Magyar történet. VI. 215—231. l.

³⁰²⁾ Palugyay: A jászkún kerületek leírása. 23. l.

³⁰³⁾ Gyárfás: A jászkúnok személyes és birtokviszonyainak történelmi és jogi fejtegetése. 31—32. l.

geknek kifizetésében részt vettek és akkor tehetségekhez képest magoknak és a maradékoknak számára készpénzen földeket szereztek és így a kegyelmesen megerősített privilégiumok is főképen ő reájuk tartoznak és distriktusbeli redemptus lakósoknak nevezetnek; a másbeliek pedig az úgynevezett irredemptusok, akik a redemptió alkalmatosságával bizonyos földeket felfogtak és az 1000 lovas katonák kiállításában is segítettek. De mivel a reájuk esett summának a lefizetésében késedelmeztek, az akkori nádorispánnak rendelete szerint a felfogott földeket (mivel azoknak kirendelt váltás szerint való árát le nem fizették) elvesztették, melyek aztán másoknak, olyanoknak adattak, akik az árát letették. A másik rendbeli irredemptusok azok, akik sem redemptió idején, sem azóta magoknak földet nem szereztek, vagy pedig azután zsellérképen jöttek lakni a distriktusokba, akik azért zselléreknek, inquilinusoknak hívattatnak³⁰⁴⁾.

Azok helyzete, kik birtokukat eladták. Azokra vonatkozólag, kik „az idők mostohasága miatt“, „verum illas iniuria temporum“ birtokukat eladták a redemptusok közül, a jászkún kerületek 1762. december 16-án Jászberényben tartott közgyűlése intézkedik. Miszerint ha eladja is a redemptusok közül valaki a földjét, azért az ilyenek is „adeo omnibus iis immunitatibus ac privilegiis, quibus reliqui redempti utuntur“, mindazon jogokat és mentességeket, melyekkel a többi redemptusok bírnak, — holtig élvezhették. De az örökösseikre már nem érvényesek ezek az előjogok, csupán elővétellel bírnak a többi irredemptusokkal szemben ezen földek és telkekre vonatkozólag.³⁰⁵⁾

Azok helyzete, akik a redemptió óta szereztek birtokot. Akik a redemptió kora óta is szereztek földet az irredemptusok közül, azok is a redemptusok sorába léptek és a szerzett földbirtokkal reájuk háramlottak a privilegiális előjogok és mentességek is. Továbbá az 1745-ös jászkún önállóságot biztosító királyi levél 6. pontja szerint a szomszédos vármegyék szabad lakossága is letelepedhetett a mostmár megváltott kúnok közé és részt vehetett a redemptióban. Ezek a szomszédos népek szívesen is jöttek, mert hiszen majdnem korlátlanul szerezhettek itt maguknak földet és a három kerület kiváltságos helyzetben volt.

³⁰⁴⁾ Nagy Lajos: Id. m. Függ. 252—53. és a Jász-kún statutumok.

³⁰⁵⁾ Nagy L.: Id. m. Függ. V. 255. l.

A lakósság számának növekedése. Meg is növekedett a lakosságuk, amennyiben még 1720 körül csak 20.000 volt a népességük, a század végére pedig már 100.000-re, tehát ötszörösére emelkedett.³⁰⁶⁾ Ebből külön a Nagykúnságban élt 30.000,³⁰⁷⁾ a Kiskúnságban 31.000,³⁰⁸⁾ a Jászságban pedig 40.000.³⁰⁹⁾ Mária Terézia pedig egy év múlva, 1746-ban pecsétet is adományozott nekik.³¹⁰⁾

Intézkedések a jogok és kiváltságok tekintetében. Ezekről a jogokról és kiváltságokról, valamint a kerületek szabályozásáról intézkedett Mária Terézia az 1751. évi október 5.-iki oklevelében,³¹¹⁾ melyben 24 pontozatban szól a jászkúnokról. Ezt a királyi oklevelét az 1751. 25. tc. jóváhagyta. A jászkúnok régi jogait és kiváltságait megerősíti és a nádort, mint főbírájukat továbbra is meghagyja hivatalában, kinek fizetése fejében 12.600 forintot kér, hogy fizessenek a redemptusok.³¹²⁾ 1754. március 28-án Mária Terézia királynő felmentette a diaetális taksák fizetésétől egyszersmindenkorra a jászokat és kúnokat 3000 forint fizetése ellenében.³¹³⁾

Majd újabb engedményt ad nekik 1761. február 27-én kelt királyi rendeletében, midőn a Jászkúnság mindazon lakósaiknak, kik hiteles útlevelel utaznak, hajdani kiváltságaikat, — hogy tudniillik a réveken és vámokon ingyen és szabadon közlekedhessenek, — visszaadja.³¹⁴⁾

Változás állott be a kúnok és jászok életében Mária Terézia halála után. Bár 1780. november 30-án³¹⁵⁾ Albert szász herceg megnyugtatta Almásy Ignác jászkún kapitányt, hogy az új uralkodó a jászkúnokat meg fogja régi kiváltságaikban hagyni, — II. József abszolutisztikus uralma természetesen nem kivételezett velük szemben sem.

A jászok és kúnok helyzete II. József alatt. 1785-ben átszervezte a vármegyei közigazgatást. Felosztotta hazánkat 10 kerületre

306) Mezősy: Id. m. 63. l.

307) Mezősy: Id. m. 68. l.

308) Mezősy: Id. m. 70. l.

309) Mezősy: Id. m. 64. l.

310) Lásd. 24. l.

311) Mezősy: Id. m. 87. l.

312) Corp. I. Hung. 1740—1835. 87.

313) Palugyay: A jászkún kerületek leírása. 29. l.

314) Palugyay: Id. m. 29. l.

315) Kele: Id. m. 226. l.

és a jász és a két kún kerületet is beolvasztotta ezekbe. 1786-ban elválasztotta az igazságszolgáltatást a törvényhatóságtól és az igazságszolgáltatás az akkor szervezett törvényszék feladatává lett.³¹⁶⁾

Önállóságuk elvesztése. 1787-ben végül, mikor Pest vármegyéhez kapcsolták a jászkún kerületeket, önállóságuk teljesen megszűnt. Eltörölték a kerületi közgyűlést és a nádor főkapitányságát. A közigazgatási teendőket a jászkún kapitány vezette, a felsőbb fórumot a pestvármegyei főispán képezte. A jászkún kapitány mellett a hivatal vezetésében két jegyző és egy ügyész segédkezett.

Bíráskodás. A jász és kún községek elsőfokú bíráskodása megszűnt. Ezentúl a legalsó fórum a jászberényi polgári bíróság volt, felette állott az eperjesi kerületi tábla s azonfelül a királyi tábla. Csak a pénztári hivatalokat hagyták meg, mert a házi pénztárt a hadipénztárral egyesítették. Közben adó szempontjából feltérképezték a három kerületet is 1784—1789-ig. Természetesen igen nagy volt az elégedetlenség a jászok és kúnok körében ezen rendeletek miatt.

Kiváltság. Egyetlen engedménye II. Józsefnek az volt, hogy engedélyt adott a kisebb birtokos jász és kún lakosságnak, hogy saját szőlője termését apróbb mértékben mérhesse. Hogy ezt a jogot csak a redemptus lakosság gyakorolhassa, azt az 1795. évi április 13.-iki jászkún kerületi közgyűlés kimondja. 1792-ben további megszorítás érte ezt a szabadságot, amennyiben csak két hónapra korlátozták, míg végül 1797-ben egy leirattal megszüntették.³¹⁷⁾

Változás a jászok és kúnok helyzetében. Változások azonban csak 1790-ben következtek be, amikor II. József császár összes rendeleteit visszavonta, kivéve a protestánsok, lelkészek és jobbágyok javára szólókat. Így már ebben az évben március 30-án 10831. sz. alatt kiadott helytartótanácsi rendelettel visszanyerte a jász és kún kerület autonómiáját.³¹⁸⁾ Az 1790—91. évi országgyűlés 23. cikkelye törvényileg megerősíti a jászok és kúnok szabadságát: „... a jászok és kúnok... Magyarország dicső királyaitól enge-

³¹⁶⁾ Szederkényi: Id. m. IV. 286. l.

³¹⁷⁾ Gyárfás: A jászkúnok személyes és birtokviszonyainak történelmi és jogi fejtegetése. 37. l

³¹⁸⁾ Palugyay: A jászkún kerületek leírása. 29. l.

dett és megerősített törvényes jogaikban, kiváltságaikban, szabadságaikban és mentességeikben örökre megtartassanak“. ³¹⁹⁾ A 29. tc. pedig ugyanekkor a törvényhozás részesévé teszi őket. „A jászok és kúnok. . . kerületei által, főleg a háború viszontagságai között, az ország megtartására teljes buzgósággal teljesített sokféle szolgálatokat érdemlett megfontolás alá vevén, ő felsége kegyes beleegyezésével megengedendőnek határozták a karok és rendek, a jászok s kúnok. . . kerületeinek. . . , hogy két üléssel és szavazattal bíró követet küldhessen az országgyűlésre“. ³²⁰⁾

1799-ben február 13-án pedig kiadta Jászberény kerületi közgyűlése a 21 cikkelyt tartalmazó úgynevezett „*Jászkún statutumot*“, mely a jogaikra, kiváltságaikra, közigazgatás, igazságszolgáltatás és hadügyi téren minden felmerülő problémára kimerítő felvilágosítást tartalmaz.

VIII. A jászok és kúnok a XIX. században

A jászkúnok helyzete ebben a században már kedvező volt. Néhány kiváltságukat, melyek a régi időkből megmaradtak, újra érvényesítették, egyébként pedig az ország köznevelési lakosaival egyenlő elbánás alá estek.

Katonáskodásuk. A jászkúnok, mint katonák, — kiűntek a magyar hadseregben. Már 1801-ben az insurrekció idejében is kivették a részüket a háborúból, de később sem kevesebbedett vitézségük. Még az 1800-ik évben megalakul a 12-es számú Nádor huszárezred. Ennek közkatonaí csak jászok és kúnok voltak, örökös tulajdonosává pedig a nádor lett. Ez a huszárezred 1233 főből állt, s a jászkúnok szerelték fel és 1212 lovat adtak hozzá. Ez a huszárezred nagy hősiességet tanúsított a Napoleon elleni hadjáratban. Bizonyítja ezt egy igen bátor cselekedetük. 1805-ben az ulmi ütközetkor Mack tábornok fővezérlete alatt állott 26.000 főnyi osztrák-magyar sereg, közöttük a Nádor huszárezreddel. Ney marsall azonban körülfogta őket, mire Mack és a 26.000 főnyi legénység letette a fegyvert, de a huszárok nem akarták megadni magukat s Hertelendy Ferenc ezredes vezetése alatt keresztül

³¹⁹⁾ Corpus Iuris Hungarici 1740—1835. 169. l.

³²⁰⁾ Corpus Iuris Hungarici: 1740—1835. 181. l.

vágták magukat a francia hadseregen, aránylag csekély veszteséggel.

Ebben a vitéz ezredben lett huszár sokkal később, alig 12 éves korában, 1845-ben Jászberényben József főherceg, az öreg József nádor fia, a későbbi honvédfőparancsnok.

A magyar nyelv használata. Visszatérve azonban a század elejére, megállapíthatjuk, hogy a jászok és kúnok nemcsak fegyverrel védtek hazánkat az ellenséggel szemben, hanem a magyar nyelv felkarolásával is megmutatták, hogy megértették az idők szavát s meglátták a magyarság veszedelmét. Ezért 1812-től kezdődőleg talán legelőbb az országban, Heves-Külső-Szolnok vármegye, hová a jászok és nagykúnok is tartoztak, vezette először a vármegyei jegyzőkönyvet magyarul.³²¹⁾

Jogaik. Jogok tekintetében nagyon kedvező volt a jász és kún kerületek redemptus lakosságának helyzete. Az egyes községeknek volt mézsárszék- és halászati joguk. 1813-ban a boltnytásra azt mondta ki a kerületi közgyűlés, hogy minden redemptus kereskedést nyithat a saját házában. Csak a nem redemptusokra nézve állt fenn a szabály, hogy osztályok szerint; 20.—, 40.—, vagy 50.— forint taxát kellett fizetniök a beneficiális kasszába. A malmok felállításánál is hasonló volt az eljárás. A redemptusok bárhol szabadon vadászhattak, a nem redemptusok természetesen sehol sem. Vásári és piaci helypénz fizetésnél is az előbbihez hasonló helyzet uralkodott.³²²⁾ Az 1836-ik XXXIII. tc. ugyanis a következőket mondja: „... az ország minden nemesei, úgy a szabad királyi városok polgárai, ha mindjárt kereskedést vagy mesterséget gyakorolnának is, a helypénztől mentek és szabadok legyenek”.³²³⁾ Ezt a törvényt pedig az 1840. 28. tc.: „... az ország nemeseiről és a szabad királyi városok polgáraitól ... a jász és kún kerületek birtokos lakóira is” — kiterjesztette.³²⁴⁾

Önállóságuk. A kerületek fejlődése most már szünet nélkül tovább folyt. Az 1832-től 1836-ig tartó országgyűlés XXII. tc.-e törvényhatósági önállást adott a három kerületnek. „A jász és kún

³²¹⁾ Szederkényi: Id. m. IV. 103. l.

³²²⁾ Gyárfás: A jászkúnok személyes és birtokviszonyainak történelmi és jogi fejtegetése. 37—38. l.

³²³⁾ Corp. I. Hung. 1836—1868-ig 70. l.

³²⁴⁾ Corp. I. Hung. 1836—1868. 175. l.

kerületek a hazai igazgatósékekkel és a többi törvényhatóságokkal folytatandó levelezéseiket és közléseiket a kerületek neve aláírásával és boldogult Mária Terézia királyné által 1746-ik esztendőben kegyesen adott hiteles pecsétjük alatt³²⁵⁾ fogják gyakorolni; úgy viszont a hazai igazgató székek, és a többi törvényhatóságok intézményeiket és levelezéseiket közvetlen a kerületeknek címje alatt, magokhoz a kerületekhez fogják útasítani“. ³²⁶⁾

Foglalkozás. Eközben már a jászok és kúnok áttértek az állattenyésztésről a földművelésre. Erről tanúskodik az 1840. XXX. tc., mely meghagyja, hogy az eddig még fel nem osztott határokat a szokott aránykulcs, a redemptióhoz fizetett váltságösszeg alapján osszák fel, illetve „tagosítsák és összesítsék“. ³²⁷⁾ Mindezek alapján tehát megállapíthatjuk, hogy a jászokat és kúnokat összes régi kiváltságaikba, sőt, ha a legrégibb időket nem vesszük figyelembe, még többbe, mint amennyiben eddig részük volt, — visszahelyezték.

Megváltásuk 100 éves évfordulója. Néhány év múlva már boldogan ünnepelték a Jászságban és a két Künságban a megváltás első százados évfordulóját, mely egybe esett József nádor félszázados jubileumával. 1844. december 16-án tartott közgyűlésükön terjesztették elő az ünneplésre vonatkozó óhajukat és ugyanekkor el is határozták, hogy minden idők emlékezetére emlékpénzt is veretnek. ³²⁸⁾ Az ünnepséget 1845. május 20-án tartották meg József főherceg jelenlétében, ki most először szólalt fel magyarul nyilvános helyen. ³²⁹⁾

A jászok és kúnok 1848-ban. Néhány év múlva bekövetkezett 1848. A márciusi események itt is éreztették hatásukat. Már a március 23-án Jászberényben tartott népgyűlésen a jászok és kúnok magukévá tették az új eszméket. ³³⁰⁾

³²⁵⁾ L.: 148. l.

³²⁶⁾ Corpus Juris Hungarici: 1826—1868 63. l.

³²⁷⁾ Corpus juris Hungarici. U. o. 176. l

³²⁸⁾ A szabad jászkún kerületek váltságának első százados örömmünnepe. Pest. 1845.

³²⁹⁾ Az erre az alkalomra vert arany emlékpénz egyik oldalán a nádor mellképe körül a következő felirat látható: „József cs. kir. örökös főherceg, Magyarország nádorispánja, jászok-kúnok grófja s bírása;“ az érem másik oldalán pedig ez a felirat található: „A jászkún hármass kerület váltsága százados ünnepén félszázados grófja s bírása hálás tiszteletére. 1845.“

³³⁰⁾ Herendy: A jászkún kerületek a függetlenségi harc alatt 9—17. l.

1848-as törvények. Az 1848. évi V. tc. a népképviselőt alapján történő követválasztásokat szabályozza. Ez a cikkely a jászkúnokra vonatkozólag kimondja, hogy Jászberény, Félegyháza és Halas egy-egy követet küldjön az országgyűlésre, ezen városok kivételével pedig a három jászkúnkerület négy képviselőt választ szon.³³¹⁾

Fontos nagyon az 1848. XXV. tc., mely a jász és kún kerületek helyzetét részletesen meghatározza. Szól ez a törvény a közgyűlési és kerületi tisztviselőkről, azok választásáról, titkos szavazással. Megemlékezik továbbá a közgyűlésekről, melynek „elnöke a nádori főkapitány, ennek akadályozása esetében az alkapitány, — tagjai a kerületi tisztviselők és kerületi képviselők, ezeken kívül minden külön községből a főbíró és főjegyző, személyenkénti egyes szavazattal. Közgyűlés tartatik minden évnegyedben egyszer; tartathatik gyakrabban is“. A közigazgatásra vonatkozólag úgy intézkedik, hogy „azon változtatásokon kívül, melyek a jelen törvénytől fogva szükségesek, az eddigi gyakorlat szerint meghagyatik“. A 15. §. továbbá kimondja, hogy „a redemptióból eredő magánjogi viszonyok, és haszonvételek, a törvény további rendeletéig ezenel világosan fenntartatnak“.³³²⁾ A XXVIII. tc.-ben a nádor lemond „a jászkúnok grófsága gyakorlatáról“ és így „újra a jászkún kerületek nádori főkapitánysága főispáni rangra és méltóságra emeltetik s ezen kerületekre nézve őfensége a nádor királyi helytartó, törvényes jogait az illető felelős miniszterium útján gyakorlandja.“ 3. §. „A jászkún kerületek által a nádornak fizetni szokott tiszteletdíj eddigi állapotában továbbra is fenntartatik“.³³³⁾

Ez a „nádori főkapitány“ elnevezés a hármaskerületek fennállásáig fenntartotta magát. A nádori főkapitány megfelelt a főispánnak, alatta állott a nádori alkapitány, aki alispáni rangban volt. Mellette másodalispáni szerepet játszottak: a jász, nagy- és kiskún kerületekben a kapitányok és alkapitányok, akik megfelelnek a főszolgabíró, illetőleg segédszolgabíróknak. Legelső fokon állott a hadnagy, aki a fő csendbiztos, fő pandur szerepét töltötte be. Ítélezésben a felebbviteli fórum a hétszemélyes tábla lett.³³⁴⁾

³³¹⁾ Corpus Iuris Hungarici. 1836—1863. 224—225. és 227. l.

³³²⁾ Corpus Iuris Hungarici. 1836—1863. 249—250. l.

³³³⁾ Corpus Iuris Hungarici. 1836—1863. 252—53. l.

³³⁴⁾ Herendy: Id. m. 9—17. l.

Ezeket a szentesített törvényeket mindenütt kihirdették Heves-Külső-Szolnok vármegye területén május 1.-én és ugyanekkor megválasztották a követválasztási és ideiglenes közigazgatási bizottmányokat. Az első népképviselői követválasztást júniusban ejtették meg.³³⁵⁾

Ezek a törvények mindazonáltal a bekövetkezett zavaros viszonyok miatt nem léptek életbe s így tulajdonképen a jászkúnoknak 1871-ig rendes bíróságuk nem volt.

A jászkúnok a szabadságharc alatt. Hazánkat 1848. második felében minden irányból támadás fenyegette. Megindultak a horvátok Jellasicz bán vezetése alatt s elhangzott Kossuth júliusi beszéde. Megajánlta az országgyűlés a 40 ezer főnyi sereget, melynek kiállításában a jászok és kúnok jó hazafiaknak bizonyultak. Csupán a mezőtúri zászlóaljban a Tisza-mellékről 4800 főnyi nemzetőr gyűlt össze.³³⁶⁾ A jászkún kerületek már a június 5.-iki közgyűlésen egy huszárezred szervezését és ellátását szavazták meg.

A rácok megmozdulása után a Jászság és Nagykúnság öt nemzetőr századot állított fegyverbe, amelyek a főkapitány parancsnoksága alatt egyesültek a kiskúnsági zászlóaljakkal.³³⁷⁾ Állítólag oly sokan akartak elmenni katonának, hogy Törökszentmiklóson pl. sorshúzással kellett megállapítani, ki maradjon otthon.³³⁸⁾ Bár a jászok és kúnok hősiiesen harcoltak, mégis a túlnyomó erővel rendelkező osztrákok megverték már 1848. szeptemberében a jászkún Lehel huszárezredet. Főleg 1849-ben Külső-Szolnok megye területe sokszor vált hadszínterré. 1849. első negyedében Szolnokot megszállták a császári seregek. Az osztrák csapatok egészen a Jászságig behúzódtak. Windischgrätz ekkor ideiglenesen biztost is nevezett ki Babarczy Antal személyében, aki hódolásra szólította fel a jászkúnokat.³³⁹⁾ Az első döntő jelentőségű győzelmet Szolnok falainál vívta meg a magyar sereg. Ennek a győzelemnek a hatására a nemzetgyűlés Debrecenben kiadta a függetlenségi nyilatkozatot, melyet Heves-Külső-Szolnok vármegye bizottmánya és a jászkúnok közgyűlése a nép határtalan lelkesedésétől kísérve hirdetett ki.³⁴⁰⁾

³³⁵⁾ Szederkényi : Heves vármegye története. IV. 396.

³³⁶⁾ Szederkényi : Id. m. IV. köt. 398. l.

³³⁷⁾ Schefftsik : Id. m. 118. l.

³³⁸⁾ Herendy : Id. m. 20. l.

³³⁹⁾ Herendy : Id. m. 77–83. l.

³⁴⁰⁾ Schefftsik : Id. m. 118. l.

Mikor az oroszok beavatkozása után Kossuth általános nép-felkelést hirdetett, a nagykúnok Szentágotánál szálltak táborba és csak Turkeviből több, mint 1100 ember fogott fegyvert.³⁴¹⁾ Heves-Külső-Szolnok vármegye bizottmánya Dévaványán, a jászkún kerületek közgyűlése pedig Kúnszentmártonban ülésezett utoljára szabadon.³⁴²⁾

Önkényuralom. Utána bekövetkezett az önkényuralom. Ekkor a jász és kún kerületeket szétesztették. Így Heves-Külső-Szolnok három kerületre, az egyes kerületek pedig járásokra bomlottak. Ugyanekkor, az összes hivatalokba német tisztviselőket neveztek ki.

Általánosságban azonban most sem történt változás a jászok és kúnok helyzetében.

Az 1867-es kiegyezés után a jászok és kúnok helyzete. Az 1867-es kiegyezés után a legfontosabb teendő a közigazgatás rendezése volt. Ezért meghozták az 1870. XVII. tc.-et. Ez a törvény a jászkún kerületekre vonatkozólag kimondja, hogy ezek együtt mint önálló törvényhatóság, gyakorolni fogják a törvény korlátai között az önkormányzatot és ennek értelmében az összes előforduló ügyeket.³⁴³⁾ Ennek a törvénynek az alapján 1870-ben a jászkún kerületek egy albizottságot küldtek ki, amelynek feladatává tették, hogy a jászkún kerületek régi szervezetét hozzák összhangba a köztörvényhatóságok új szervezetével.³⁴⁴⁾ Az 1871. XVIII. tc. 140. §-ának a rendelkezése alapján nagyon sok jász és kún kerületi város rendezett tanácsú várossá lett.³⁴⁵⁾

Eközben említésre méltó eset történt a Nagykúnság területén. Nagy pert indítottak a kisújszállásiak és karcagiak 1874-ben. Az összeütközés a helytelen arányosítás miatt következett be. De a felperesek állítása szerint nem is történt arányosítás, csak tagosítás. Az ítélet eredménye az lett, hogy elrendelték az arányosítás behozatalát és a közlegelő felosztását szintén a törvényes aránykulcs szerint.³⁴⁶⁾

Korszakalkotó változás érte a három kerületet 1876-ban, amikor a XXXIII. tc. rendelkezése alapján Pest és Szolnok megye területébe szétesztva, beolvasztották őket. Az 1876. XXXIII. tc. a következőket mondja ki: a 17. §. szerint Jász-Nagy-Kún-Szolnok

³⁴¹⁾ Herendy: Id. m. 100. l.

³⁴²⁾ Herendy: Id. m. 102. l.

³⁴³⁾ Corpus Iuris Hungarici: 1869—1871. 211—221. l.

³⁴⁴⁾ A jászkún kerületek köztörvényhatósági szervezete. 3. l.

³⁴⁵⁾ Corpus Iuris Hungarici: 1869—1871. 293. l.

³⁴⁶⁾ Dr. Kelemen Kajetán és Nagy Lajos munkája.

vármegye területét képezi többek között a Jászság és a Nagykún-ság és az egésznek, mint kerületnek az önállósága megszűnt. Székhelye pedig Szolnok lett. Továbbá Pest-Pilis-Solt Kiskún-megye területéhez csatolták a Kiskúnságot „valamint a jászkún kerületeknek részint Pestmegye részint a Kiskúnság területén fekvő községeit és pusztáit, kivéve Dorozsma községet, mely Csongrád megyébe bekebelezetetik.“ Székhelye Budapest.³⁴⁷⁾

A három kerület a megyékbe való bekebelezetés után. Most már nem szerepelnek többet mint külön kerületek és nem képviseltetik magukat külön követekkel; teljesen elvesztették önállóságukat. Az 1877.-ik évi X. tc. is. amely a képviselők számát szabályozza, csak azt állapítja meg, hogy Pest megye 11, Jász-Nagykún-Szolnok megye pedig 6 követet küld.³⁴⁸⁾

1878. december 9-én a három kerület egy dologban mégis összefogott. Közös bizottságot szervezett ugyanis, amelynek feladatává tette, hogy az 1745-ben lefizetett váltságösszeget a kincstártól visszaperelje. Erre az elgondolásra az adott nekik indítékot, hogy 1848-ban az összes jobbágyokat felszabadították, és azoknak nem kellett semmit sem fizetni, mert a kormány vállalta a kártérítést. Már most, ha ők annak idején megfizették azt a rengeteg pénzt szabadságukért, — úgy gondolták, — méltán követelhetik az államtól annak visszatérítését. Mert ha 1848-ig vártak volna, akkor nekik sem kellett volna semmit sem fizetniök. A bökkenő azonban tulajdonképpen éppen itt van. Ők igaz, hogy lefizették az 500.000 forintot és eleget tettek a többi kötelezettségnek, de viszont ennek fejében egészen kiváltságos helyzetbe is kerültek. A többi jobbágy pedig igaz, hogy nem fizetett, de még egy évszázadig kénytelen volt jobbágyi szolgáltatásokat végezni. Azonban az is igaz, hogy 1850-től újra kellett nekik is adót fizetniök, de ez természetes is, mert igazán csak a földesúri jobbágyterhektől, váltották meg magukat és nem az országos kincstári adóktól. Azonban a nemesekhez való hasonlóság itt is mentességet követelt.

Ebben a kérdésben nem is tudtak dönteni s mind a mai napig függőben van ez a kérdés.

A jászok és kúnokra vonatkozólag még megjegyezhetjük, hogy ősi kiváltságaikból csak a redemptiónak a közlegelőkre és a közbirtokosságra való határozata, továbbá az 1799-es statutum ötödik pontja, — mely az özvegyi jogról szól — maradt érvényben.

³⁴⁷⁾ Corpus Iuris Hungarici : 1875—1876. 483. l.

³⁴⁸⁾ U. o. 1877—1878. 15. l.

Befejezés

Politikai, társadalmi és etnográfiai szempontok egyaránt kötelezik a magyar történetírást a beszivárgott vagy idők folyamán befogadott néptörzsek sorsának bemutatására. Művelődéstörténetünk képe csak úgy tarthat számot a teljességre, ha a jászkúnoknak a magyar századokon végighúzóódó jogi és gazdasági törekvései is megfelelő helyet kapnak benne. Tudományos irodalmunknak ezt az adósságát kíséri meg a jelen dolgozat letörleszteni.

Mindez ideig a jászok és kúnok történetét teljes egészében csak Gyárfás István, Fekete Lajos és Horváth Péter dolgozták fel. Azonban teljesen egyik sem váltotta be a hozzáfűzött reményeket.

Gyárfás kétségtelen érdeme, hogy a leghosszabban és leg részletesebben adja a jászok és kúnok történetét, hibája azonban, hogy minden tehetségét és tudását a jászkúnok magyar nyelvűségének bebizonyítására fordítja. Az egész könyv ennek az egy célnak a szolgálatában áll s így természetesen ez kárára válik tartalmának. Továbbá hibája, hogy sokszor annyira aprólékosan szól az egyes eseményekről, hogy ez az összbenyomás és az érthetőség rovására van.

Fekete Lajos és Horváth Péter elfogadják már a modern történettudomány felfogását a kúnok és jászok nemzetiségére vonatkozólag. Azonban teljesen csak a kitaposott ösvényeken járnak, semmi újat nem adnak és semmi problémát nem látnak. Könyvükben szó sincs arról, hogy a kúnok és jászok eredeti szabadsága idők folyamán elvész, ennek okán nem is gondolkoznak; mindent úgy vesznek, ahogy azt az oklevelek mondják — minden kutatás és okoskodás nélkül.

Több teljes történelem a jászkúnokra vonatkozólag nincs. Az újabb részletalkotások közül nevezetes Kring Miklós munkája, mely azonban, csak a jászok és kúnok középkori társadalmi berendezettségével foglalkozik. Tehát szintén nem ad teljes képet.

Ezekkel szemben ezen dolgozat keretében megpróbáltuk felfelelni a jászok és kúnok egész történetét. Igyekeztünk fényt deri-

teni történetük eddig homályos területeire s feleletet adni az ezzel kapcsolatos kérdésekre. Végül még egy feladatot akartunk teljesíteni a jászkún történelem megírásával.

Az újabb magyar történelemben ugyanis tragikusan kiéleződött a nemzetiségi probléma. Ez a körülmény is készítetett bennünket arra, hogy részletes vizsgálat tárgyává tegyük a korábbi magyar történelem egyik legváltozatosabb nemzetiségi kérdését.

Ezzel kapcsolatban leszögezhetjük, hogy a magyar nemzet nemcsak a kúnokkal, hanem az összes idegen származású alattvalójával lojálisan bánt minden időben. Kezdve Szent István királytól — ki azt tartotta, hogy minden ország annyit ér, amennyi idegen származású ember lakja, — végig az egész magyar történelmen azt tapasztaljuk, hogy sokszor több kedvezést kaptak az idegenek, mint a magyarok. Gondoljunk csak a szászok és jászkúnok, sőt később a horvátok, tótok, oláhok, németek helyzetére. Gondoljunk arra, hogy míg csak Erdély területén II. József 300 román nyelvű iskolát állított fel, addig az Alföldön a tanyai lakosság csak a legújabb időben kapott iskolát.

Azt hisszük, szolgálatot tettünk a magyar igazságnak, mikor történetileg kifejtettük, hogy az idegen népek emberséges fogadtatásra és bánásmódra találtak nálunk, sőt a felvilágosodás és humanizmus eszméinek terjedése meghozta számukra nálunk is a magyarsággal való teljes társadalmi és jogi egyenlőséget.

Irodalom

A jász és kún megyebeli törvényszékeket tárgyaló statutu-
mok. Pest, 1799.

A jászkún kerületek köztörvényhatósági szervezetére vonat-
kozó albizottsági javaslatok. Pest, 1874.

A szabad jászkún kerületek váltságának első százados öröm-
ünnepe. Pest, 1845.

Akadémiai Értesítő. Pest, 1861.

Albericus Monachus M. G. H. SS. tomus XXIII. Hannoverae
MDCCCLXXIV.

Antonius Bartal: Glossarium mediae et infimae latinitatis
regni Hungariae. Lipsiae, 1901.

Corpus Iuris Hungarici összes kötetei. Budapest, 1899.

Dugonics András: A magyaroknak uradalmaik, mind a régi,
mind a mostani üdőkben. Pest és Pozsony, 1801.

Endlicher: Stephanus Ladislaus Rerum Hungaricarum monu-
menta Arpadiana. Sangalli, 1849.

Dr. Erdélyi László: Igaz történetet tanítsunk. Szeged, 1932.

” ” Magyar lovagkor. Szeged, 1932.

” ” Magyar történelem. Budapest, 1936.

1931. ” ” Praktikus magyar történelem. Szeged,

Fejér György: Codex Diplomaticus. Buda, 1829.

Fekete Lajos: A jászkúnok története. Debrecen, 1861.

M. Florianus: Chronica Hungarorum. Lipsiae, 1883.

Gombóc Zoltán: Árpád-kori török személynevek. Bpest, 1915.

Gyárfás István: A jászkúnok nyelve és nemzetisége. Buda-
pest, 1882.

Gyárfás István: A jászkúnok története. Kecskemét, Szolnok,
Budapest, 1870—1885.

Gyárfás István: A jászkúnok személyes és birtokviszonyainak
történelmi és jogi fejtegetése. Budapest, 1883.

Dr. Györffy István: A kúnok megtérése.

Herendy : A jász-kún kerületek a függetlenségi harc alatt.
 Hóman—Szekfü : Magyar történet. Budapest, 1935. (II. kiadás).
 Hornyik János : Kecskemét város története. Kecskemét,
 1860-61-62.

Horváth István : Tudományos Gyűjtemény. 1832—1834.

Horváth Mihály : Magyarország történelme. Pest, 1871.

Horváth Péter : Kúnok története. Pest, 1823.

Hunfalvy Pál : Nyelvtudományi közlemények. Pest, 1869.

Hunfalvy Pál : Petrarca Codex. Pest, 1865.

Illésy J.: A jászkúnok eladása a német lovagrendnek. Századok : 1902. és 1905.

Kele József dr.: A jász-kúnság megváltása. Budapest, 1904.

Kelemen Kajetán dr.: A jászkún redemptió története és jogi fejlődése a jelenkorig. Szeged, 1877.

Johann Matthias Korabinsky : Geographisch-Historisches und Produkten Lexikon von Ungarn. Preszburg, 1786.

Kossányi Béla : Az úzok és kománok történetéhez, a XI.-XII. században. Századok, 1924.

Kovachis: Sylloge Decretorum Comitium Inlyti Regni Hungariae. Pest, 1818.

Kring Miklós : Kún és jász társadalmeelemek a középkorban. Budapest, 1932.

Latzkovits László : Alberik világkrónikájának magyar adatai. Szeged, 1934.

Magyar gazdák szemléje. Szerk.: Czettler Jenő.

Marczali Henrik : A magyar történelem kuttői. Budapest, 1901.

Melich János : A jász népnévről. Magyar Nyelv. Bpest, 1912.

Mezősi Károly dr.: A jászkúnság gazdasági helyzete a XVIII. század végén. Magyar gazdák szemléje, szerkeszti Czettler Jenő. Budapest, 1934.

Mészáros Gyula : Rovásírást kún nyelvemlékek. Népünk és Nyelvünk. Szeged, 1936.

Heves vármegye története. (Heves vármegye, szerk. Borovszky Samu). Budapest, 1909.

Nagy Lajos : A jászkún birtokviszonyok fejlődése és jogi alapja. Karcag, 1878.

Német Gyula : Nyelvtudományunk és a történetírás. A magyar történetírás új útjai.

Palugyay Imre : Magyarország leírása. Pest, 1852.

Pauler Gyula : A magyar nemzet története 1301-ig. Budapest, 1899.

Pálffy I.: A tatárok és a XIII. sz.-i Európa. Budapest, 1928. (II. kiadás.)

Pethő Gergely : Magyar krónika. Kassa, 1729.

Pray György : Annales. Nagyszombat, 1764. — Historia regum Hungariae. Buda, 1801.

Révész István : A magyarországi protestantizmus története.

Roger mester siralmas éneke a tatároktól elpusztított Magyarországról. Ford.: Dr. Turchányi Elemér. Magyar Kiskönyvtár.

Scheftsik György : Jász-Nagy-Kún-Szolnok vármegye multja és jelene. Szolnok, 1935.

Soós Aladár : Adalékok Jász-Nagy-Kún-Szolnok vármegye történetéhez.

Soós Aladár : A Jászkúnság körüli nemesi birtokviszonyok a tatárjárás után.

Szalay—Baróti : A magyar nemzet története. Budapest, 1895.

Szamota István és Zolnay Gyula : Magyar oklevélszótár Budapest, 1902—1906.

Hazai okmánytár. VI.

Szederkényi Nándor : Heves megye története. Eger, 1890-97.

Szilágyi Sándor : A magyar nemzet története. Budapest, 1898.

Tóth T.: A jászkúnok története a török hódoltság korában. Szolnok, 1913.

Venzel Gusztáv : Árpádkori új okmánytár. Pest, 1860.

Életrajz

1914. évi december hó 18-án születtem Szentesen. Középis-
kolai tanulmányaimat a szentesi állami polgári leányiskolában, a
szentesi állami Horváth Mihály reálgimnáziumban és a szegedi ál-
lami Árpádházi Szent Erzsébet leányliceumban végeztem, ahol 1932.
június havában érettségi vizsgálatot tettem. Utána a szegedi római
katolikus tanítónőképző intézet V. osztályába iratkoztam be. Itt
1933. júniusában elemi iskolai tanítónői és róm. kat. hitoktatónői
oklevelet szereztem. 1933 szeptemberétől 1937 júniusáig a m. kir.
Ferenc József-tudományegyetem bölcsészet-, nyelv- és történettudo-
mányi karának Szegeden voltam hallgatója és mint történelem-
földrajz szakos középiskolai tanárjelölt 1935 májusában alap-,
1937 szeptemberében pedig szakvizsgálatot tettem.

Tartalom:

	Oldal
Bevezetés — — — — —	3
I. A jászok és kúnok nyelve és nemzetisége — — — —	5
A jászok. — A kúnok. — A kúnok és magyarok nem egy nyelvűek. — Milyen kapcsolatról beszélhetünk mégis a magyarok és kúnok között?	
II. A kúnok a XI. században — — — — —	10
A palócok. — Az úzok. — A kabarok. — A kúnok első betörése. — A kúnok második betörése. — A kúnok harmadik betörése.	
III. A jászok és kúnok a XIII. sz.-ban — — — — —	14
IV. Béla kúnjai a hazánkba való betelepülés előtt. — A kúnok és a keresztény vallás. — Barc és a kúnok megtérése. — A kúnok és az egyház. — A kún királyi cím. — A kúnok bejövetele Magyarországra. — A kúnok betelepítésével járó bajok. — A kői gyűlés. — A tatár kán levele. — Kuthen elfogatása. — A tatárok betörése. — Kuthen halála. — Zavarok a kún király meggyilkolása után. — A kúnok letelepítése. — A kúnok címere. — A kúnok a magyar hadseregben. — IV. Béla törvénye. — V. István és Kún Erzsébet. — Összezőrdülés IV. Béla és V. István között. — V. István és Kún László király. — Fülöp fermói püspök látogatása. — Az 1279-es első kún egyesség. — Az 1279-es kún törvény. — Fülöp elfogatása. — Hódmezei csata. — A kún-tatár betörések. — László halála. — A kúnok köznemessége.	
III. a.) A jászok és kúnok a XIII–XV. században — —	32
A kúnok letelepülése. — A szállások elnevezése. — A kúnok társadalmi berendezettsége. — A jászok első szereplése. — A kúnok első társadalmi elkülönülése. — Adózás. — Katonáskodás. — Az adózás előfu-	

- tárja: a *lucrum camere*, dézsma, kilenced. — Bíraskodás. — Vallás.
- IV. A jászok és kúnok a XV. században — — — — — 38
 Vallás. — Nyelv. — Kún székek. — Foglalkozás. — Társadalmi fejlődés. — Első adófizetés. — Kiváltságaik. — Jobbággyi sorba való süllyedésük. — Ami megmaradt lesüllyedésük után: bíraskodás, vámmenteség. — Földhözkööttségük és annak magyarázata. — Régi kiváltságuk, a bíraskodás most is megmarad. — A kapitányi családok most is kiváltságot élveznek. — A nádor a kúnok élén. — A kúnok helyzete II. Ulászló alatt.
- V. A jászok és kúnok a XVI. században — — — — — 45
 A jászkún kerületek hovatartozása. — Vallás. Társadalmi helyzet. — Új adókötelezettség. — A jászkúnok megjelölése. — Új kiváltságok. — A jászkúnok 1514-ben. — A nádor hatásköre. — Elköltözködések. — A jászok és kolbázszeréki kúnok kiváltságai. — Fráter György és a jászkúnok. — Ferdinánd és a szabad költözködés. — Adózás. — Területi veszteségek.
- VI. A jászok és kúnok a XVII. században — — — — — 51
 Vallás. — Pusztulás és telepítés. — Adó. — Kiváltságok.
- VII. A jászok és kúnok a XVIII. században — — — — — 57
 A jászkúnok helyzete. — Eladásuk. — Tiltakozásuk az eladás ellen. — Közigazgatás. — Adó. — A rendek kérelme. — Országos választmány. — III. Károly ígérete. — 1715-ik évi országgyűlés. — Elzálogosítás az invalidus kórház részére. — A jászkúnok helyzete az invalidusok birtoklása alatt. — Javítás a helyzetükön. — Újabb javítás a helyzetükön. — Kísérletek a jászkúnok megváltására. — A jászkúnok kérelme. — A jászkúnok megváltása. — Hogy oszlott meg a megváltás után a lakosság birtok szempontjából. — Azok helyzete, akik birtokukat eladták. — Azok helyzete, akik a redemptió óta szereztek birtokot. — A lakosság számának növekedése. — Intézkedések a jogok és kiváltságok tekintetében — A jászok és

kúnok helyzete II. József alatt. — Önállóságuk elvesztése. — Bíraskodás. — Kiváltság. — Változás a jászok és kúnok helyzetében.

VIII. A jászok és kúnok a XIX. században — — — — 68

Katonáskodásuk. — A magyar nyelv használata. — Jogaik. — Önállóságuk. — Foglalkozás. — Megváltásuk százéves évfordulója. — A jászok és kúnok 1848-ban. — Az 1848-as törvények. — A jászkúnok a szabadságharc alatt. — Önkényuralom. — Az 1867-es kiegyezés után a jászok és kúnok helyzete. — A három kerület a megyékbe való bekebelezés után.

Befejezés — — — — — — — — — — 75

Irodalom — — — — — — — — — — 77

Életrajz — — — — — — — — — — 80

XB 159164

B 250 F3

